

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANABİLİM DALI
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI BİLİM DALI**

**BURSA MURADIYE KÜLLİYESİ ŞEHZADE TÜRBELERİ
KALEM İŞİ TEZYİNÂTI ANALİZLERİ VE KOMPOZİSYON
ÖZELLİKLERİ
(ŞEHZADE MUSTAFA VE ŞEHZADE MAHMUT)**

FATMA SOYTÜRK

YÜKSEK LİSANS

**DANIŞMAN:
PROF.DR. ALİ FUAT BAYSAL**

KONYA-2024

KONYA

T.C
NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

SOSYAL BİLİMLER
ENSTİTÜSÜ

Öğrencinin	Adı Soyadı	FATMA SOYTÜRK		
	Numarası	21812101006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları / Geleneksel Türk Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	BURSA MURADIYE KÜLLİYESİ ŞEHZADE TÜRBELERİ KALEM İŞİ TEZYİNÂTI ANALİZLERİ VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ (ŞEHZADE MUSTAFA VE ŞEHZADE MAHMUT)			

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatma SOYTÜRK

İmzası

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYASI	II
RESİMLER LİSTESİ.....	VI
ÇİZİMLER LİSTESİ	X
TABLO LİSTESİ	XII
KISALTMALAR	XIII
ÖZET	XIV
ABSTRACT.....	XV
ÖNSÖZ.....	XVI
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1. Amaç ve Önem	1
2. Araştırmanın Kapsamı.....	1
3. Araştırmanın Yöntemi	2
4. Çerçeve ve Literatür Araştırması	4
İKİNCİ BÖLÜM.....	7
KALEM İŞİ TEZYİNÂTI.....	7
2.1 Kalem İşi Tezyînât Sanatı	7
2.2 Kalem İşi Tezyînâtında Uygulanan Teknikler	7
2.2.1 Sıva Üzeri Kalem İşi Tekniği	7
2.2.2 Ahşap Üzeri Kalem İşi Tekniği.....	8
2.2.3 Taş Üzeri Kalem İşi Tekniği	9
2.2.4. Malakârî Tekniği	9
2.2.5 Deri ve Bez Üzeri Kalem İşi Tekniği	10
2.3 Kalem İşi Tezyînâtında Kullanılan Motifler ve Malzemeler	10

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	11
BURSA MURADIYE KÜLLİYESİ TARİHİ VE TÜRBELERİ.....	11
3.1 Muradiye Külliyesi.....	11
3.2 Haziredeki Türbeler.....	13
3.2.1 Sultan II. Murad (ö.1451) ve Sultan Alaeddin (ö.1443) Türbesi	14
3.2.2 Şehzade Cem Sultan Türbesi.....	17
3.2.3 Şehzade Ahmet Türbesi	20
3.2.4 Saraylılar (Cariyeler) Türbesi.....	22
3.2.5 Gülşah Hatun Türbesi.....	23
3.2.6 Ebe (Gülbahar) Hatun Türbesi	24
3.2.7 Mükrimme Hatun Türbesi	25
3.2.8 Gülrûh Hatun Türbesi.....	27
3.2.9 Şirin Hatun Türbesi	29
3.2.10 Hüma Hatun Türbesi	31
3.2.11 Şehzade Mustafa Türbesi	33
3.2.12. Şehzade Mahmut Türbesi.....	36
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	39
BURSA MURADIYE KÜLLİYESİ ŞEHZADE TÜRBELERİ KALEM İŞİ TEZYİNÂTI ANALİZLERİ VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ (ŞEHZADE MUSTAFA VE ŞEHZADE MAHMUT)	39
4.1 ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBESİ.....	39
4.1.1. Kubbe	40
4.1.2. Duvar Yüzeyi Tezyînâtı	51
Duvar (A)	52
Duvar (B)	61
Duvar (C)	63
Duvar (D)	65

Duvar (E).....	66
Duvar (F).....	73
Duvar (G)	74
Duvar (H)	75
5.1.3. Değerlendirme	76
4.2 ŞEHZADE MAHMUT TÜRRESİ	77
4.2.1 Kubbe	78
4.2.2. Duvar Yüzeyi Tezyînatı	96
Duvar (A)	97
Duvar (B)	102
Duvar (C)	107
Duvar (D)	110
Duvar (E).....	113
Duvar (F).....	116
Duvar (G)	119
Duvar (H)	121
Vazolu Buket Tasarımları	124
I-VIII No'lu Buket	127
II-VII No'lu Buket	130
III-VI No'lu Buket	133
IV-V No'lu Buket.....	137
5.2.3. Değerlendirme;.....	142
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	143
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	143
5.1 DEĞERLENDİRME.....	143
5.2 SONUÇ	162
KAYNAKÇA	163

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Bursa Muradiye Külliyesi Kuş Bakışı Görünüm	11
Resim 2. Sultan II. Murat Türbesi	14
Resim 3. Sultan Alaeddin Türbesi, Giriş	16
Resim 4. Sultan II. Murat Türbe Ahşap Saçağı	16
Resim 5. Cem Sultan Türbesi	17
Resim 6. Cem Sultan Türbesi, Kubbe Kalem İşi Tezyînatı	18
Resim 7. Cem Sultan Türbesi, İç Mekân Çini ve Kalem İşi Tezyînatı	19
Resim 8. Vazolu Buket Tasarımı	19
Resim 9. Şehzade Ahmet Türbesi	20
Resim 10. Şehzade Ahmet Türbesi, İç Mekân Mihrap	21
Resim 11. Saraylılar (Cariyeler) Türbesi	22
Resim 12. Gülşah Hatun Türbesi	23
Resim 13. Ebe (Gülbahar) Hatun Türbesi	24
Resim 14. Mükrime Hatun Türbesi	25
Resim 15. Mükrime Hatun İç Mekân	26
Resim 16. Mükrime Hatun Mihrap	26
Resim 17. Gülrûh Hatun Türbesi	27
Resim 18. Gülrûh Hatun Türbesi İç Mekân	28
Resim 19. Gülrûh Hatun Türbesi, Kubbe Tezyînatı	28
Resim 20. Şirin Hatun Türbesi	29
Resim 21. Şirin Hatun Türbesi, İç Mekân	30
Resim 22. Şirin Hatun Türbesi, Kubbe Tezyînatı	30
Resim 23. Hüma Hatun Türbesi	31
Resim 24. Hüma Hatun Türbesi, İç Mekân	32
Resim 25. Şehzade Mustafa Türbesi	33
Resim 26. Şehzade Mustafa Türbesi, Kitabe	34
Resim 27. Şehzade Mustafa Türbesi, İç Mekan Duvar Yüzeyindeki Çini Tezyînatı	35
Resim 28. Şehzade Mustafa Türbesi, İç Mekan Görünümü	36
Resim 29. Şehzade Mahmut Türbesi	37
Resim 30. Şehzade Mahmut Türbesi, İç Mekân Görünümü	38
Resim 32. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Merkez Tezyînatı	41
Resim 33. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Merkezi, 1. Aşama	42
Resim 34. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Kalem İşi Tezyînatı	43
Resim 35. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Şemse Form Tezyînatı	44
Resim 36. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe, Rûmî Motif Tezyînatı	45

Resim 37. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Nebati Grubu Tezyînâtı	47
Resim 38. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Tığ Tezyînâtı.....	50
Resim 39. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Eteği Başlık Detayı.....	50
Resim 41. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (A) Kartuş Tezyînâtı.....	53
Resim 42. Duvar (A), Kartuş Detay.....	53
Resim 43. Kartuş Zencerek.....	54
Resim 44. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (A) Taç Formlu Tezyînât.....	55
Resim 45. Şehzade Mustafa Türbesi, Geçme Motifi	57
Resim 46. Kemerlerde bulunan Geçme Motifleri	58
Resim 47. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (A) Servi Ağacı	59
Resim 49. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (B) Kartuş Tezyînât- Detay	62
Resim 51. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (C) Taç Formlu Tezyînât	64
Resim 54. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E) Kapı Alınlığı Sol	68
Resim 55. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E) Kapı Alınlığı Sağ.....	68
Resim 56. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E) Taç Formlu Tezyînât	68
Resim 57. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E) Pencere	70
Resim 58. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E) Giriş Kapı Tavan Ahşap Detayı.....	71
Resim 59. Şehzade Mustafa Türbesi Duvar (E) Kemer İç Mekân Bordür Tezyînâtı.....	72
Resim 60. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E) Kemer Karnı Tezyînâtı.....	72
Resim 65. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe Merkezi	79
Resim 66. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe Merkez Noktası	80
Resim 67. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama Pafta Sistemi	81
Resim 68. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama Pafta Sistem Detayı.....	82
Resim 69. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama Pafta Sistemi Kartuş Detayı	82
Resim 70. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama, a) Rûmî Sistemi Tezyînâtı.....	83
Resim 71. a) Rûmî kompozisyon Tezyînât Detayı	84
Resim 72. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama, b) Rûmî Helezon Sistemi	85
Resim 73. b) Rûmî Kompozisyon Tezyînât Detayı	86
Resim 74. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama, c) Nebati Grubu Helezon Sistemi	87
Resim 75. c) Nebati Grubu Kompozisyon Detayı	89
Resim 76. 2. Aşama Tığ Kompozisyon Tezyînâtı	89
Resim 77. Şehzade Mahut Türbesi, Kubbe Eteği Tezyînâtı	90
Resim 78. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe Eteği Tezyînâtı	90
Resim 79. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama, Tığ Detay	91
Resim 80. Şehzade Mahmut Türbesi, 2. Aşama Kuşak Yazıları Arası Tezyînât	91
Resim 81. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Yazı Kuşağı Detay	92
Resim 82. Şehzade Mahmut Türbesi, 2. Yazı Kuşağı Detay	92
Resim 83. Şehzade Mahmut Türbesi, 3. Yazı Kuşağı Detay	93

Resim 84. Şehzade Mahmut Türbesi, 4. Yazı Kuşağı Detay	93
Resim 85. Şehzade Mahmut Türbesi, 5. Yazı Kuşağı Detay	93
Resim 86. Şehzade Mahmut Türbesi, 6. Yazı Kuşağı Detay	94
Resim 87. Şehzade Mahmut Türbesi, 7. Yazı Kuşağı Detay	94
Resim 88. Şehzade Mahmut Türbesi, 8. Yazı Kuşağı Detay	95
Resim 89. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe eteği 3. Aşama, Bordür Detayı	96
Resim 91. Duvar (A), Mihrap Üstü Sağ ve Sol Kalem İşi Tezyînat	98
Resim 92. Duvar (A), Mihrap Üstü Kartuş Kalem İşi Tezyînat	99
Resim 93. Duvar (A), Mihrap Üstü Kartuş Detay	100
Resim 94. Duvar (A), Mihrap Üstü Taç Form Kalem İşi Tezyînat.....	100
Resim 95. Duvar (A), Taç Form Tezyînat, Detay.....	101
Resim 97. Duvar (B), Kartuş Kalem İşi Tezyînat.....	103
Resim 98. Duvar (B), Kartuş Detay.....	104
Resim 99. Duvar (B), Taç Formu Kalem İşi Tezyînat.....	104
Resim 100. Duvar (B) Taç Formu Kalem İşi Tezyînat.....	106
Resim 102. Duvar (C), Kartuş Kalem İşi Tezyînat.....	108
Resim 103. Duvar (C), Kartuş Detay.....	108
Resim 104. Duvar (C), Taç Formu Kalem İşi Tezyînat.....	109
Resim 106. Duvar (D), Kartuş Kalem İşi Tezyînat.....	111
Resim 107. Duvar (D), Kartuş Detay.....	111
Resim 108. Duvar (D), Taç Formu, Kalem İşi Tezyînat.....	112
Resim 110. Duvar (E), Kartuş Kalem İşi Tezyînat.....	114
Resim 111. Duvar (E), Taç Formu Kalem İşi Tezyînat.....	114
Resim 112. Duvar (E), Kapı Giriş Kemer Alınlığı, Kalem İşi Tezyînat.....	115
Resim 113. Duvar (E), Kapı Kemer Karnı İç, Kalem İşi Tezyînat.....	115
Resim 115. Duvar (F), Kartuş Kalem İşi Tezyînat.....	117
Resim 116. Duvar (F), Yazı Kartuş Rûmî Detay.....	117
Resim 117. Duvar (F), Taç Formu Kalem İşi Tezyînat.....	118
Resim 119. Duvar (G), Kartuş Kalem İşi Tezyînat.....	120
Resim 120. Duvar (G), Taç Formu Kalem İşi Tezyînat.....	120
Resim 122. Duvar (H), Kartuş Kalem İşi Tezyînat.....	122
Resim 123. Duvar (H), Taç Formu Kalem İşi Tezyînat.....	122
Resim 124. Duvar Yüzeyi Tığ.....	123
Resim 125. Vazolu Buket Yüzeyi Tığ.....	123
Resim 126. I-VIII No'lu Buket.....	125
Resim 127. II-VII No'lu Buket.....	125
Resim 128. III-VI No'lu Buket.....	125
Resim 129. IV-V No'lu Buket.....	125

Resim 130. Vazolu Buket	126
Resim 132. I. Köşe Vazolu Buket Detay	128
Resim 133. VIII. Köşe Vazolu Buket Detay	128
Resim 134. I-VIII Köşe Vazolu Buket, Dış Bordür	129
Resim 136. II-VII Vazolu Buket, Gövde Detayı	131
Resim 137. II-VII no'lu Köşe, Vazolu Buket Dış Bordür	132
Resim 139. III-VI Vazolu Buket, Gövde Detayı	135
Resim 140. III Vazolu Buket, Gövde Detayı	135
Resim 141. III-VI No'lu Köşe, Vazolu Buket Dış Bordür	136
Resim 142. III No'lu Köşe, Vazolu Buket Kalem İşi Tezyînat	136
Resim 144. IV-V No'lu, Vazolu Buket Detay	138
Resim 145. V No'lu, Vazolu Buket Detay	138
Resim 146. IV-V No'lu Köşe, Vazolu Buket Dış Bordür	139
Resim 147. Edirne Muradiye Camii	159
Resim 148. Bursa Muradiye Cem Sultan Türbesi	159
Resim 149. İstanbul Küçük Ayasofya Camii	159
Resim 150. Ankara Hacı Bayram Veli Türbesi	159

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 1. Muradiye Külliyesi Son Vaziyet Planı.....	13
Çizim 2. Şehzade Mustafa Türbesi, Şematik Plan	39
Çizim 3. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Merkezi	42
Çizim 4. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe, Şemse Form Sistemi.....	44
Çizim 5. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Rûmî Sistemi	46
Çizim 6. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Rûmî Sistemi	46
Çizim 7. Kubbe Nebati Helezon Sistemi	48
Çizim 8. Kubbe Nebati Grubu	48
Çizim 9. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe 1/6 Tezyînât Detayı	49
Çizim 10. Kubbe Tığ	50
Çizim 11. Kubbe Eteği Rûmî Başlıklar	51
Çizim 12. Kubbe Eteği Rûmî Başlıklar	51
Çizim 13. Duvar (A), (B), (C), (D), (F), (G), (H), Yüzeyleri.....	52
Çizim 14. Kartuş Helezon Sistemi.....	54
Çizim 15. Kartuş Tezyînât.....	54
Çizim 16. Kartuş Zencerek	54
Çizim 17. Duvar (A) Taç Formu.....	56
Çizim 18. Geçme Motifi	57
Çizim 19. Duvar (A) Servi Ağacı Helezon Sistemi	60
Çizim 20. Duvar (A) Servi Ağacı	60
Çizim 21. Duvar (E) Yüzeyi	66
Çizim 22. (E) Taç Formu Helezon Sistemi	69
Çizim 23. Duvar (E) Taç Formlu Tezyînât	69
Çizim 24. Şehzade Mahmut Türbesi, Şematik Plan.....	77
Çizim 25. 1. Aşama Pafta	81
Çizim 26. 1. Aşama, a) Rûmî Grubu	84
Çizim 27. 1. Aşama, b) Rûmî Grubu	86
Çizim 28. 1. Aşama, c) Nebati Grubu.....	88
Çizim 29. 1. Yazı Kuşağı, Motifleri	92
Çizim 30. 2. Yazı Kuşağı, Motifleri	92
Çizim 31. 3. Yazı Kuşağı, Motifleri	93
Çizim 32. 5. Yazı Kuşağı, Motifleri	94
Çizim 33. 6. Yazı Kuşağı, Motifleri	94
Çizim 34. 7. Yazı Kuşağı, Motifleri	95
Çizim 35. 8. Yazı Kuşağı, Motifleri	95
Çizim 36. Duvar (A), Mihrap Üstü Yüzeyi Çizimi.....	97
Çizim 37. Mihrap Üstü Sağ ve Sol Tezyînât	98

Çizim 38. Mihrap Üstü Kartuş Tezyînât.....	99
Çizim 39. Mihrap Üstü Taç Form Tezyînât.....	101
Çizim 40. B, D, F, H Duvar Yüzeyi.....	102
Çizim 41. Duvar (B), Yazı Kartuşu Tezyînât	103
Çizim 42. Taç Formu Kalem İşi Tezyînât.....	105
Çizim 43. C, E, G Duvar Yüzeyi	107
Çizim 44. Duvar (C), Taç Formu Kalem İşi Tezyînât	109
Çizim 45. Duvar (D), Kartuş Tezyînât.....	111
Çizim 46. Şehzade Mahmut Türbesi, Vazolu Buketler Şematik Plan.....	124
Çizim 47. Vazolu Buket Plaster Planı.....	126
Çizim 48. I-VII No'lu Buket.....	140
Çizim 49. II-VII No'lu Buket.....	140
Çizim 50. III-VI No'lu Buket	141
Çizim 51. IV-V No'lu Buket	141

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Şehzade Mahmut Türbesi, Vazolu Buketler	125
Tablo 2. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Rûmî Motifler	145
Tablo 4. Şehzade Mustafa Türbesi Taç Formu ve Bordür, Rûmî Motifler	146
Tablo 5. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe Rûmî Motifleri	147
Tablo 6. Şehzade Mahmut Türbesi, Mihrap ve Duvar Yüzeyleri, Rûmî Motifleri	148
Tablo 7. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe, Bordür Kuşak ve Taç Formu Hatâî Motifleri	150
Tablo 8. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe, Duvar Yüzeyi, Vazolu Buket Hatâî Motifleri	151
Tablo 9. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe, Bordür Kuşak ve Taç Formu Penç Motifleri	151
Tablo 10. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe, Duvar Yüzeyi ve Vazolu Buket Penç Motifleri.....	152
Tablo 11. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe ve Duvar Yüzeyi Yaprak Motifleri	153
Tablo 12. Şehzade Mahmut Türbesi, Yaprak ve Yaprak Çıkıntıları	154
Tablo 13. Şehzade Mahmut Türbesi, Nar Motifleri.....	155
Tablo 14. Şehzade Mahmut Türbesi, Bulut Motifleri	156
Tablo 15. Şehzade Mahmut Türbesi, Münhani Motifleri.....	157
Tablo 16. Şehzade Mustafa Türbesi Geçme ve Düğüm Motifleri	157
Tablo 17. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe, Duvar Yüzeyi, Geçme Düğüm Motifleri.....	158
Tablo 18. Örnek Vazolu Buket Tasarımları.....	159
Tablo 19. Şehzadeler Türbesine Ait Kubbeler.....	160
Tablo 20. Şehzadeler Türbesi, Duvar Yüzeyleri.....	161

KISALTMALAR

C.	Cilt
d.	Doğum
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	Hicri
m.	Metre
mm.	Milimetre
ö.	Ölüm
S.	Sayı
s.	Sayfa
yy.	Yüzyıl

Öğrencinin	Adı Soyadı	FATMA SOYTÜRK		
	Numarası	21812101006		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Geleneksel Türk Sanatları / Geleneksel Türk Sanatları		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali Fuat BAYSAL		
Tezin Adı	BURSA MURADIYE KÜLLİYESİ ŞEHZADE TÜRBELERİ KALEM İŞİ TEZYİNATI ANALİZLERİ VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ (ŞEHZADE MUSTAFA VE ŞEHZADE MAHMUT)			

ÖZET

Bursa Muradiye Külliyesi, Osmanlı mimarisinin erken dönem özelliklerini gösteren örneklerinden biridir. Bursa’da inşa edilen Muradiye Külliyesi II. Murad tarafından 1425 yılında caminin yapımıyla birlikte başlamıştır. Külliye içerisinde cami, medrese, imarethane, hamam, çeşme, mezarlık alanı ve Osmanlı hükümdarlığına ait sultanlar, şehzadeler, valideler, çocuklar ve saraya mensup çalışanlara ait türbeler külliyei oluşturan yapılardandır.

Çalışma konusu olan türbelerde, kubbe ve duvar yüzeylerinde sıva üzeri kalem işi tezyînât bulunmaktadır. Şehzade Mahmut Türbesi’nin tezyînât tasarımında yoğunluklu olarak erken döneme ait “Baba Nakkaş üslûbu” görülürken; Şehzade Mustafa Türbesi’nin tezyînât tasarımında ise Klasik Döneme ait “Saz Yolu üslubu” görülmektedir. Bu türbelerin tezyînât tasarımlarında rûmî grubu ve hatâî grubu motifleri tercih edilirken bunların yanında, üslûplaştırılmış çiçekler olarak servi ağaçları ve vazolu buket tasarımları kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tezyînât, Kalem İşi, Muradiye Külliyesi, Şehzade Mustafa Türbesi, Şehzade Mahmut Türbesi.

Author' s	Name and Surname	FATMA SOYTÜRK		
	Student Number	21812101006		
	Department	Geleneksel Türk Sanatları / Geleneksel Türk Sanatları		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ali Fuat BAYSAL		
Title of the Thesis/Dissertation	COMPOSITION FEATURES OF PAINTED DECORATIONS OF THE TOMBS OF PRINCE MUSTAFA AND PRINCE MAHMUT IN BURSA MURADIYE COMPLEX			

ABSTRACT

The Muradiye Complex in Bursa is one of the early examples of Ottoman architecture. The construction of the Muradiye Complex in Bursa began in 1425 with the building of the mosque by Sultan Murad II. The complex consists of a mosque, a madrasa, a soup kitchen, a bathhouse, a fountain, a cemetery area, and tombs belonging to sultans, princes, mothers of sultans, children, and palace staff from the Ottoman dynasty.

As in the field of tomb architecture from the early Ottoman Period, there was also a transitional period in the area of painted decoration. The tombs feature painted decoration on the surfaces of the dome and walls. The design of the decoration in the Şehzade Mahmut Tomb reflects the early period "Baba Nakkaş Style." In contrast, the decoration design of the Şehzade Mustafa Tomb showcases the Classical Period "Saz Style". In the decorative designs of these tombs, motifs from the *rûmî* and *hatâî* groups are preferred, alongside stylized flowers such as cypress trees and vase bouquet designs.

Keywords: Illumination, Painted Decorations, Muradiye Complex, Şehzade Mustafa Tomb, Şehzade Mahmut Tomb.

ÖNSÖZ

Geleneksel Türk tezyînât sanatın kollarından olan kalem işi sanatı, mimari yapılarımızın iç ve dış süslemeleriyle görsel ve estetik zenginlik katmaktadır. Özellikle cami, türbe ve saray gibi dini ve sosyal işlevselliğe sahip mekanlarda kalem işi tezyînâtı derin bir anlam ve tarihsel bağ kurmaktadır. Kalem işi tezyînâtı mimarinin hacim ve kütle sanatı olarak, güzellik sadelikte aranmış ve mimari tezyînâtında aşırılığa kaçmadan âbidevî yapıların bütün yüzeyleri süslenmiştir.

Kalem işi sanatı, geçmişten günümüze kadar mimari ve tezyînâtla birlikte gelişmiş olup yapılar için güzel özgün bir kimlik kazandıran örnekler sunmaktadır. Tezyînât tasarımlarında kullanılan motifler sayı ve çeşit bakımından oldukça zengin bir süslemeye sahiptir.

Bursa Muradiye Külliyesi Türbeleri, tezyînât üslubu içerisinde yenilikçi yaklaşım sergileyerek dönemin en güzel örneklerini vermiştir. İnce işçilik ve detaylar aracılığıyla tasarımlar uygulanmasına olanak sağlamıştır. Bu tür yapılar hem sanatsal hem de kültürel değerleriyle Osmanlı mimarisinin önemli bir parçası haline gelmiştir.

Araştırmam süreci içerisinde kaynak ve bilgilerine müracaat ettiğim Bursa Büyükşehir Belediyesi çalışanları ve Bursa Miras Şube Müdürlüğü'ne; lisans ve lisansüstü eğitimimde bilgilerinden müstefit olduğum, araştırmam sürecinde bana yol gösteren, bilgi ve tecrübelerini aktaran hocalarıma, hayat yolunda bana maddi ve manevi desteklerini asla esirgemeyen, yürüdüğüm bu yolda yanımda olan aileme ve yardımlarından dolayı sevgili dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Fatma Soytürk

Konya, 2024

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1. Amaç ve Önem

Bursa, Muradiye Külliyesi Osmanlı dönemi mimarisi ve sanatı açısından önemli bir yere sahiptir. Türbeler, mezarlık anlayışının kalıbı içerisinde, dönemin dini ve sosyal yapısını yansıtan önemli eserler ortaya koymuştur. Bu yapılar hem tarihi hem de mimari estetiği açısından dönemine damga vurmaktadır. Dolayısıyla Bursa Muradiye Külliyesi, yalnızca bir mimari eser değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel bir miras olarak da büyük bir öneme sahiptir.

Muradiye Külliyesi'ndeki türbelerin önemli yer teşkil etmesi üzerine bu türbelerdeki kalem işi tezyînât tasarımları ele alınmıştır. Bunun üzerine Şehzade Mustafa Türbesi (1553) ve Şehzade Mahmut Türbesi (1507), mimari eserlerin tanımı ve sıva üzeri kalem işi tekniği incelemeye alınmıştır. Uygulanmış olan işlemin, motifler üzerindeki etkisini analiz ederek çözümlerini ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, Bursa Muradiye Külliyesi'ndeki türbelerin kalem işlerinde kullanılan motiflerin doğru formda ve aslına uygun bir şekilde analiz edilmesi amaçlanmıştır. Türbelerin kalem işi tezyînâtında yer alan bitkisel ve hendesi motiflerin geçirdiği onarıma göre yapılan işlemde hasar unsurlarını gözden geçirilmiştir. Bu durumda incelemeye alınarak süreç içerisinde önem arz edecek konular şunlardır:

- Kalem işi tezyînâtın mimarideki önemi.
- Kalem işi tezyînâtında motif formlarının nasıl kullanılması gerektiği.
- Kalem işinde kullanılması gereken malzemeler.

2. Araştırmanın Kapsamı

İncelenen çalışma Bursa ili, Osmangazi İlçesi, Prof. Dr. Halil İnalçık Sokak, Muradiye Külliyesi içerisinde bulunan Şehzade Mustafa Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi'ni kapsamaktadır.

Şehzade Mustafa Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi'ne ait iç mekânlardaki sıva üzeri kalem işi tekniği ve malakâri tekniği çalışma kapsamına alınmıştır.

3. Araştırmanın Yöntemi

Osmanlı tezyînâtının mimaride tarihsel gelişimini göstermiş olan Bursa Muradiye Türbeleri varlığını koruyarak etkisini sürdürmektedir. Bu araştırmada, nitel araştırma yöntemiyle, türbelerin kalem işi tezyînâtı üzerine yapılan araştırmalar incelenerek ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmiştir.

Araştırmanın bulguları; mimari eserin incelenmesi, türbelerde yer alan kalem işi tezyînâtın fotoğraf arşivlenmesi, mevcut halde bulunan kalem işi tezyînâtına dair kompozisyon özellikleri ve motiflerin dönemine ait doğru kullanımları esas alınarak elde edilmiştir.

Çalışma konusunda kütüphane ve arşiv, alan çalışması ve analiz çalışması olmak üzere üç yöntem izlenmiştir. İncelenen yapıların tekniği sıva üzeri kalem işi tekniğidir. Konu materyali ise, sıva üzeri kalem işi olup Şehzade Mustafa Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi kubbe ve duvar yüzeyleridir. Araştırma konusu üzerine ele alınan yöntemler ise;

Kütüphane ve arşiv çalışmasında; araştırmaya ait literatür taraması içerisinde ilgili kitaplar, tezler, dergiler, makaleler, sempozyumlar, internet kaynaklarına dair araştırmalar yapılmıştır.

Türbelere dair bütün detaylar fotoğraflanıp, ilgili makamlardan gerekli olan belgeler ve dokümanlar araştırılmıştır. Bu çerçevede Bursa Büyükşehir Belediyesi Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü, Bursa Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'ne, Muradiye Külliyesi'ne dair vaziyet planı, çizimler, restorasyon öncesine dair fotoğraflar, kalem işi belgeleri, müdahale, raspa sonrası rolöveler temin edilmiştir.

Alan çalışması; incelemeye alınan Şehzade Mustafa Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi yerinde ziyaret edilmiş, Canon 750D fotoğraf makinesi ve tripod yardımıyla türbelerin detaylı fotoğrafları çekilmiştir.

Analiz çalışması; fotoğrafları çekilen türbelerin tezyînâtları analiz edilmiş, bilgisayarda fotoğrafların düzenlenmesi için Adobe Photoshop 2023 programı ve Adobe Illustrator 2024 programı üzerinde çizimleri yapılarak tamamlanmıştır.

Araştırma konusu olan türbelere ait analizlerin birliği açısından katalog düzeni tercih edilmiştir. Her iki eser için de ayrı katalog grubu oluşturulmuştur. Kubbe ve duvar yüzeyi analiz incelemesi “Duvar (A) Güney yönünden” saat yönü tersinden başlayarak, Duvar (H) Güneybatı” tarafından sonlandırılmıştır. Katalog örneği şu şekildedir:

Resim No:	
Tezyînâtın Bulunduğu Alan:	
Uygulama Tekniği:	
Kullanılan Motifler:	
Kullanılan Yazılar:	

Bu form doğrultusunda yapılan tezyînât analizinde, kubbe merkezinden başlanarak kubbe eteği ve duvar yüzeyleri kademeli olarak sırasıyla analiz edilmiştir. Daha sonra katalog kendi içerisinde bölümlere ayrılarak değerlendirme tamamlanmıştır.

Çalışmamızın oluşturulmasında Şehzade Mustafa Türbesi (1553) tarihsel olarak her ne kadar Şehzade Mahmut Türbesi’nden (1507) sonra inşâ edilmiş olsa da Şehzade Mahmut Türbesi’nin kalem işi tezyînâtının daha yoğun olması sebebiyle sıralamada öncelikli olmuştur.

4. Çerçeve ve Literatür Araştırması

Bursa Muradiye Külliyesi'nin sanat tarihi, tarih ve mimari konularıyla ilgili araştırmalar, kaynaklar olmasına rağmen Şehzade Mustafa Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi üzerine kalem işi tezyînâtına dair çalışma yapılmamıştır.

Konu ile ilgili yeterli miktarda yayın bulunmamasına rağmen mevcut durumda yayınlanmış olan tez, makale, dergi ve kitap gibi önemli olan kaynaklar aşağıda belirtilmiştir. Kaynakların yeterli olmaması konu üzerine bu araştırmanın yapılması isteği oluşturmuştur.

Yenal, Engin, “Osmanlı (Baş) Kenti Bursa, Osmanlı Mimarlığı Erken Dönemi'nde Bursa'da Yapıların Oluşumu, Osmanlı (Baş) Kenti Bursa”, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Ankara.

Önkal, Hakkı, “Osmanlı Hanedan Türbeleri”, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1992.

Osmanlı mimarisinde yer alan erken, klasik, batı ve son devir Osmanlı Hanedan Türbelerinden bahsederken katalog kısmında Bursa ve İstanbul'da bulunan türbelerin mimari çizimleri ve mimariye ait fotoğraflar yer almaktadır.

Baysal, Ali Fuat, “Türk Tezyînât Sanatında Kalem İşleri”, Palet Yayınları, Konya, 2017.

Beş bölümden oluşan Türk Tezyînât Sanatında Kalem İşleri kitabında kalem işi, kalem işi teknikleri ve uygulamaları, uygulamada kullanılan malzemeler ve Türk tarihindeki yerinden bahsedilmektedir.

Ayverdi, Ekrem Hakkı, “Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)” İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1989.

Osmanlı dönemi mimarisini inceleyen Ekrem Hakkı Ayverdi'nin 2 ciltlik kitabında, Çelebi Mehmed ve Sultan II. Murad dönemlerinde yapılan eserler, tarihleri ve mimari özellikleriyle incelenmiştir.

Arseven, Celal Esad, “Türk Sanatı”, Cem Yayınevi, İstanbul, 1970.

Celal Esad Arseven'in Türk Sanatı kitabında, birinci kitap Orta Asya bölümünde sanat ve İslamlıktan bahsetmiştir. İkinci kitap Küçük Asya başlığında

Selçuklu ve Osmanlı devirlerini incelemiştir. Son olarak Küçük Asya’da süsleme ve el sanatlarını ele alınmıştır.

Aslanapa, Oktay, “Osmanlı Devri Mimarisi”, İnkılap, İstanbul, 2004.

Oktay Aslanapa’nın "Osmanlı Devri Mimarisi" kitabı, İznik tarihinden başlayarak Bursa’daki çeşme ve sebillere kadar tüm eserler, karşılaştırmalar da dahil olmak üzere incelenmiştir.

Kuban, Doğan, “Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler”, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1982.

Sanatın kavramı ve oluşumu, İslam’daki yeri, coğrafi ve mimari tarih üzerine anlatıldıktan sonra, Osmanlı mimarlık yapıları fotoğraflarla birlikte incelenmiştir.

Bursa İl Merkezi, Türkiye’de Vakıf Abideler ve Eski Eserler, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Bursa, 1983.

Bursa’nın camileri, türbeleri, kabirleri, medreseleri, hanları, hamamları, imaret, tekke, mektep ve dergahların yapı mimari planları ve tarihçeleri ele alınmıştır.

Baysal, Ali Fuat, “Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İşi Örnekleri ve Analizleri”, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 2013.

Ali Fuat Baysal tarafından yazılan doktora tezinde kalem işi sanatın tarihçesi, dönemleri, kalem işi teknik uygulamaları ve malzemeleri, tezyînât sanatında kullanılan motifleri ve görsellerine dair bilgiler yer verilirken; Edirne Eski Cami, Muradiye Cami, Edirne Üç Şerefli Cami’nin kalem işi tezyînâtları incelenmiştir.

Daş, Ertan, “Erken Dönem Osmanlı Türbeleri (1300-1500)”, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2003.

Ertan Daş’ın yayınlanan doktora tezinde, İslam dünyasında türbe kavramı ile Osmanlı dönemine kadar Anadolu’daki türbe mimarisinin plan özellikleri, mimari unsurları ve süsleme özellikleri ele alınmıştır.

Bilsel, Alper, “Bursa Dini Mimari Yapılarında Görülen Taş-Tuğla-Kalem İşi-Ahşap-Çini ve Maden Süsleme Çeşitlerinin İncelenmesi Fotoğraflarla Belgelemesi”, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa,1995.

Bu çalışmada ise başlıkta belirtildiği üzere Bursa'nın dini mimari yapılarında yer alan süsleme tezyînâtı ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KALEM İŞİ TEZYİNÂTI

2.1 Kalem İşi Sanatı

Kalem işi sanatı Türk tezyînât tarihinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Geleneksel Türk Sanatları arasında yer alan bu sanat dalı, mimari unsurların vazgeçilmez bir parçasını oluşturur. Kalem işinin tanımına bakıldığında “*sivil ve dini mimarimizin iç duvarlarını, kubbelerini ve tavanlarını, sıva, ahşap, taş, deri ve bez gibi malzemeler üzerine renkli boyalar bazen de altın varak kullanılarak “ince kılı kalem tabir edilen fırçalarla yapılan nakışlar”* olduğu söylenmektedir¹ .

Mimari yapıların iç mekân süslemeleri umumiyetle erişilmeyecek biçimlerde tezyin edilmektedir². Kalem işi, tezyînâtın kavram terimlerinde “nakış, boyalı nakış, renkli nakış, bezeme, duvar resmi, duvar tezyînâtı, duvar bezemesi, duvar süsü, edirnekâri, fresk, fresko ve secco³” terimleri kullanılmaktadır. Kalem işi sanatında uygulama yapan kişilere “kalemkar, desen tasarımı yapan kişilere ise “nakkaş” denilmektedir⁴.

2.2 Kalem İşi Tezyînâtında Uygulanan Teknikler

Kalem işi tezyînâtı, uygulandığı zemin malzemesinin farklılığına göre işlemleri ve isimleri de değişmektedir. Bu teknikler sıva üzeri kalem işi, ahşap üzeri kalem işi, taş üzeri kalem işi, deri ve bez üzeri kalem işi ve malakâri teknikleridir⁵.

2.2.1 Sıva Üzeri Kalem İşi Tekniği

Tezyînât tarihin sürecine bakıldığında sıva üzeri kalem işi tekniğinin kökeni duvar resmi ve minyatür sanatı olarak Uygurlara dayandırılmaktadır⁶.

¹ BAYSAL, Ali Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, Konya 2017, s. 6.

² DOĞANAY, Aziz, *Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyinat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 39.

³ BAYSAL, Ali Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, Konya 2017, s. 6.

⁴ BAYSAL, Ali Fuat, "Türk Tezyinat Sanatında Kalemişi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, İstanbul 2016, s.131.

⁵ BAYSAL, Ali Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, s.33.

⁶ ARSEVEN, Celal Esad, *Türk Sanatı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1970, s.17-20.

Sıva üzeri kalem işi tekniğinde uygulama alanına iki kat sıva atılır. Kuruma işlemi gerçekleştirildikten sonra nakışlar yüzeye geçirilir. Desenin kömür tozuyla yüzeye aktarılma işlemine “*silkeleme*” denir.

Zemine geçirilmiş olan desen tasarımının renklendirme aşamasında ilk olarak “*kestirme*” denilen siyah boya işlemiyle birlikte kestirme işlemi yapılarak boyanacak alanlar belirlenmektedir. Sonrasında ise tercihe göre renklendirme yapılarak tahrir çekilir ve kalem işi sıva üzeri tezyînatı tamamlanmış olur.

2.2.2 Ahşap Üzeri Kalem İşİ Tekniği

Türk sanat tarihi içerisinde ahşap üzerine yapılmış kalem işi tezyînatın ilk örneklerine Uygur döneminde rastlanmaktadır⁷.

13. yüzyılda Anadolu’da yapılmış ve günümüze kadar ihtiva eden en eski örnekleri Afyon Ulu Camii (1272), Sivrihisar Ulu Camii (1275), Ankara Arslanhane Camii (1297), Beyşehir Eşrefoğlu Camii (1297) ahşap direkli camiler olması sebebiyle ahşap üzeri kalem işi tezyînatın izleri görülmektedir⁸.

Ahşap üzeri kalem işi tekniği özellikle göz mesafesine yakın yerlere uygulanmıştır. 15. ve 16. yüzyıllarda hünkâr mahfilleri ve müezzin mahfil tavanları tercih edilmiştir. 16. ve 18. yüzyıllar arasında dolap kapağı, pencere pervazı ve tavan⁹ süslemelerinde de kullanıldığı görülmektedir.

Hazırlanan desenin ilgili zemine geçirilmesi sonrasında motiflerin hatları fırça ile kestirme işlemi yapılarak renklendirme işlemi yapılır. Renklendirme bittikten sonra siyah boya ile nüanslı şekilde tahriri çekilerek işlem tamamlanmaktadır. Son olarak yapılan tezyînatın uzun süre korunması için üzerine ince sır tabakası (vernük vs.) ile kaplanır. Bu desenler, doğal afetler veya kasti olarak zarar verilmediği sürece uzun süre dayanıklılığını korumaktadır¹⁰.

⁷ BAYSAL, Ali Fuat, "Türk Tezyinat Sanatında Kalem işi", s.132-135.

⁸ ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2018, s.131.

⁹ İRTEŞ, M. Semih, “Kasımpaşa Piyale Paşa Camiiindeki Ahşap Üstü Kalem İşleri”, *Vakıflar Dergisi*, 21, İstanbul 1990, s.174.

¹⁰ BAYSAL, Ali Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, s.138.

2.2.3 Taş Üzeri Kalem İşi Tekniği

Taş üzeri kalemişi süslemenin Anadolu'daki ilk örneği olarak Selçuklu Konya Beyşehir yolundaki Kızıl Ören mihrap nişinde yer alan taşın üzerinde kırmızı çizgiler gösterilmektedir¹¹.

Taş üzeri kalem işi tekniği de sıva üzeri kalem işi tekniğinin uygulamasıyla aynıdır. Sıva üzerine göre biraz daha zor olmakla birlikte boyaların yanında altın varak kullanılarak süsleme işlemi tamamlanmaktadır.

2.2.4. Malakâri Tekniği

Malakâri tekniği bir alçı sanatıdır. Kalem işi tekniğinin içerisinde bulunan ve farklı tekniklere de sahip olan malakâri sanatı çeşitli malzemeler üzerine mala aleti kullanılarak yapılan tezyînât süslemesidir. Kendi içerisinde “*sade malakâri*”, “*müzeyyen malakâri*,” “*hatları yuvarlatılmış malakâri*” olmak üzere üçe ayrılmıştır. Malakâri terimi için “*sıvacıkâri*” denilmektedir¹².

Anadoluda Beylikler döneminde sıklıkla tercih edilmiştir. Osmanlı Dönemi'ne ait en erken örnekleri ise Bilecik'teki Orhan İmareti'nin kubbe örtüsü ve kemerlerinde görülmektedir. Osmanlı'nın geç dönemine ağırlıkla ihtiva ederken ikinci örneği olarak Fatih Devri'ne ait olan İstanbul'daki Çinili Köşk'ün kubbesinde yer almaktadır¹³.

Malakârinin uygulama tekniği, motiflerin renklerden fazla alçı kabartma dokusuyla birlikte ışık, gölge efektleri verilmesidir. Malakâri tekniğinde kullanılan alçının yumuşak olması gerektiğinden su ve kireç ile karıştırılarak kıvama getirilir. Kıvama geldikten sonra düz sıva üzerine 3-5 mm. kalınlığında çekilmektedir. Tezyînâtın yapılacağı alan belirlenip hazır olan desenler silkeleme işlemi ile zemine aktarılır. Alçı sıvası yumuşak ve taze iken zemine doğru 70 derecelik açı eğimli olacak şekilde kesilir. Desenlerin ortaya çıkmasıyla zemin kaldırılarak kabartma yüzeyi

¹¹ BAYSAL, Ali Fuat, "Türk Tezyinat Sanatında Kalemişi", s.137.

¹² BAYSAL, Ali Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, s.45.

¹³ DEMİRİZ, Yıldız, *Osmanlı Mimari'sinde Süsleme I. Erken Devir (1300-1453)*, Kültür Bakanlığı, C.1, İstanbul 1979, s, 22-23.

pürüzsüz hale getirilir ardından astar atılmadan direkt renklendirme işlemiyle kalem işi tezyînâtı tamamlanmaktadır¹⁴.

2.2.5 Deri ve Bez Üzeri Kalem İşi Tekniği

Deri ve bez üzeri kalem işi tekniği genellikle ceylan ve keçi derileri¹⁵ veya bez kullanılarak yapılmaktadır. Deri ve bez kalem işleri, genellikle alçak tavanlı kısımlarda kubbe, mahfil tavanları, mahfil sütunların kemerler arasındaki ön yüzeyleri ve maksure kısımlarında, düz ve pürüzsüz bir zemin elde edilmesi amaçlandığı için deri ve bez tercih edilmiştir. Deri ve bez üzerine yapılan kalem işleri erken örnekleri Takkeci İbrahim Ağacı Camii (1591-92) kemerlerinde, deri üzeri örneği İstanbul Kılıç Ali Paşa Camii (1580-81) müezzin mahfil tavanında, Bursa Ulu Camii (1399) müezzin mahfil merdiven yan yüzeylerinde görülmektedir.

Deri ve bez kalem işi tekniğindeki uygulama sistemi diğerlerindeki gibi aynıdır. Fakat deri ve bezin sarkıntı yapmaması için ahşap üzerine gerdirilerek tual yüzeyi elde edilirken *üstübeç*, *kitre zamkı*, *keten yağı* ve *segatif (sıvı kurutucu)* denilen maddelerle zemin dolgusu yapılarak emiciliği giderilmektedir. Sıva ve ahşap üzeri kalem işi teknikleri ile aynı işlemler tekrar edilerek tezyînât süslemesi tamamlanır¹⁶.

2.3 Kalem İşi Tezyînâtında Kullanılan Motifler ve Malzemeler

Kalem işi tezyînâtında; hatâî grubu (yaprak, penç, goncagül, hatâî) rûmî grubu (sade rûmî, dendanlı rûmî, nakışlı rûmî, sencide rûmî, sarılma rûmî, hürde rûmî, ayrıma rûmî, tepelik, ortabağ), bulut, düğüm, geometrik motifler kullanılmaktadır.

Kullanılan malzemeler fırça, boya, altın, miksiyon vernik, kömür, kâğıt gibi uygulama malzemeleri kullanılmaktadır.

¹⁴ BAYSAL, Ali Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, s.45.

¹⁵ KÖKVER, Sema Nur, *Merzifon'un Ahşap Tavanlı Camilerindeki Kalem İşi Tezyinatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2020, s.29.

¹⁶ BAYSAL, Ali Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, s.41-42.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BURSA MURADIYE KÜLLİYESİ TARİHİ VE TÜRBELERİ

3.1 Muradiye Külliyesi

Bursa ili, Orhan Gazi (1324-1362) tarafından Osmanlı Beyliği'nin merkezi haline getirilmiş ve başkent ilan edilmiştir¹⁷. Sultan II. Murad'ın 17 yaşında (1421) tahta geçmesiyle birlikte 1451 yılına kadar devletin başında kalmıştır.¹⁸ Sultan II. Murad Şehrin batı uçlarında yer alan Muradiye Külliyesi'ni inşâ ettirmiştir¹⁹ (Resim 1).

Resim 1. Bursa Muradiye Külliyesi Kuş Bakışı Görünüm²⁰

Muradiye Külliyesi'nden önce inşâ edilen Osmanlı yapıları, Orhan Gazi Külliyesi, I. Murad Külliyesi, Yıldırım Külliyesi ve Yeşil Külliyesi'dir. Külliye, Sultan II. Murad tarafından Muradiye Külliyesi olarak kurulmuştur. Muradiye Külliyesi diğer külliyeleere göre dağınık planlı değil, tek hat sistemi hizasında planlanmıştır²¹.

¹⁷ İNALCIK, Halil, "Bursa", *TDVİA*, C.6, İstanbul 1992, s.46.

¹⁸ NALCIK, Halil, "Murad II", *TDVİA*, C.31, Ankara 2020, s.164.

¹⁹ YILMAZ, Saffet, "Yaşayan Osmanlı Ruhu: Muradiye", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.16, Bursa 2015, s.6.

²⁰ (<https://www.bursamuze.com/sultan-2-murad-kulliyesi-muradiye-kulliyesi>) Erişim Tarihi, 29.05.2024.

²¹ YAVAŞ, Doğan, "Muradiye Külliyesi", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.5, Bursa 2013, s.14.

Muradiye Cami'nin (1425-26) inşâ edilmesinin ardından caminin avlusu içerisine 12 tane türbe inşa edilerek bir nevi hanedan mezarlığı ve külliye oluşturulmuştur. Türbeler, camii ile aynı dönemde inşâ edilmemiştir. 125 yıllık arayla inşâ edilen türbeler, 1449-1573 yılları arasında mimari ve tezyînât bakımından erken dönem ve klasik dönem arası Osmanlı türbe mimarisinin örneklerine sahiptir²².

Külliye; cami, imaret, medrese, hamam, çeşme ve türbelerden meydana gelmiştir. Külliye içerisinde Osmanlı hanedan üyeleri ve saray mensuplarına ait, 1453'ten önce üç, 1507'de dokuz adet olmak üzere toplamda 12 tane türbe yaptırılmıştır. 1507'den sonra başka türbe yaptırılmamıştır²³ (Çizim 1).

1449 yılında inşâ edilen ilk türbe, Fatih'in annesine ait Hatuniye (Hüma) Türbesi (1449)²⁴ ve II. Murat Türbesi (1451) olarak bilinmektedir. İkinci türbe ise oğlu Şehzade Alaeddin'e (1442) aittir. Alaeddin babası II. Murad'dan dokuz sene önce vefat etmesine rağmen, türbesi daha sonra II. Murad'ın Türbesi'ne bitişik olarak yapılmıştır²⁵.

Muradiye Külliyesi, kültürel mirasın önemli bir parçası olup UNESCO Dünya Miras Komitesine dahil olmuştur²⁶.

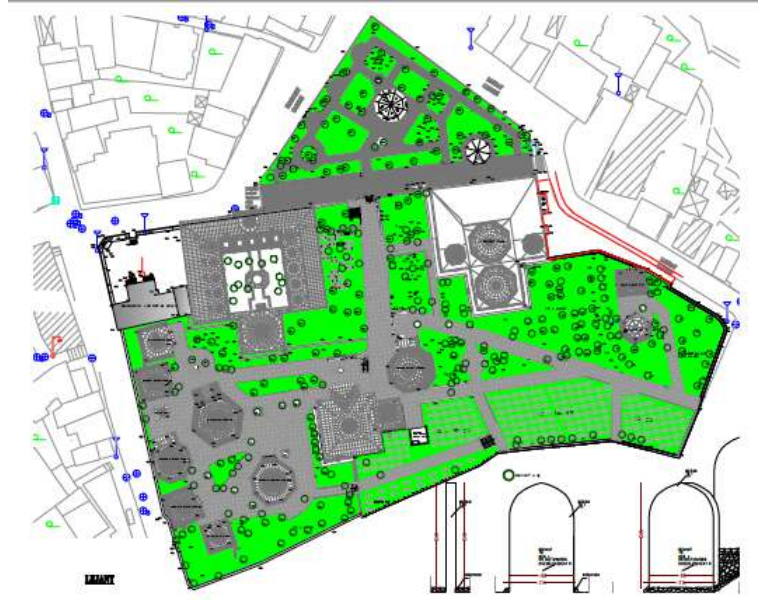
²² ERSOY, Bozkurt, "Bursa Muradiye Türbeleri", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, S.7, Ankara 1990, s. 27-28.

²³ YENAL, Engin, "Muradiye Türbeleri", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.5, Bursa 2013, s. 26.

²⁴ ÖNKAL, Hakkı, "Muradiye Türbeleri ve Şehzade Mustafa'nın Türbesi", *Üçüncü Uluslararası Türk Kültür Kongresi Bildirileri*, C.1, Ankara 1993, s.216.

²⁵ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992, s.79-81.

²⁶ SABUNCUOĞLU, Mahmut, "Yeni Yüzyüyle Muradiye Türbeleri", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 12, Bursa 2014, s.52.

Çizim 1. Muradiye Külliyesi Son Vaziyet Planı²⁷

3.2 Haziredeki Türbeler

Muradiye Külliyesi haziresinde 12 türbe bulunmaktadır. Bu türbeler;

Sultan II. Murat ve Sultan Alaeddin Türbesi, Cem Sultan Türbesi, Şehzade Ahmet Türbesi, Gülşah Hatun Türbesi, Mükrime Hatun Türbesi, Gülrûh Hatun Türbesi, Şirin Hatun Türbesi, Hüma Hatun Türbesi, Ebe (Gülbahar) Hatun Türbesi, Saraylılar (Cariyeler) Türbesi, Şehzade Mustafa Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi'dir.

Bu bölümde türbeler hakkında kısa bilgilere değinilecektir. Araştırma konumuz olan Şehzade Mustafa Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi kalem işi tezyînâtı hakkında detaylı bilgi dördüncü bölümde verilecektir.

²⁷ Bursa Büyükşehir Belediyesi Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü, 2024

3.2.1 Sultan II. Murad ve Sultan Alaeddin Türbesi

Resim 2. Sultan II. Murat Türbesi

II. Murad (1451)²⁸ vefat etmeden önce, 1446 yılında kendi türbesinin nerede ve nasıl inşa edileceğine dair bir vasiyetname²⁹ yayınlamıştır. Sultan'ın vasiyetnamesi şu şekildedir; “...ve dahi vasiyet edüp şöyle buyurdu ki: Bursa’da merhum oğlum Ali (Arapçasında Alaeddin’dir) yanındaki kabrünün katında koyalar amma igen yakın komayalar ve zir-i zemin etmeyüp sünnet mucibine göre gömeler. Ve dahi vasiyyet edüp buyurdu ki: ol mahumdan beşbin filori harcedi üzerüme bir çar divar türbe yapalar; üstü açık ola ki üzerime yağmur yağamamma çevre yanını örtme edeler altında hafızlar Kur’an okumağışün. Ve vasiyet edup buyurdu kim kimbenden sonra evlâdumdan ve ensabmdan filcümle soyumdan sopumdan herkim ki ölücek olursa benim yanumda koymıyalar ve katuma götürmeyeler. Ve dahi vasiyet edüp şöyle buyurdu ki: meğer Bursa’dan gayrı yerde fevt olursam şöyle iledeler ki penc-şenbeh gün kabrüme koyalar” diye tebliğ etmiştir³⁰.

II. Murad’ın türbesi vasiyetine uygun şekilde inşa edilmiştir. Bu tasarıma göre, türbenin oğlu Alaeddin Türbesi’ne yakın olmaması şartıyla yanına defnedilmesi,

²⁸ YAVAŞ, Doğan, “Muradiye Külliyesi”, s.197.

²⁹ AYVERDİ, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, İstanbul 1989, s.323.

³⁰ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.79-81.

cenazeliğe değil doğrudan toprağa verilmesi, üzerine yağmur yağacak şekilde açık olması, hafızların etrafında Kur'an-ı Kerim okuyabilecekleri bir hafız sofasının bulunması, yalnız başına defnedilmesi, Bursa dışında vefat edilmesi durumunda naaşın nakil edilmesi ve perşembe günü kabrine koyulmasını vasiyet ederek, bu plana uygun şekilde inşa edilmiştir³¹.

Bursa'daki kare planına sahip en büyük türbe, dış ölçüleri 15,65x15,65 m. olan ve bir sıra kesme taş ve iki sıra duvar örgüsüne sahip II. Murat Türbesi'dir. 1442'de vefat eden oğlu Sultan Alâeddin'in türbesi, yanına bitişik olarak 7,26x7,80 m. alanında türbe inşa edilmiştir. Ancak Sultan Alâeddin'in türbe girişi, II. Murad Türbesi'nin doğu cephesinde bulunan pencerenin kapıya dönüştürülmesiyle sağlanmıştır. Türbede II. Murad'ın oğulları Alaeddin, Ahmed, Orhan ve Şehzade, Hatice adında bir kızın mezarları bulunmaktadır³² (Resim 2).

Türbenin pencere alınlığında 19. yüzyıl barok dönemi ve Lale Devri'ne ait motifler bulunmaktadır. Restorasyon sırasında çıkarılan tezyînâtlar onarılmıştır³³ (Resim 3).

³¹ ÖNKAL, Hakkı, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1999, s. 39.

³² YENAL, Engin, *Osmanlı (Baş) Kenti Bursa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi 2014, s.367.

³³ YILMAZ, Saffet, "Yaşayan Osmanlı Ruhu: Muradiye", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.16, Bursa 2015, s.14.

Resim 3. Sultan Alaeddin Türbesi, Giriş

Türbenin giriş saçağında ahşap üzeri kalem işi tezyînâtıyla yapılmış 12 kollu yıldızdan oluşan geometrik form içerisinde hatâî ve rûmî grubu yer almaktadır. Tasarımın merkezlerinde altın ile kaplanmış mukarnaslar bulunmaktadır. Ayverdi'ye göre bu türbe Fatih Sultan Mehmet'in babasına bir şükran borcu olarak yapıldığı söylenmektedir³⁴ (Resim 4).

Resim 4. Sultan II. Murat Türbe Ahşap Saçağı

³⁴ AYVERDİ, E. Hakkı-YÜKSEL, İ. Aydın, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1976, s. 165.

3.2.2 Şehzade Cem Sultan Türbesi

Resim 5. Cem Sultan Türbesi

Fatih Sultan Mehmet'in üç oğlundan ikincisi olan Şehzade Mustafa (d.1459³⁵-ö. 1474)³⁶, Niğde yakınlarında vefat etmiş, önce Konya'ya daha sonra Bursa'ya getirilerek amcası Alâeddin'inin yanına³⁷ defnedilmiştir. 1479³⁸ yılında türbe inşası tamamlandıktan sonra Cem Sultan'ın 1495 yılında Napoli'de vefat etmesinin ardından naaşı Bursa'ya getirilmiş ve ağabeyi Şehzade Mustafa'nın yanına defnedilmiştir. Daha sonra türbe Cem Sultan Türbesi³⁹ olarak anılmaya devam etmiştir (Resim 5).

³⁵ ŞAKİROĞLU, Mahmut H., "Cem Sultan", *TDVİA*, C.7, İstanbul 1993, s. 283.

³⁶ EYİCE, Semavi, "Cem Sultan Türbesi", *TDVİA*, C.7, İstanbul 1993, s.286.

³⁷ İRTEŞ, M. Semih, "Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi", *Cem Sultan ve Dönemi Sempozyumu*, Osmangazi Belediyesi Yayınları, İstanbul 2018, s. 123.

³⁸ KEMİKLİ, S. Bera. "Cem Sultan Türbesi.", *Cem Sultan ve Dönemi Sempozyumu*, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2018, s.114.

³⁹ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.85.

Resim 6. Cem Sultan Türbesi, Kubbe Kalem İşi Tezyînâtı

Türbe, altıgen prizma gövde yapısına sahiptir. Kuzeyinde mermer revak bulunan taş ve tuğla sıraları ile örülmüş. Altı kenarlı kasağa kurşun kaplı kubbeye örtülmüştür⁴⁰. Cem Sultan Türbesi kapısının revak saçağı 1479 yılında tamamlanmış olmasına rağmen, orijinal⁴¹ olmadığı ve sonradan yapıldığı söylenmektedir. Türbe, II. Murat Türbesi'nin benzeri olup kapı kitabesinin üzeri boştur. Türbeler arasında en yoğun tezyînât süslemesine sahip türbenin iç duvarları, 2,50 m. yüksekliğe kadar firuze ve lacivert altıgen altın yaldızlı çinilerle kaplanmıştır⁴². Üst kısmı, kubbeye kadar kalem işi tezyînâtı süslemeleri ile bezenmiştir. 1940 yıllarında yapılan restorasyon tamiratlarında kalem işi nakışların doğru değerlendirilmediği görülmüştür⁴³. Dönemi'n tezyînât süslemesi "Baba Nakkaş"⁴⁴ üslubun izlerini taşımaktadır.

Türbenin iç mekân tasarımı, oldukça yoğun ve gösterişli tezyînât süslemesine sahip olup cephe duvar yüzeylerinde yer alan kemerler, kemer aynaları ve karınları, kubbeye geçiş ögeleri, kubbe kasağı ve kubbe yüzeyi üzerinde muntazam kalem işi nakışları ve dönemin hat yazıları görülmektedir (Resim 6-7).

⁴⁰ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.85.

⁴¹ CENGİZ, İsmail, "Muradiye'de Yaşayan Osmanlı Ruhü", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.6, Bursa 2013, s.14.

⁴² ÖNKAL, Hakkı, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, s.41-42.

⁴³ İRTEŞ, M. Semih, "Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi", s.133.

⁴⁴ İRTEŞ, M. Semih-BAYSAL A. Fuat, "II. Bayezid Dönemi Kalem İşlerinde Bir Üslûp: Yaprak Çıkıntıları", *İstem*, 37, s.127.

Resim 7. Cem Sultan Türbesi, İ Mekân ini ve Kalem İŖi Tezyinâtı

Her cephenin kemer yüzeylerinde, orta merkezde revzenli pencereler bulunmaktadır. Bu pencerelerin sağında ve solunda vazolu buket tasarımları görülmektedir. Bu buketlerin benzerleri Ŗehzade Mahmut Türbesi'nde görülmektedir (Resim 8).

Resim 8. Vazolu Buket Tasarımı

3.2.3 Şehzade Ahmet Türbesi

Resim 9. Şehzade Ahmet Türbesi

Şehzade Ahmet Türbesi, II. Murat Türbesi'ne yakın konumlanmıştır. Şehzade Ahmet, II. Bayezid'in oğullarından olup Yavuz Sultan Selim'in kardeşidir ve Yavuz Sultan Selim'e karşı yapmış olduğu saltanat mücadelesinde hem savaşı hem de hayatını kaybetmiştir⁴⁵.

Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim, H. 919-M. 1513 tarihinde ferman vererek bina inşasına başlanmasını sağlamıştır. Yapının mimarları Alaeddin, bina emin Bedrettin Mahmut Bey, katipleri Ali, Yusuf, Muhyiddin ve Mehmet Efendi'dir. İnşası H.929-M.1514⁴⁶ yılında tamamlanmıştır. Türbe içindeki medfunlar hakkında ihtilaflar olduğu belirtilse de Lubenau'nun tarafından doğrulanmıştır⁴⁷ (Resim 9).

⁴⁵ ÖNKAL, Hakkı, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, s. 45.

⁴⁶ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.117.

⁴⁷ YILDIRIM, Fahri, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013, s.714.

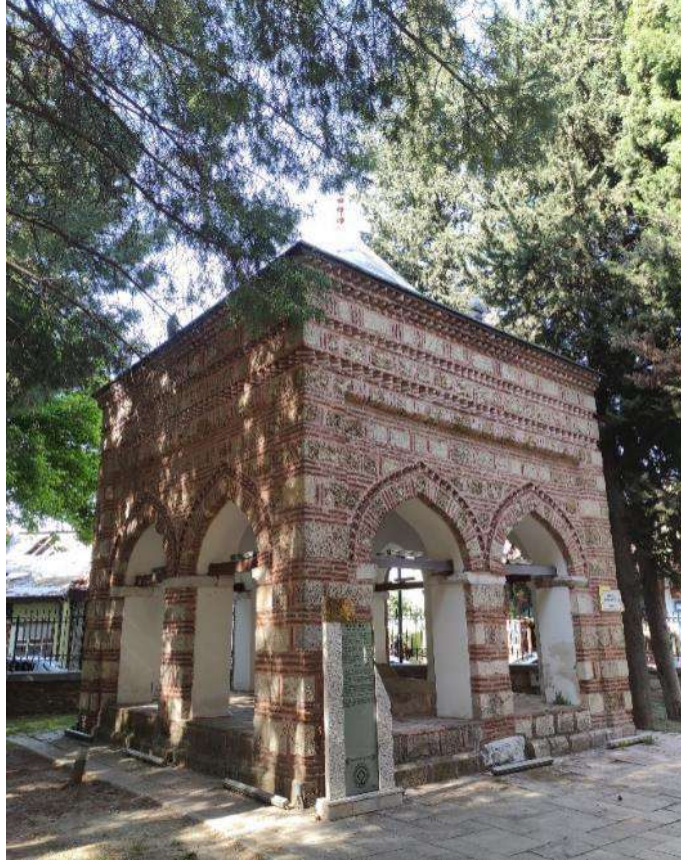

Resim 10. Şehzade Ahmet Türbesi, İç Mekân Mihrap

Türbe, iç ve dış sekizgen prizma gövdesi ile sekizgen kubbe kasağına sahiptir. Bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla duvar örgü sistemi işçiliğine sahiptir. Türbenin mermer revakı, Şehzade Mahmut Türbesi revakı ile benzerlik göstermektedir. İç mekân süsleme tezyînâtı 2,50 m. tüm duvar cephe yüzeyleri altıgen formda firuze ve lacivert çinilerle kaplanmıştır. Altıgen çiniler, pencere kenarları ve plasterleri çevreleyen bordür içinde mavi-beyaz zemin üzerinde “Çin etkisini” yansıtan İznik çinileridir ve bu tür, Bursa yapıların⁴⁸ hiçbirinde görülmemektedir. Çini kaplamalı duvar yüzeylerin üst kısmında, cepheyi çevreleyen kırmızı zemin üzerinde beyaz renkli “celi sülüs” ve gri renkte “kufi” yazı kuşağı yer almaktadır (Resim 10).

⁴⁸ YENAL, Engin, “Muradiye Türbeleri”, s.29.

3.2.4 Saraylılar (Cariyeler) Türbesi

Resim 11. Saraylılar (Cariyeler) Türbesi

Cami'nin doğusunda ve Hüma Hatun Türbesi'nin tam karşısında yer almakta ve açık türbeler grubuna girer. Kitabesi olmadığı için kimlere ait olduğu ve yapım tarihi hakkında net bilgi bulunmamaktadır. Ancak Engin Yenal'ın verdiği bilgiye göre, 1420 yılında inşa edildiği⁴⁹ söylenmektedir. Onarım esnasında Mahidevran Hatun'un akrabaları tarafından sunulan belgelere göre, Mahidevran'ın ablaları Akile Hanım ve Belkıs Hanım⁵⁰ oldukları söylenmektedir. Türbe 6,68 m. x 6,68 m. ölçülerinde olup kare planlı "L" biçiminde dört ayağı arasında toplamda sekiz ayak üzerine oturtulmuştur. Üç tuğla bir sıra taş örülü kemerler etrafında ve saçığın altında tuğladan silmeler tekrar ederek cephelere hareketlik katmış ve kubbesi kurşun kaplamadır⁵¹ (Resim 11).

⁴⁹ YENAL, Engin, "Muradiye Türbeleri", s.27.

⁵⁰ YILMAZ, İbrahim, "Muradiye Hanedan Türbelerinin Mimari Özellikleri", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.23, Bursa 2017, S.69.

⁵¹ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.90.

3.2.5 Gülşah Hatun Türbesi

Resim 12. Gülşah Hatun Türbesi

Fatih Sultan Mehmet'in zevcesi, Şehzade Mustafa-i Atik'in annesi Gülşah Hatun'a⁵² aittir. Gülşah Hatun'un vefat tarihi hakkında ihtilaflar olup 1487⁵³-1478-79⁵⁴ tarihlerinde vefat ettiği varsayılmaktadır. 1507 tarihli vesikada türbenin mevcut olduğu gösterilmektedir. Türbeyi 15. yüzyılda sağlığında yaptırmıştır⁵⁵.

Türbenin iç mekânı, 4,76 m. x 4,77 m. ölçülerinde⁵⁶ kare planlı bir kübik gövdeye sahip olup sekizgen kasmağına oturan tromplu bir kubbe ile örtülmüş küçük ve mütevazi bir türbedir (Resim12).

⁵² KEPECİOĞLU, Kâmil, "Gülşah Hatun", *Bursa Kütüğü-II*, Bursa 2010, s.117.

⁵³ YILMAZ, Saffet, "Yaşayan Osmanlı Ruhu: Muradiye", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 16, Bursa 2015, s.28.

⁵⁴ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.92.

⁵⁵ YILMAZ, İbrahim, "Muradiye Hanedan Türbelerinin Mimari Özellikleri", s.69.

⁵⁶ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.92.

3.2.6 Ebe (Gülbahar) Hatun Türbesi

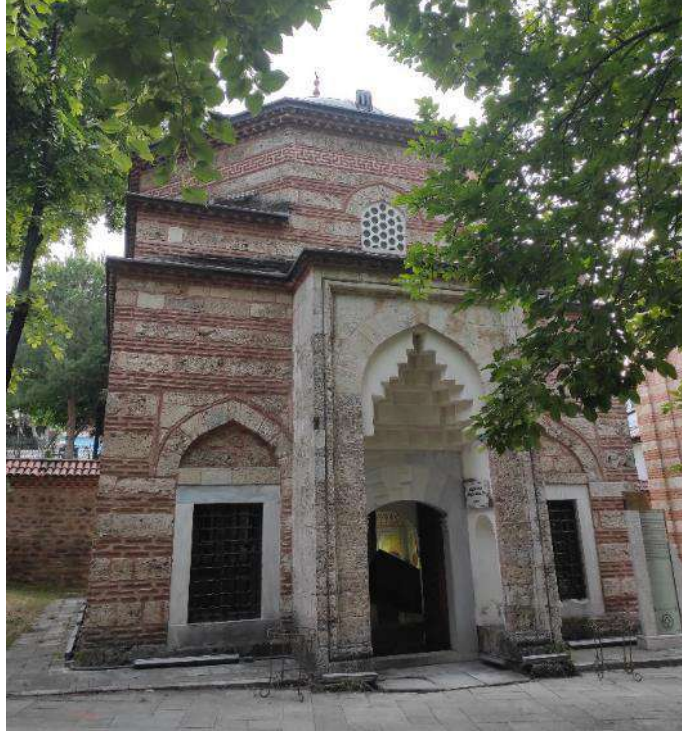
Resim 13. Ebe (Gülbahar) Hatun Türbesi

Muradiye Külliyesi'ndeki açık türbe planına sahip ikinci türbedir. 1420 yılında bizzat Fatih Sultan Mehmet tarafından ebesi Gülbahar Hatun'a⁵⁷ ithafen yaptırılmıştır. 4,46 m. zeminden yüksekliği ile yaklaşık bir metreyi geçen kaidenin dört köşesine yerleştirilmiştir. 0,78 x 0,78 m.⁵⁸ ölçülerinde dört ayak, sivri kemerler ile birbirlerine bağlanarak kubbe ile örtülmüş sade bir yapıdır (Resim 13).

⁵⁷ YENAL, Engin, *Osmanlı (Baş) Kenti Bursa*, s.364.

⁵⁸ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.84.

3.2.7 Mükrimme Hatun Türbesi

Resim 14. Mükrimme Hatun Türbesi

II. Bayezid'in oğlu Şehzade Şehinşah'ın annesi Mükrimme Hatun'a⁵⁹ ithaf edilmiştir. Türbenin kitabesi yoktur. 15. yüzyıl sonu inşâ yapım⁶⁰ ifadesi üzerine, Mükrimme Hatun'un 1517 yılında vefat etmiş olması sebebiyle türbenin 16. yüzyılın başında yapıldığı kanıtına varılmıştır. Türbe kenarı 6,28 m. kare planlı, kübik gövdeli, sekizgen kasnak üzerine oturtulmuş kubbeden ibaret zarif bir yapıdır⁶¹. Bir sıra taş ve üç sıra tuğla almaşık örgü sistemine sahip olup Şirin Hatun ve Gülrûh Hatun Türbeleri'nin benzeridir⁶²(Resim 14).

⁵⁹ KEPECİOĞLU, Kâmil, "Mükrimme Hatun", *Bursa Kütüğü-III*, Bursa 2010, s.255.

⁶⁰ ERSOY, Bozkurt, "Bursa Muradiye Türbeleri", s. 29.

⁶¹ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.94.

⁶² YILMAZ, İbrahim, "Muradiye Hanedan Türbelerinin Mimari Özellikleri", s.69.

Resim 15. Mükrim Hatun İç Mekân

Türbenin iç mekânı zengin kalem işleriyle tezyin edilmiştir. Pencerelerin alınlıkları, ara duvarları, kubbe kasmağı yüzeylerinde süslemeler yer alır. Tamamen etrafını çeviren geniş bir yazı kuşağı, kırmızı zemin üzerinde celi sülüs ile beyaz renkte “Ayet’el-Kürsi” yazısı içermektedir. Hemen üzerinde siyah renklerle yazılmış makili “Fatiha”⁶³ suresi yer alırken, arka planda ise tek hat üzerinde yürüyen rûmî tasarımı görülmektedir (Resim 15).

Resim 16. Mükrim Hatun Mihrap

⁶³ KAPTAN, Ömer, “Muradiye Türbelerinde Kalem işi Kitabeler”, *Bursa’da Zaman Dergisi*, S.20, Bursa 2016, s.39.

Mihrabın çevresi, alınlığı ve mukarnas kısımlarında, rûmî ve hatâî gruplarıyla birlikte tezyin edilmiştir (Resim 16).

3.2.8 Gülrûh Hatun Türbesi

Resim 17. Gülrûh Hatun Türbesi

1526-1527⁶⁴ tarihinde inşâ edildiği belirtilen türbe, II. Bayezid'in eşi Gülrûh Hatun'a⁶⁵ ithafen yapılmıştır. Bursa sicil kayıtlarına göre, türbe Gülrûh Hatun tarafından, ölmeden önce yaptırıldığı söylenmektedir. Türbenin kitabesi yoktur. Mükrimme Hatun ve Şirin Hatun Türbeleri gibi kare planlıdır.

Türbe, 8,28 x 8,28 m.⁶⁶ çapında sekizgen kasağa oturtulan kübik gövdeden oluşmaktadır. Dört adet sivri kemer ve dört adet mukarnaslı tromp kemer üzerine

⁶⁴ ERSOY, Bozkurt, "Bursa Muradiye Türbeleri", s. 29.

⁶⁵ KEPECİOĞLU, Kâmil, "Mükrimme Hatun", *Bursa Kütüğü-II*, Bursa 2010, s.117.

⁶⁶ YENAL, Engin, "Muradiye Türbeleri", s.28.

oturtulmuş kubbeden ibarettir. Duvar örgü sistemi bir sıra taş ve iki sıra tuğla ile yapılmıştır (Resim 17).

Resim 18.Gülrûh Hatun Türbesi İç Mekân

Türbenin iç tezyînâtına baktığımızda, doğu yönünde revak ve güney duvarında mihrap bulunmaktadır. Ağırıklı olarak tezyînât süslemeleri, kubbe ve kubbeye geçiş ögelerinde kullanılmıştır. Kubbede yoğun bir şekilde görülen kalem işi tezyînâtı dikkat çekmektedir. Kubbedeki kalem işi tezyînâtı rûmî motif çeşitlerinden oluşan ve dönemin izlerini taşıyan süslemelere sahiptir (Resim 18-19).

Resim 19. Gülrûh Hatun Türbesi, Kubbe Tezyînâtı

3.2.9 Şirin Hatun Türbesi

Resim 20. Şirin Hatun Türbesi

II. Bayezid'in zevcesi Sultan Abdullah'ın annesi Şirin Hatun'a⁶⁷ ithafen 1510⁶⁸ yıllarında inşa edilmiştir. Türbe, Gülrûh Hatun ve Mükrimе Hatun Türbeleri'ne benzer yapı sistemine sahiptir⁶⁹. Plan kurgusu, kitlesel düzen ve tezyînat süslemeleriyle benzerlik taşıdığı için aynı dönem ve aynı ustalar tarafından yaptırıldığı kanısına varılmaktadır. Türbenin dış ölçüsü 7,20x7,20 m.⁷⁰ olup taş ve tuğla örgüsüne sahiptir. Türbe kare planlı, kübik gövdeli, sekizgen kasmağa oturtulmuş kubbesi ve kemerli bir revaka sahiptir.

Türbenin mevcut haldeki iç mekân tezyînatları, 15. yüzyıla⁷¹ ait olup erken Osmanlı dönemi orijinal kalem işleri ortaya çıkarılmıştır (Resim 20).

⁶⁷ KEPECİOĞLU, Kâmil, "Şirin Hatun", *Bursa Kütüğü-IV*, Bursa 2010, s.159.

⁶⁸ YENAL, Engin, "Muradiye Türbeleri", s.28.

⁶⁹ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.108.

⁷⁰ YENAL, Engin, "Muradiye Türbeleri", s.28.

⁷¹ YILMAZ, Saffet, "Yaşayan Osmanlı Ruhü: Muradiye", s.25.

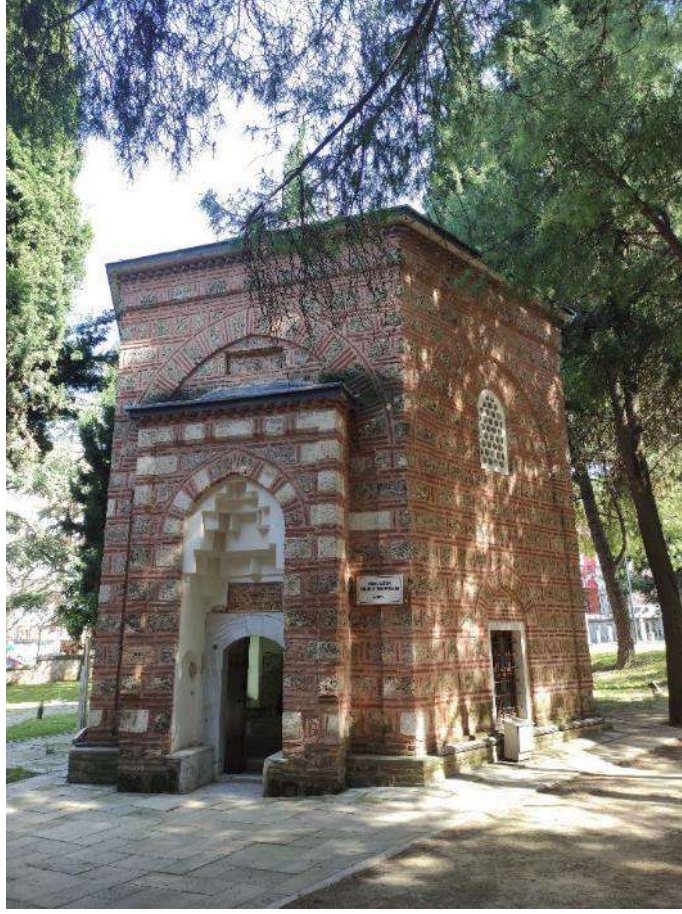
Resim 21. Şirin Hatun Türbesi, İç Mekân

Tüm duvar yüzeyini saran kırmızı zemin üzerinde yazı kuşağı bulunmaktadır. Bu kuşakta, celi sülüs yazısı ile “Ayet’el Kürsi”, ve aynı zemin üzerinde “kufi” yazı ile “Fatiha” suresi yer almaktadır (Resim 21- 22).

Resim 22. Şirin Hatun Türbesi, Kubbe Tezyinâtı

3.2.10 Hüma Hatun Türbesi

Resim 23. Hüma Hatun Türbesi

Sultan II. Murat'ın eşi ve Fatih Sultan Mehmet'in annesi olan Hüma Hatun'a⁷² ithafen H. 853-M.1449⁷³ yılında inşâ edilmiştir. Türbeye ait olan üç satırlık kitabe, dönemin üslubuna uygun Arapça olarak kaleme alınmıştır. Ancak kitabede Hüma Hatun'un ismi geçmemektedir; yalnızca “seyyidet'ül- havatin” yani “kadınların efendisi”⁷⁴ ibaresi yer almaktadır. 1601 yılında ve daha pek çok kez onarım görmüştür. 1844⁷⁵ yılında yapılan onarımda türbenin içi, dışı, kapıları, saçakları ve avlu kaldırımları tamir edilmiştir. Son olarak, günümüz 2012-2015 yılları arasında kapsamlı bir restorasyon⁷⁶ geçirerek kapılarını ziyaretçilerine açmaktadır. Hüma Hatun Türbesi, altıgen planlı mütevazi bir yapıdır. Dış cephe örgü sistemi, bir sıra taş

⁷² KEPECİOĞLU, Kâmil, “Hüma Hatun”, *Bursa Kütüğü-II*, Bursa 2010, s.191.

⁷³ DOĞANAY, Aziz, *Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyinat*, s.113.

⁷⁴ KAPTAN, Ömer, “Bursa Kitabeleri”, s.79.

⁷⁵ KEPECİOĞLU, Kâmil, “Hüma Hatun Türbesi”, s.192.

⁷⁶ YILMAZ, Saffet, “Yaşayan Osmanlı Ruhü: Muradiye”, s.31.

ve iki sıra tuğla duvar işçiliği üzerine kasnaksız kubbe ile örtülmüştür. Türbenin iç mekân tezyînâtında, pilaster, pandantifler ve kubbe eteği ile son devrin kalem işleri ihya edilmiştir. Mihrap üzerinde kalem işi tezyînât kitabeleri görülmektedir⁷⁷ (Resim 23-24).

Resim 24. Hüma Hatun Türbesi, İç Mekân

⁷⁷ KAPTAN, Ömer, “Muradiye Türbelerinde Kalem işi Kitabeler”, s. 39.

3.2.11 Şehzade Mustafa Türbesi

Muradiye Külliyesi içerisinde II. Murat Türbesi'nin güneyinde yer alır. Kanuni Sultan Süleyman'ın H.960-M.1553 yılında Ereğli'de boğdurulan oğludur⁷⁸. Sultan Süleyman, Saruhan Beyliği sırasında Manisa'da H.921-M.1515 yılında dünyaya gözlerini açmıştır. Annesi Mahidevran Sultan'dır⁷⁹ (Resim 25).

Resim 25. Şehzade Mustafa Türbesi

Bazı kaynaklara göre, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa'yı öldürmesinden büyük bir pişmanlık duysa da Şehzade Mustafa'nın ihanetine olan inancı değiştirmemiştir. Onun adına türbe yaptırmamasının sebebini bizzat şu şekilde anlayabiliriz; Kanuni Sultan Süleyman, Manisa'da 1543 yılında vefat eden oğlu Şehzade Mehmet ve Halep'te vefat eden oğlu Şehzade Cihangir'in naaşları İstanbul'a getirterek, her ikisi için hem türbe hem de cami yaptırmıştır. Ancak Şehzade Mustafa için türbe yaptırmamış, kardeşi Şehzade Mehmet'in yanına defnedilmesine de izin

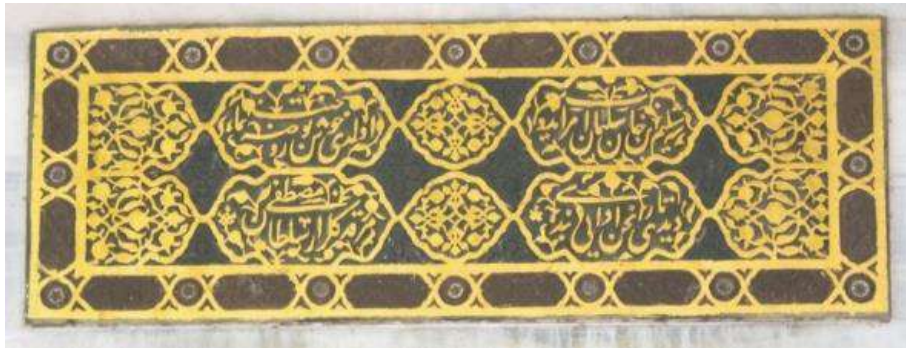
⁷⁸ YAVAŞ, Doğan, "Muradiye Külliyesi", s.197.

⁷⁹ TURAN, Şerafettin, "Mustafa Çelebi", *TDVİA*, C.31, Ankara 2020, s.290-292.

vermemiştir⁸⁰. Şehzade Mustafa'nın naaşı Ereğli'de kılınan cenaze namazının ardından II. Murat Türbesi'nin yanına defnedilmek üzere Bursa'ya getirilmiştir⁸¹.

Mahidevran Sultanın oğlu Şehzade Mustafa için türbe yaptırma arzusunu Şehzade Mustafa'nın üvey kardeşi Sultan II. Selim tarafından gerçekleştirilmiştir. 1571 yılında Mehmet Çavuş görevlendirilerek türbe yapımına başlanılmış ve kitabeye göre 1573 yılında tamamlanmıştır. Türbenin Şehzade Mustafa'nın ölümünden 20 yıl⁸² sonra yapıldığı anlaşılmaktadır (Resim 26).

Türbe, bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğladan örülmüş olup sekizgen gövde planına sahiptir. Zeminden 3 m. yüksekliğinde, intizamlı olmayan on iki kenarı bulunan ve üst kısmı ise intizamlı sekizgen bir yapıya sahiptir. Ayrıca sivri kemerlere ve kasnaksız kubbe yapısına sahiptir.

Resim 26. Şehzade Mustafa Türbesi, Kitabe

Kapı üzerindeki kapalı şemse formlarında, hatâî ve rûmî grublarından oluşan, altın ile tezyin edilmiş tasarımlar yer almaktadır. Mermer kitbede iki satır yazmaktadır.

1. “Şeh Selim Han Bin Süleyman emredüb - Oldu hoş bu ravza cennetnüma,”
2. “-Dedi tarihin Edayi Bendei - merkad-i gülzar-ı Sultan Mustafa yazmaktadır.”

⁸⁰ ÖNKAL, Hakkı, “Muradiye Türbeleri ve Şehzade Mustafa'nın Türbesi”, *Üçüncü Uluslararası Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C.1 Ankara 1993, s. 216-217.

⁸¹ ALTUNTAŞ, Zeynep Berra, *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Şehzadeler Arası Taht Mücadelesi Tarih Araştırma Projesi*, Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2021, s. 31.

⁸² MERCAN, Semra Güler, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Büyük Evladı Şehzade Mustafa'nın Hayatı (1515-1553) Ve Bursa'daki Türbesi*, Emin Yayınları, Bursa 2023, s.145-147.

Kitabeye göre 1573 tarihi verilmekte olup türbenin yapım tarihini göstermektedir⁸³ (Resim 26).

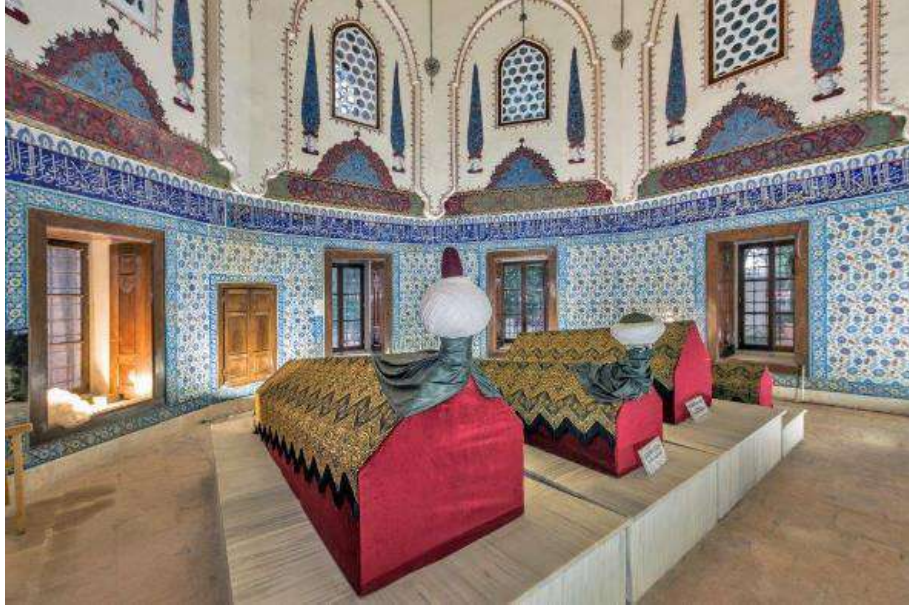
Çini tezyînâtın bitiş kısmından sonra tamamen çevresini kaplayan muhakkak tarzda celi sülüs Ayete'l Kürs'i, Haşr Suresi'nin 23. ayeti ve 24. ayetteki esmaü'l hüsna yazılı bordür ile sonlanmaktadır⁸⁴ (Resim 27).

Resim 27. Şehzade Mustafa Türbesi, İç Mekan Duvar Yüzeyindeki Çini Tezyînâtı

⁸³ ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, s.161.

⁸⁴ MERCAN, Semra Güler, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Büyük Evladı Şehzade Mustafa'nın Hayatı (1515-1553) Ve Bursa'daki Türbesi*, s.159.

Resim 28. Şehzade Mustafa Türbesi, İç Mekan Görünümü⁸⁵

Türbenin kubbe ve çini alanın üzerindeki duvar yüzeylerinde kalem işi tezyînatı görülmektedir. Son restorasyona göre yapılan raspa sonucunda dönemin özgün kalem işleri ortaya çıkarılmıştır. Sekizgen plan yapısına sahip türbenin duvar cepheleri sivri kemer içerisine yerleştirilmiş aynı tasarımlar mevcuttur. Yapının kalem işi tezyînatları detaylı bir şekilde analiz edilmiş olup bu inceleme dördüncü bölüm içerisinde anlatılmıştır.

3.2.12. Şehzade Mahmut Türbesi

Şehzade Mahmut Türbesi, Muradiye Külliyesi içerisinde batı tarafında yer alır. Doğusunda Cem Sultan Türbesi, kuzeyinde Gülbahar Hatun (Ebe Hatun) Türbesi, güneyinde Mükrime Hatun Türbesi ile çevrelenmiş vaziyettedir (Resim 29).

⁸⁵ <https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/sehzade-mustafa-turbesi-158/>.

Resim 29. Şehzade Mahmut Türbesi

Sultan II. Bayezid'in son oğullarından olan Şehzade Mahmut, Manisa sancak valiliği sırasında 1507 yılında otuz bir yaşında iken hastalanarak⁸⁶ vefat etmiştir. Annesi Bülbül Hatundur⁸⁷.

Türbe künde-kârî tekniğinde yapılmış, kapının üzerinde ahşap kabartma olarak bahsedilen iki satırlık kitabenin varlığından bahsedilmektedir. Kitabe, 1507 tarihli olup mimarı Yakup Şah Bin Sultan olduğu söylenmektedir⁸⁸. Engin Yenal'a göre türbenin Bülbül Hatun tarafından Bursa hassa mimarlarından Yakup Şah Bin Sultan tarafından yapıldığı kesinleşmiştir. Bülbül Hatun'un vefat etmesi üzerine buraya defnedilmiştir⁸⁹. Diğer mezarlarda yatanlar ise Şehzade Mahmut'un oğulları Musa, Orhan ve Emirhan'dır (Resim 29).

⁸⁶ YAKUPOĞLU, Cevdet, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayat ve Faaliyetleri", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.12, Kastamonu 2010, s. 321.

⁸⁷ KEPECİOĞLU, Kâmil, "Mahmud Sultan", *Bursa Kütüğü-III*, Bursa 2010, s.91.

⁸⁸ YILMAZ, İbrahim, "Muradiye Hanedan Türbeleri'nin Mimari Özellikleri", s.70.

⁸⁹ YENAL, Engin, "Muradiye Türbeleri", s.29.

Şehzade Mahmut Türbesi, bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğla ile örülmüş duvar sistemi ile sekizgen plan yapısına sahiptir. Kurşun kaplamalı kubbe ile örtülmüş, kubbe etekleri iki sıralı saçakla çevrelenmiştir. Türbenin zemininden 2,30 m. yüksekliği kadar lacivert ve firuze altıgen çini levhalarıyla kaplanmıştır. Altıgen levhaların üzerinde altın yaldız ile yapılmış desen damga motifleri görülmektedir. Duvar yüzeyini kaplayan zemini lacivert olup beyaz renkte rûmî ve hatâî motifleri görülmektedir. Çini kaplama⁹⁰ Şehzade Ahmet Türbesi'ndeki çiniler ile benzerlik göstermektedir (Resim 30).

Resim 30. Şehzade Mahmut Türbesi, İç Mekân Görünümü

Türbenin kubbeden ve çinilerin üst kısmında, sekizgen plan yapısına sahip sivri kemerlerin içerisine yerleştirilmiş birbirini takip eden iki tasarım ve mihrap bölümü kısmı ile üç farklı tasarımları görülmektedir. Köşe plasterlerinde vazolu buketler yer almaktadır. Son restorasyonda yapılan raspalar sonucunda dönemin özgün kalem işleri ortaya çıkarılmıştır. Yapının iç mekân kalem işi tezyinâtları detaylı bir şekilde analiz edilmiş olup bu inceleme dördüncü bölüm içerisinde anlatılmıştır.

⁹⁰ KHODJOEVA, Surayyo, *XIV.- XV. Yüzyıl Osmanlı ve Timurlu Çinilerin Karşılaştırması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2020, s. 72.

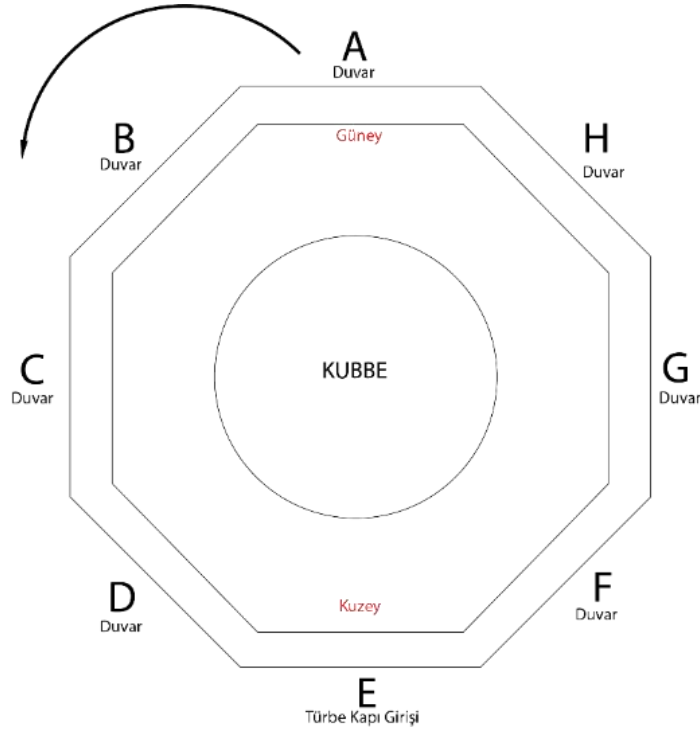
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BURSA MURADIYE KÜLLİYESİ ŞEHZADE TÜRBELERİ KALEM İŞİ TEZYİNÂTI ANALİZLERİ VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ (ŞEHZADE MUSTAFA VE ŞEHZADE MAHMUT)

Dördüncü bölüm, Şehzade Mustafa Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi iç mekân da yer alan kubbe yüzeyi ve duvar yüzeylerindeki sıva üzeri kalem işi tezyînâtlarını değerlendirmek amacıyla oluşturulmuştur.

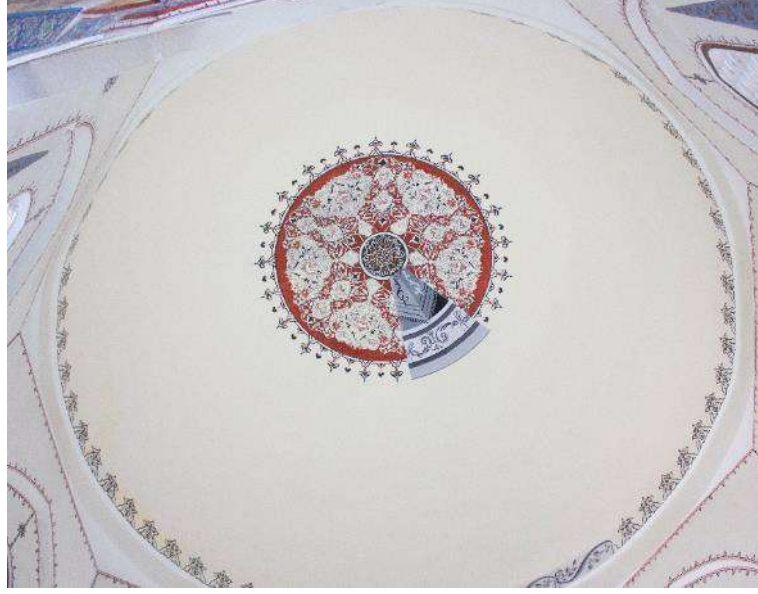
4.1 ŞEHZADE MUSTAFA TÜRBESİ

Şehzade Mustafa Türbesi'nin kalem işi tezyînâtı; kubbe ile başlanmış, duvar yüzeyleri baz alınarak devam etmiştir. Aşağıdaki şema üzerinden saat yönünün tersi olacak şekilde değerlendirilmeye başlanmıştır. Duvar yüzeylerindeki tezyînât güney duvarı (A) ile başlanıp sırasıyla; (B) Duvar, (C) Duvar, (D) Duvar, (E) Duvar, (F) Duvar, (G) Duvar, (H) Duvar olmak üzere sekiz duvar yüzeyine ait kalem işi tezyînâtının analizi yapılmıştır (Çizim 2). Bütün cephelerin kalem işi kompozisyon özellikleri aynı olması sebebiyle sadece (A) duvar yüzeyi ve (E) duvar yüzeyi referans alınarak inceleme sağlanmıştır.

Çizim 2. Şehzade Mustafa Türbesi, Şematik Plan

4.1.1. Kubbe

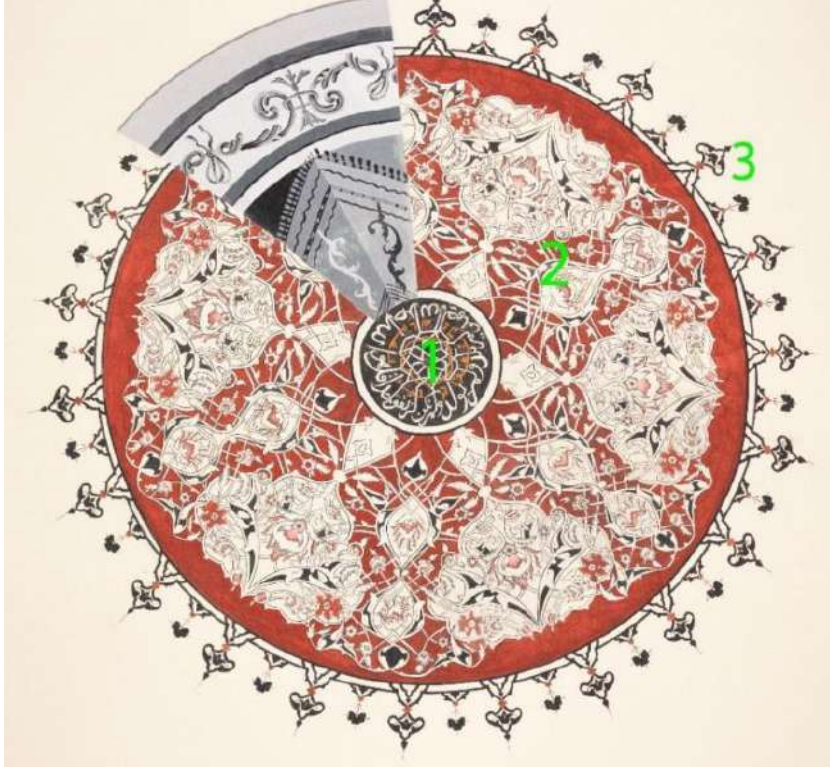
Resim No:	31
Tezyînâtın Bulunduğu Alan:	Kubbe Merkezi, Kubbe Eteği
Uygulama Tekniği:	Sıva Üzeri Kalem İşi
Kullanılan Motifler:	Rûmî, Hatâî, Tığ
Kullanılan Yazılar:	Selçuklu Celi Sülüsü, Kufi

Türbenin kubbe tezyînât sırası; kubbe merkezi ve kubbe eteği olmak üzere iki aşamada analiz edilmiştir. Kubbe merkezindeki tezyînât tasarımı kendi içerisinde üç kademeli olarak tasnif edilmiştir.

a) Kubbe merkezi;

Kubbe merkezinde ve kubbe eteğinde yer alan kalem işi tezyînât kompozisyonu az yoğunluğa sahiptir. Kalem işi tezyînât, kubbe yüzeyinin yaklaşık 1/3'ini kaplayacak boyuttadır. Yüzeyde sıva üzeri kalem işi tekniği uygulanmıştır.

Kubbedeki kalem işi tezyînât üç kademeli olarak açıklanmaktadır. Birinci aşama; tasarımın merkez noktası, ikinci aşama; rûmî ve nebati grubu, üçüncü aşama ise; tığların oluşturduğu tasarımdır (Resim 32).

Resim 31. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Merkez Tezyînâtı

Kubbenin birinci aşaması olan merkez noktası siyah zemin üzerinde; turuncu renk ile kufi hat ile “Besmele- Şerif” ve beyaz renkle Selçuklu celi sülüs hat ile “İhlas Suresi” yazıların restorasyonda bozulduğu görülmektedir.

Merkez kısmında sekiz kolu Selçuklu yıldızı ve etrafını saran dendanlı daire ile girift bir kompozisyon oluşturulmuştur. Yazıdaki sülüs hat yazısında bulunan “elif” harfi geometriye dahil edilmek istenmiş olup geometrik form deforme olmuştur ve yapılan analiz sonucunda çizime dahil olmadığı görülmektedir (Çizim 3), (Resim 33).

Resim 32. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Merkezi, 1. Aşama

Çizim 3. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Merkezi

Türbenin kubbe merkezinde 1/12 taksimatlı tezyînâta sahiptir. Kubbe kompozisyonu, kendi içerisinde bir pafta ve iki helezon sisteminden oluşmaktadır.

Paftalar iki farklı tasarım kompozisyonundan oluşmaktadır. Bu sistemlerinden ilki rûmî tasarımı ve ikincisi nebati tasarım grubudur. Kubbede yer alan kalem işi tezyînâtı kırmızı renkli zemin üzerinde yer almaktadır (Resim 34).

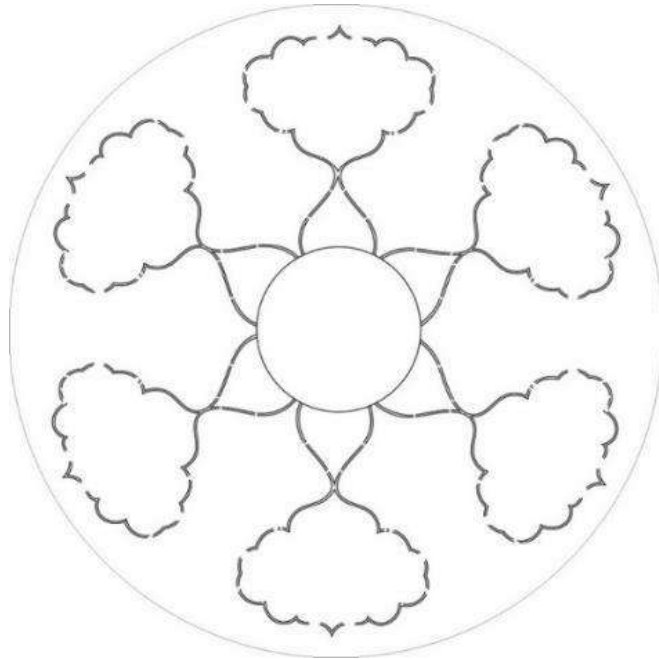

Resim 33. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Kalem İşi Tezyînâtı

Kubbe merkezi tezyînâtında şemse form pafta sistemi bulunmaktadır. Mavi renk ile şemse sistemi belirtilmiştir. Şemse formun simetri ekseninde bozulmalar olduğu görülmektedir. Kapalı şemse formun zemin rengi ise beyazdır. Motiflerde kullanılan renkler ağırlıklı olarak beyaz kullanılmıştır (Çizim 4), (Resim 35).

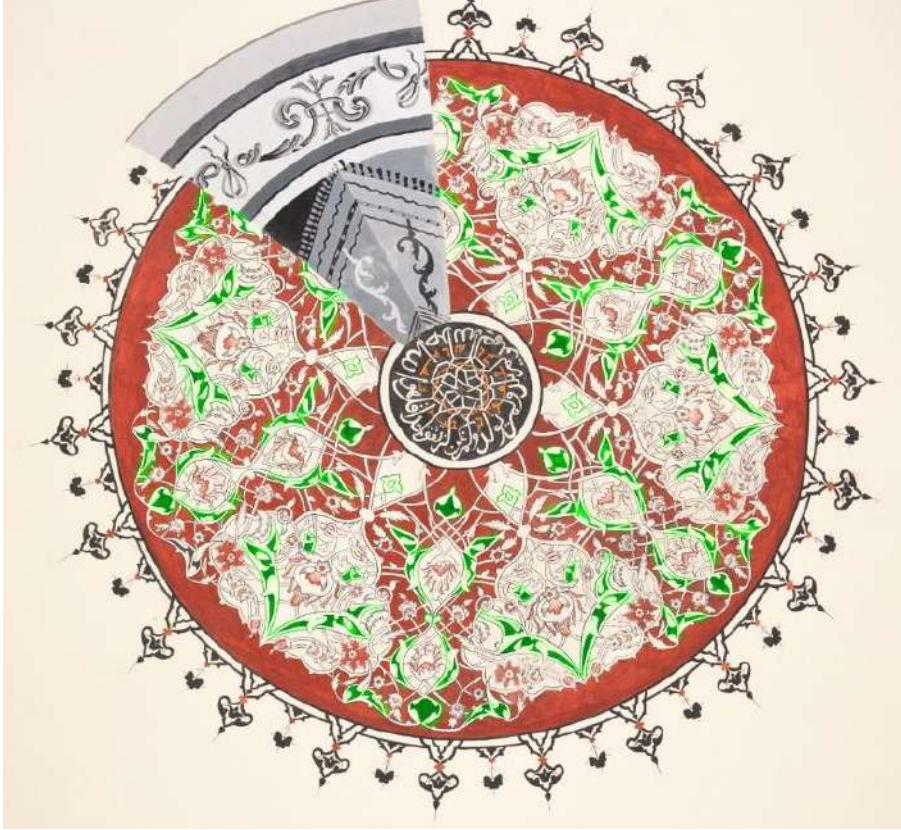

Resim 34. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Şemse Form Tezyinâtı

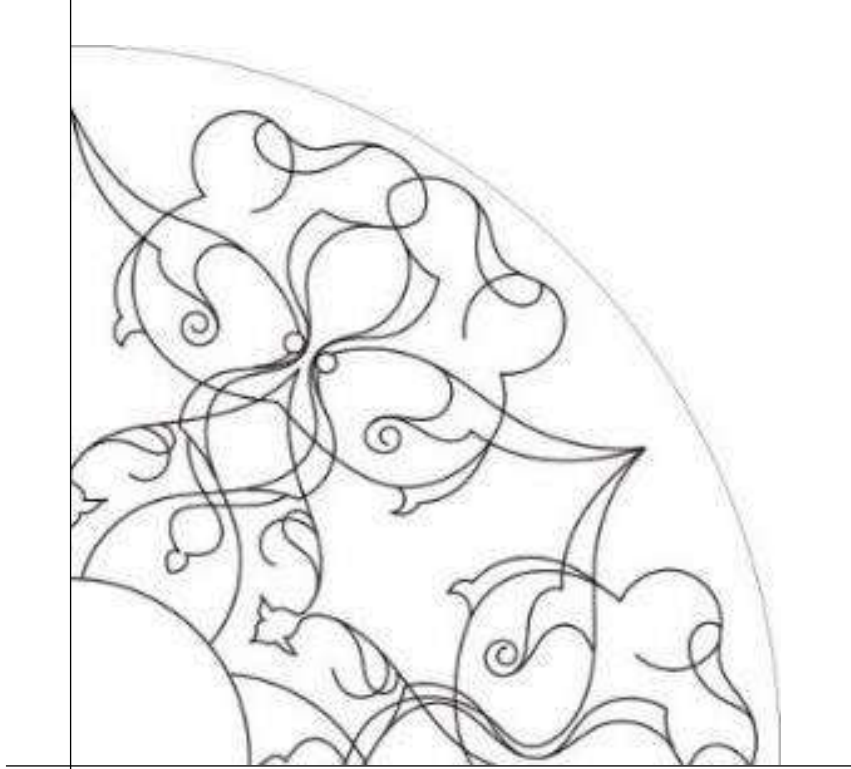

Çizim 4. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe, Şemse Form Sistemi

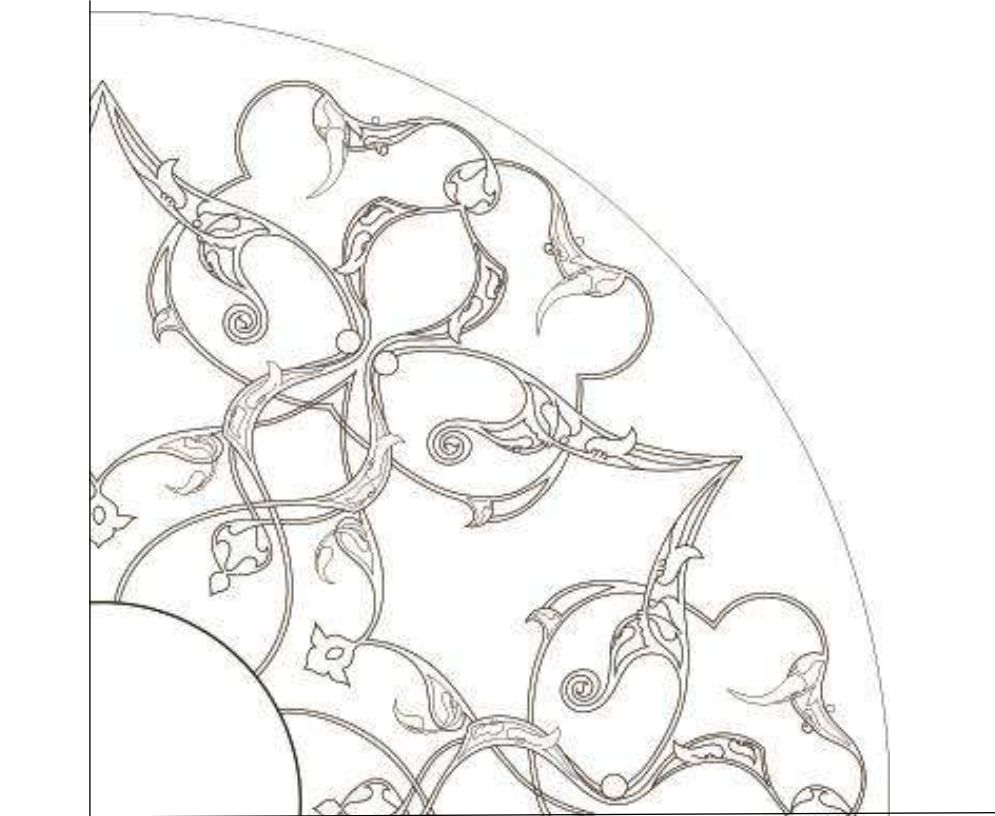
Kubbe merkezine ait ilk motif grubu rûmî tezyînât kompozisyonudur. Bu tasarım 1/12 simetri eksenlidir. Yeşil renk ile belirtilen hûrdeli rûmî grubu, zemini siyah renk ve kendisi yeşil renklidir. Tasarım kubbe merkezinden başlayarak aşağı doğru dağılmıştır. Rûmî helezon sistemi, yer yer birbirini takip etmediği görülmektedir (Resim 36). Bunun üzerine (Çizim 5-6'da) motiflerin formları analiz edilmiştir.

Resim 35. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe, Rûmî Motif Tezyînâtı

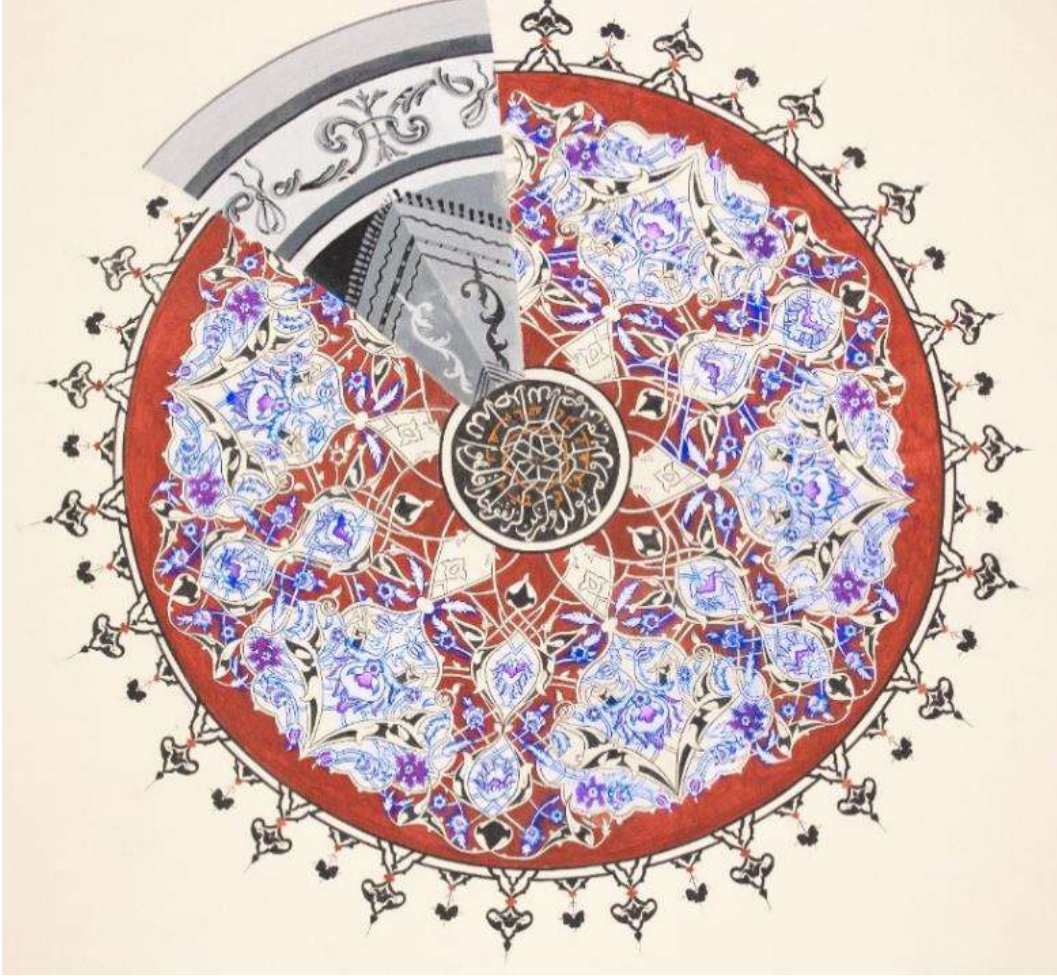

Çizim 5. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Rûmî Sistemi

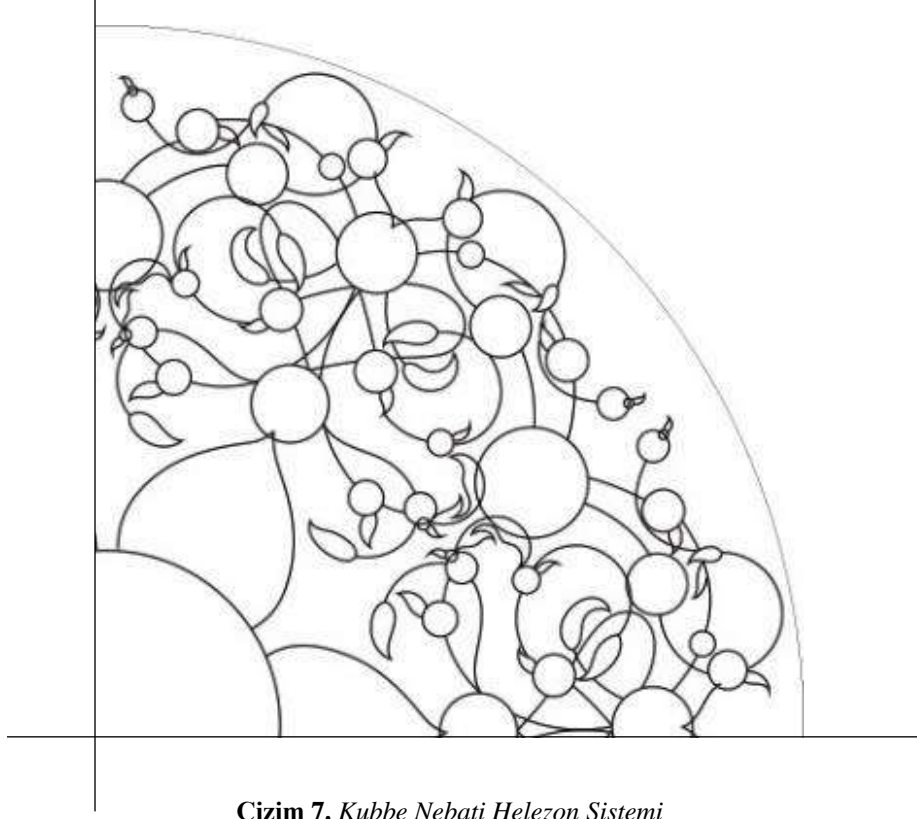

Çizim 6. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Rûmî Sistemi

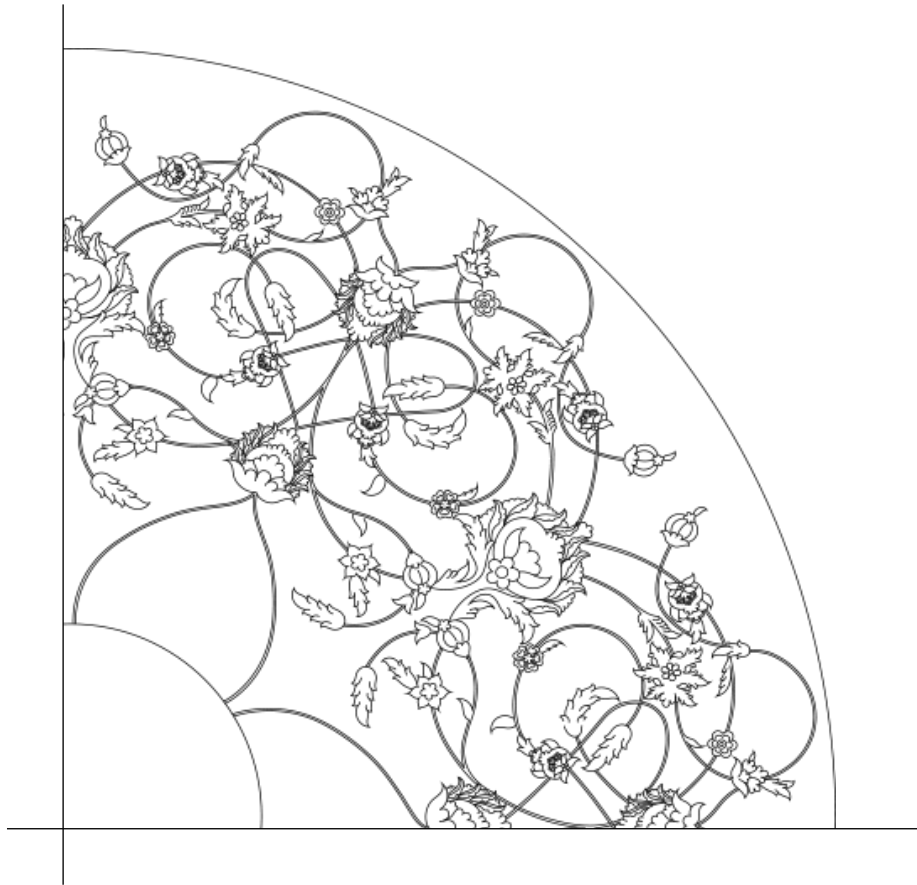
Kubbe merkezine ait tezyînâtı oluşturan bir diğçer tasarım grubu mavi renk ile belirtilen alandır. Nebati motifleri beyaz renklidir. Motiflerin yaprakları, iç bünyeleri kırmızı ve gri tonla renklendirilmiştir. Saplarında bulunan yaprakların uç kısımları kırmızı ve gri renk ile tarama tekniğiyile gölgelendirme yapılmıştır. Son olarak siyah renkle tahrir işlemleri yapılmıştır. Nebati motifleri üç helezon sistemi ile birbirine bağlanmıştır (Çizim 7-8), (Resim 37).

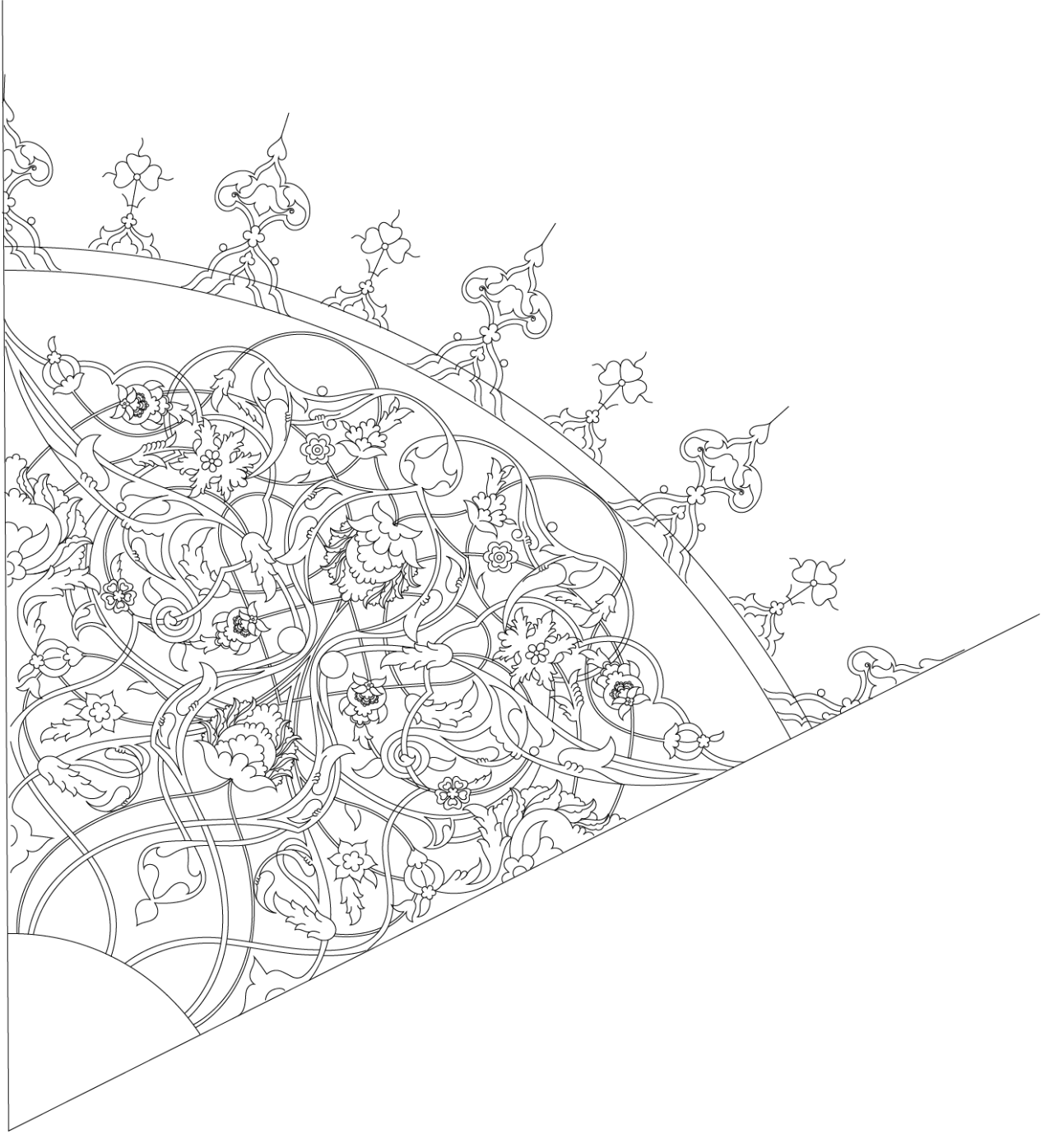
Resim 36. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Nebati Grubu Tezyînâtı

Çizim 7. Kubbe Nebati Helezon Sistemi

Çizim 8. Kubbe Nebati Grubu

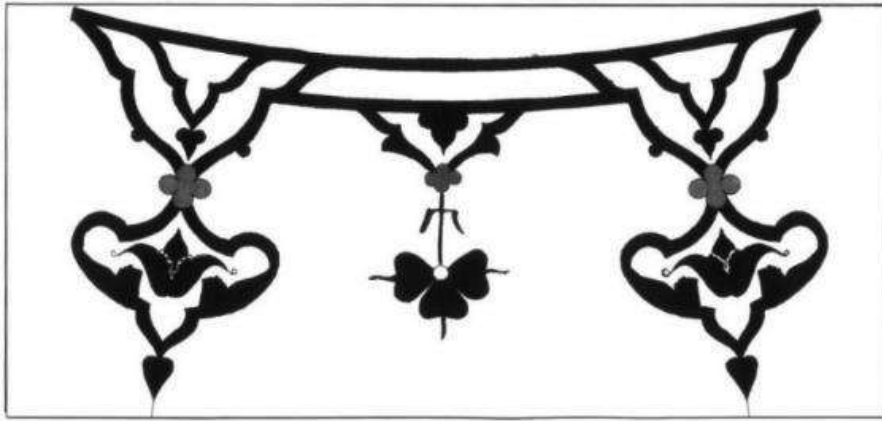

Çizim 9. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe 1/6 Tezyînât Detayı

Kubbe merkezinin tezyînâtı tuğ tasarımıyla sonlandırılmıştır. 1/2 simetrik tasarım, rûmî ve penç motifi kırk sekiz adet tuğ tasarımı ile münavebeli olarak çevrelenmiştir. Tasarım, siyah renk ve kırmızı renk ile tezyin edilmiştir (Resim 38), (Çizim 10).

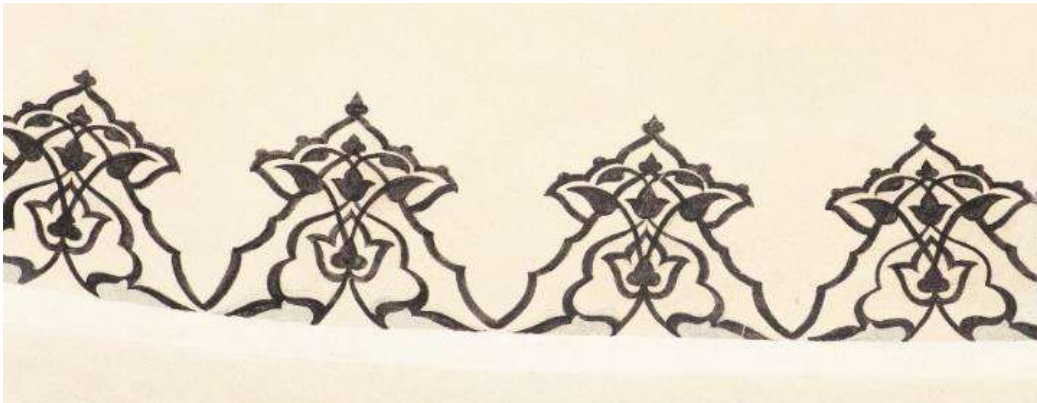
Resim 37. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Tığ Tezyînâtı

Çizim 10. Kubbe Tığ

b) Kubbe eteği;

Kubbe eteği tezyînâtı; 1/2 simetrik ve beyaz renk zemin üzerinde, siyah renkli sade rûmî motifleri ile kompozisyon oluşturulmuştur. Bu tasarım, kubbeyi münavebeli olarak çevrelemektedir (Resim 39).

Resim 38. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Eteği Başlık Detayı

Çizim 11. Kubbe Eteği Rûmî Başlıklar

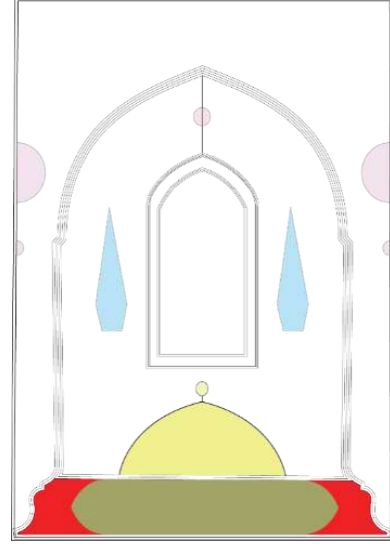

Çizim 12. Kubbe Eteği Rûmî Başlıklar

4.1.2. Duvar Yüzeyi Tezyînâtı

Türbe sekizgen plan tipine sahiptir. Türbenin duvar yüzeyleri analiz edilirken mihrabın yer aldığı güney duvarı başlangıç noktası referans alınmıştır. Duvar (A), (B), (C), (D), (E), (F), (G), (H) saat yönünün tersine sırasıyla analiz edilmiştir. Bütün cephelerin kalem işi kompozisyon özellikleri aynı özellikleri taşıyarak Duvar (A) yüzeyi referans alınarak inceleme başlanmıştır.

Duvar (A)

Çizim 13. Duvar (A), (B), (C), (D), (F), (G), (H), Yüzeyleri

Resim No: 40

Tezyînâtın Bulunduğu Alan: Duvar (A)

Uygulama Tekniği: Sıva Üzeri Kalem İşi

Kullanılan Motifleri: Servi Ağacı, Rûmî, Hatâî, Penç, Goncagül, Zencerek

Kullanılan Yazılar: Yazı yoktur

Şehzade Mustafa Türbesi'nin tasnif çalışmasına göre ilk duvar yüzeyi güney duvarı olan (A) yüzeyidir. Duvar yüzeylerindeki kalem işi tezyînâtı üç ana bölümden oluştuğu görülmektedir. Bu kompozisyonlar; servi ağacı formu, kartuş tasarımı ve kartuşların alınlık kısmında yer alan taç formudur. Duvar yüzeylerinde yer alan kalem işi tezyînâtı tasarımlarında duvar yüzeylerini oluşturan tasarım kompozisyonları aynı olmakla beraber kompozisyonları oluşturan motiflerde küçük değişiklikler olduğu görülmektedir.

Duvar (A) kalem işi tezyînâtli alanlar; kartuşlu alan, kartuş alınlığında ki taç form, revzen pencerenin her iki yanında yer alan servi ağacıdır. Duvar yüzeyinde bulunan silme kemerli alan ve revzen pencereyi çevreleyen düğüm motifleri belirtilmiştir (Çizim 13).

Duvar (A)'da yer alan kartuş tasarımının altında ve üstünde zencerek tasarımı ile sınırlandırılmıştır. Kartuşunun sağında ve solunda yeşil zemin üzerinde dalları gri, kendisi açık kırmızı renkte 1/2 yatay ekseninde simetrik tasarımlı rûmî motifi görülmektedir. Dendanlı tepelik form ile sınırlandırılan alan, kartuşun iç kısmı S formunda simetrik rûmî grubu ve nebati grubu görülmektedir. Sade rûmî helezon sistemi açık kırmızı ile renklendirilmiştir (Resim 41).

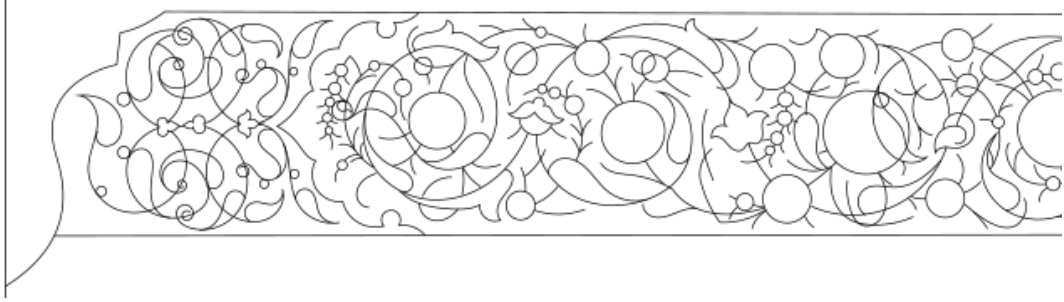
Resim 39. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (A) Kartuş Tezyînâtı

Bordo zemin üzerinde, tasarımın merkez noktası olan pençten her iki tarafa çıkış sağlanmıştır. Penç motifleri ve hatâî motifleri, mavi ve yeşil renktedir. Can noktası ve meşimeleri kırmızı renktir. Kartuş tasarımında renkler orantılı olarak dağıtılmıştır. Tezyînât tasarımının bitiş kısımlarında dal kırılmış ve penç motifleri ardı ardınca sıralanmıştır (Resim 42).

Resim 40. Duvar (A), Kartuş Detay

Duvar yüzeylerinde yer alan kartuş sistemlerinde yeşil ve kırmızı renkler kullanılmıştır.

Çizim 14. Kartuş Helezon Sistemi

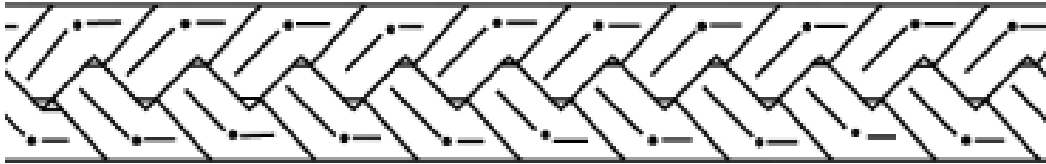

Çizim 15. Kartuş Tezyînât

Tasarım paftasını sınırlayan zencerekler birbirlerine geçmiş üçlü sisteme sahiptir. Zencerek kırmızı, sarı, gri renklidir. Gri sistemin üzerinde siyah, kırmızı sistemin üzerinde sarı, sarı sistemin üzerinde kırmızı renklerde nokta ve çizgiler bulunmaktadır (Resim 43).

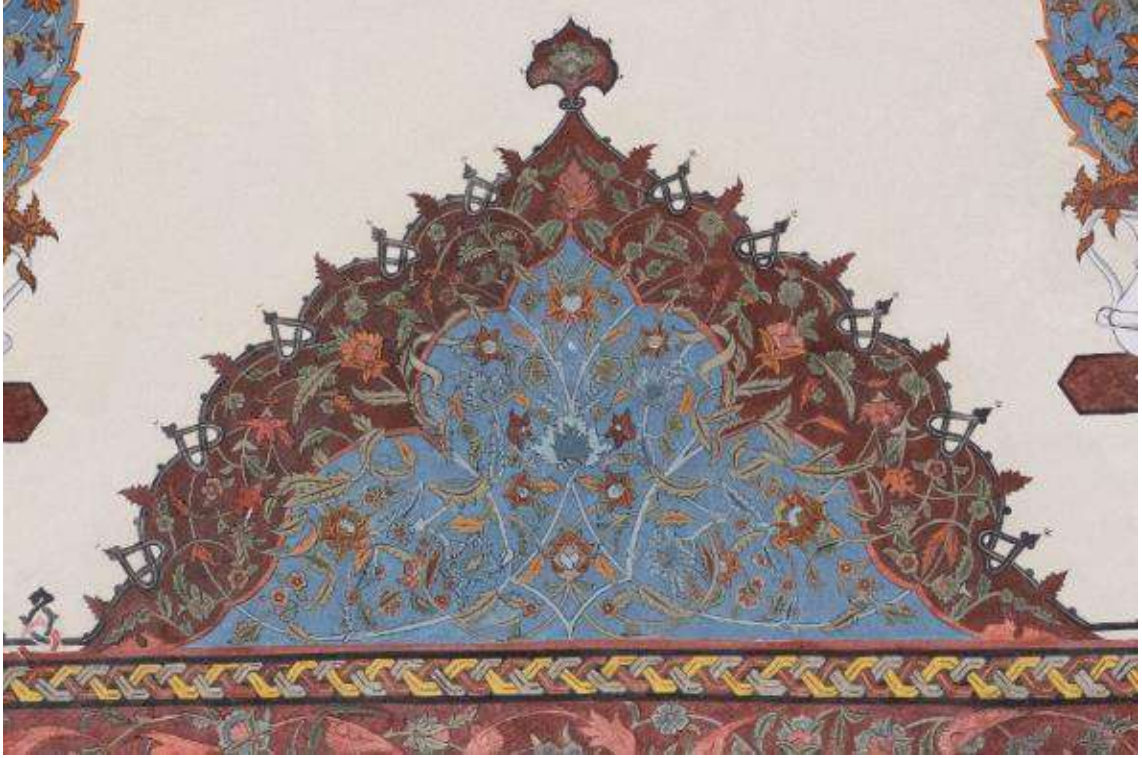
Resim 41. Kartuş Zencerek

Çizim 16. Kartuş Zencerek

Duvar (A) yüzeyin taç form tezyînât kompozisyonu 1/2 simetriktir. Rûmî helezon sistemi kompozisyon tasarımını iki alana bölmektedir. Tasarımın iç zemini mavi renk, dış zemini bordo rengine sahiptir. İki alana bölen hat, saz yaprakları ile

sarılmıştır. Tasarımın gri renkli hattı saadet düğüm ve yaprak çıkıntılıdır⁹¹. Motiflerinin münavebeli olarak sıralanması ile kompozisyon tasarımı duvar zemininden ayrılmaktadır (Resim 44).

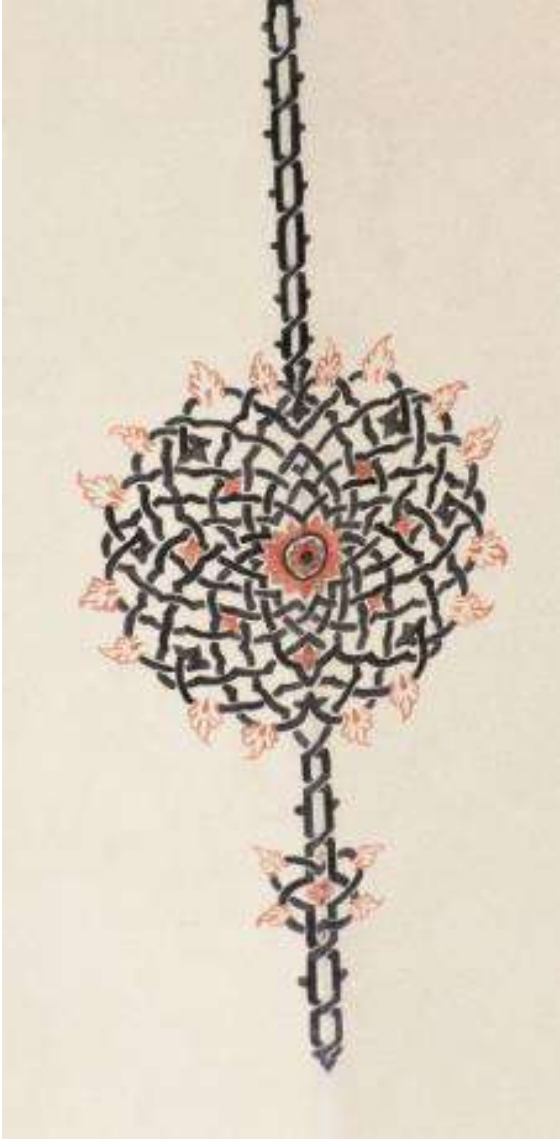
Resim 42. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (A) Taç Formlu Tezyînât

⁹¹İRTEŞ, M. Semih-BAYSAL, A. Fuat, “II. Bayezid Dönemi Kalemîşlerinde Bir Üslûp: Yaprak Çıkıntıları”, *İstem*, 37, İstanbul 2021, s. 125-140.

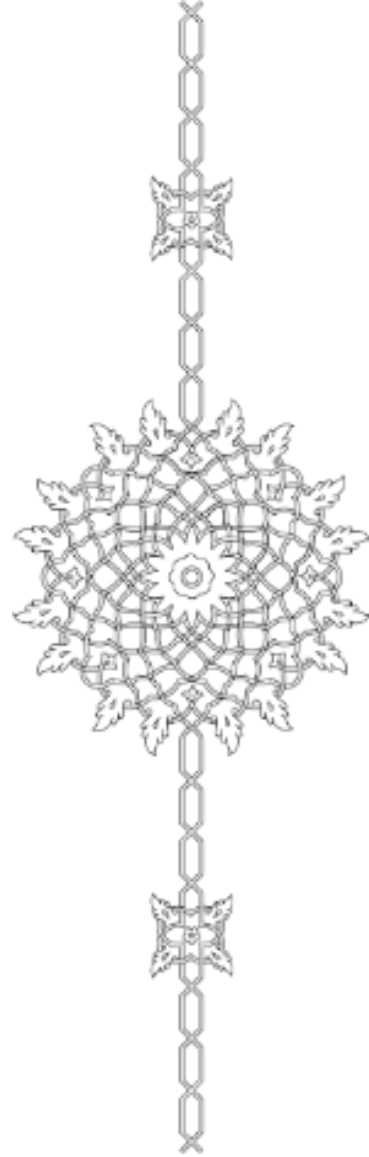

Çizim 17. Duvar (A) Taç Formu

Sekizgen plan sistemin, köşe plasterlerinde geçmeler ile madalyon tasarımı tezyin edilmiştir. Madalyonun orta merkezinde dairesel bir form yer almaktadır. Bu formun merkezinde turuncu renk penç motifi, etrafında ise yıldız biçiminde motif görülmektedir. Madalyonun etrafı, on altı adet turuncu renkte yaprak çıkıntısı ile çevrelenmiştir. Tasarımın iç mekânda yer alan silme kemerlerden sarkıtılarak asma kandil motifini temsil etmektedir (Resim 45).

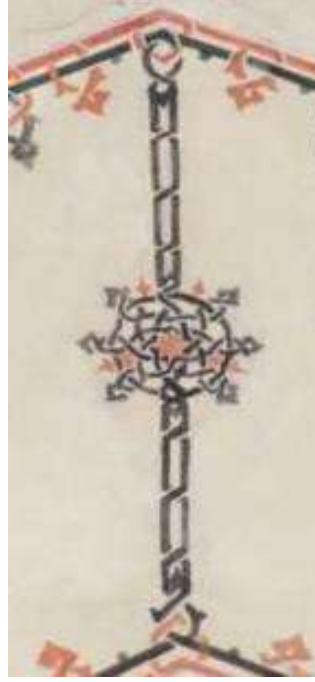

Resim 43. Şehzade Mustafa Türbesi, Geçme Motifi

Çizim 18. Geçme Motifi

Duvar yüzeyinin, pencere ve sivri kemerlerin etrafında kırmızı ve siyah renkli tığlar görülmektedir. Pencere ve kemerin sivri noktalarından birbirlerine zencerek ile bağlanmıştır. Zencereğin tam orta noktasında geometrik geçme motifi yer almaktadır (Resim 46).

Resim 44. Kemerlerde bulunan Geçme Motifleri

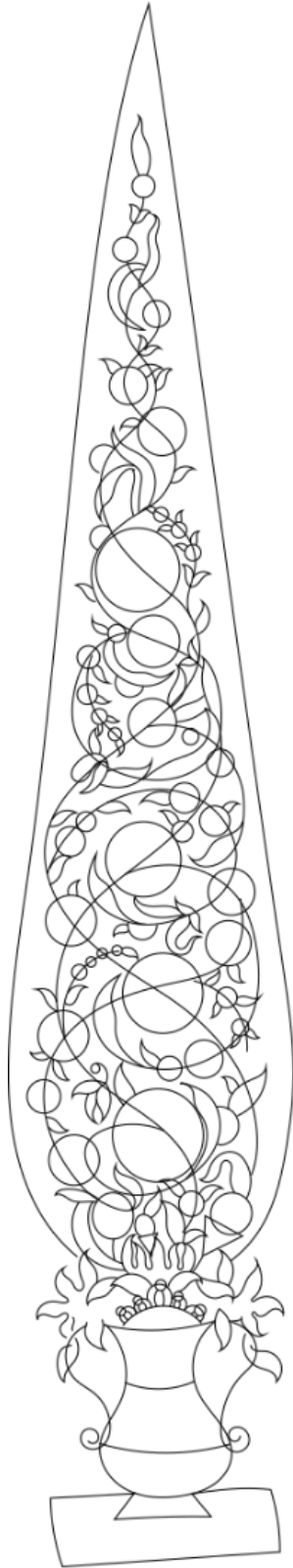
Servi ağacı tasarımı incelendiğinde yoğun bir tezyînâta sahip olduğu görülmektedir. Servi ağacı dikey formda olup yukarı doğru incelmektedir. Ağaç formu, turuncu renkli hat ile sınırlandırılmıştır. Kompozisyonu oluşturan motif tasarımının başlangıç noktası vazodur. Ağaç ile vazonun birleşim noktasında kahverengi ile renklendirilmiş dilimli yapraklar bulunmaktadır.

Yaprakların iç kısmında dendan ile belirtilmiş açık mavi rengin üzerine yerleştirilmiş nar motifleri yer almaktadır. Nar motifi, gri renkte boyanmış ve tepesinde açık mavi renkli penç motifi bulunmaktadır. Siyah tahrir ile anatomileri ortaya çıkartılmıştır. Tezyin edilen servi ağacı tasarım, dikey şekilde “S” kıvrımlı üç helezon sistemi üzerinde yükselmektedir. Servi ağacın zemini mavi renktedir. Tasarımda birbirinden farklı hatâîler, çarkifelek motifleri, goncagüller ve saz yolu üslubunda yapraklar bulunmaktadır.

Motiflerin sap çıkmaları açık mavi renkte kullanılmış ve motif yapraklarının ilk katı kahverengi, ikinci katı turuncudur. Bazı motiflerin iç bünyeleri açık mavi, bazılarının ise ilk katı açık yeşil, ikinci katı koyu yeşil renk tercih edilmiştir. Büyük yaprakların sırt kısmı açık mavi, iç kısmı açık yeşil ve sırtlarında penç motifi yer almaktadır (Resim 47).

Resim 45. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (A) Servi Ağacı

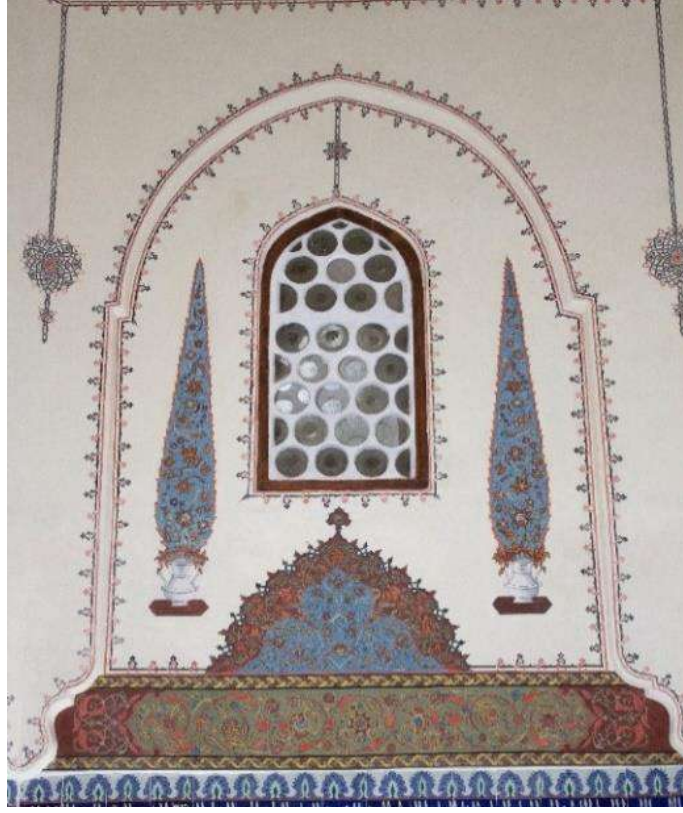

Çizim 19. Duvar (A) Servi Ağacı Helezon Sistemi

Çizim 20. Duvar (A) Servi Ağacı

Duvar (B)

Resim No:

48

Tezyînâtın Bulunduğu Alan: Duvar (B)

Uygulama Tekniği: Sıva Üzeri Kalem İşi

Kullanılan Motifler: Servi Ağacı, Rûmî, Hatâî, Penç, Goncagül, Zencerek

Kullanılan Yazılar: Yazı Yoktur

Duvar (B), ikinci duvar yüzeyidir. Duvar yüzeyindeki kalem işi tezyînâtı üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu kompozisyonlar; servi ağacı formu, kartuş tasarımı ve kartuş alınlığı taç formudur (Resim 48).

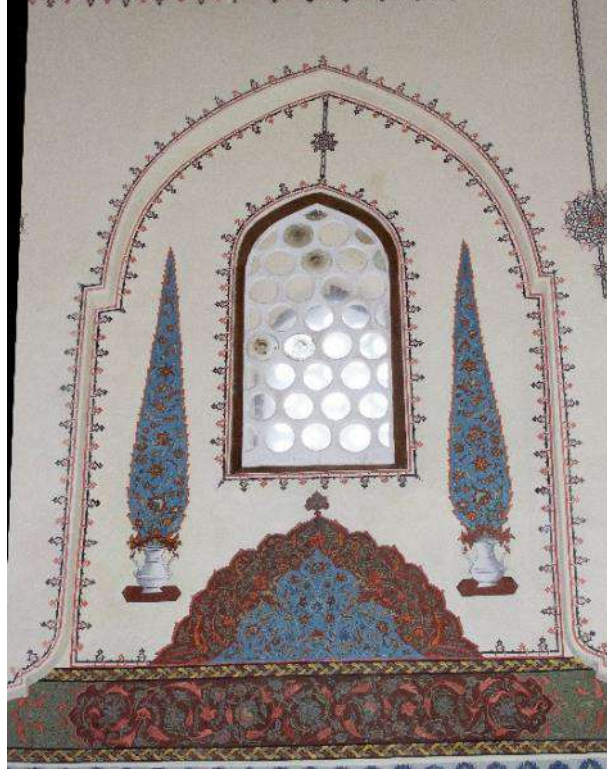
Duvar (B)'de yer alan kartuş tasarımı ve alınlığındaki taç form tezyînatı, Duvar (H) ve Duvar (E) yüzeyleri ile aynıdır. (A), (C), (D), (F), (G) duvar yüzeylerindeki kartuşun zemin rengine göre farklılık vardır. Bu farklılıklar; kartuşun dendanlı tepelik form ile sınırlandırılmış alanın zemin rengi yeşildir. Her iki yanda yer alan rûmî tasarımların zemini bordo renktedir.

Tasarımın merkez noktasında olan pençten her iki tarafa da çıkış sağlanmıştır. Nebati motiflerin dalları ve yaprakları sarı renktedir. Yaprakların ikinci katı mavi ve kahverengi renklidir. Penç motifleri ve hatâî motiflerinde sarı, kırmızı ve mavi renkler kullanılmıştır. Kartuş tasarımında renkler orantılı olarak dağıtılmıştır. Tezyînat tasarımının bitiş kısımlarında dal kırılmış ve penç motifleri ardı ardınca sıralanmıştır (Resim 49).

Resim 46. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (B) Kartuş Tezyînat- Detay

Duvar (C)

Resim No:

50

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (C)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem İşi

Kullanılan Motifler:

Servi Ağacı, Rûmî, Hatâî, Penç, Goncagül,
Zencerek

Kullanılan Yazılar:

Yazı Yoktur

Duvar (C), üçüncü duvar yüzeyidir. Duvar yüzeyindeki kalem işi tezyînâtı üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu kompozisyonlar; servi ağacı formu kartuş tasarımı ve kartuş alınlığı taç formudur. Diğer duvar yüzeyleri ile aynıdır (Resim 50).

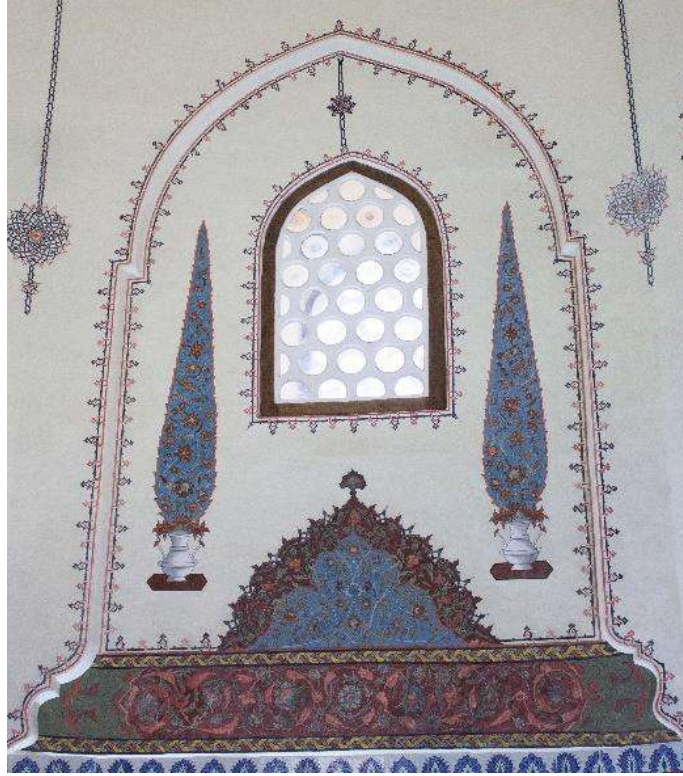
(C) ve (G) duvar yüzeyinde bulunan taç formun tezyînâtı birbiri ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Kenarları sade tasarımlı bir hat ile duvar yüzeyinden

ayrılmaktadır. (C) ve (G) duvar yüzeyinin taç formunu sınırlayan sınır hattı tasarımında, diğer taç formlarını sınırlayan hat sisteminden farklılık olduğu gözlemlenmektedir (Resim 51).

Resim 47. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (C) Taç Formlu Tezyînât

Duvar (D)

Resim No:

52

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (D)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem İşi

Kullanılan Motifler:

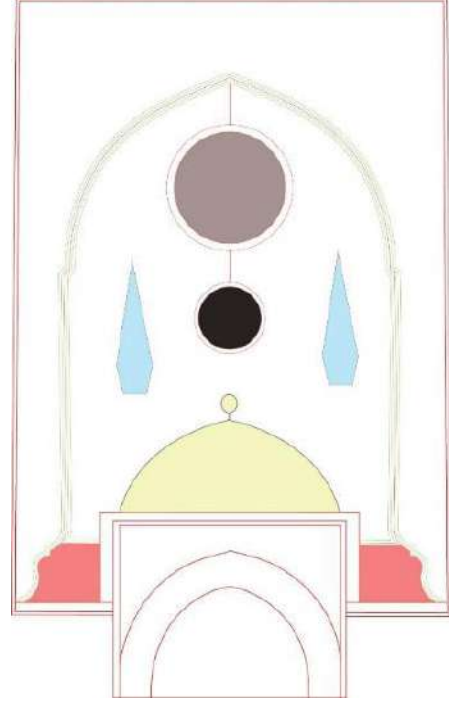
Servi Ağacı, Rûmî, Hatâî, Penç, Goncagül,
Zencerek

Kullanılan Yazılar:

Yazı Yoktur

Duvar (D), dördüncü duvar yüzeyidir. Duvar yüzeyindeki kalem işi tezyînâtı üç ana bölümden oluşmaktadır. Diğer duvar yüzeyleri ile aynıdır (Resim 52).

Duvar (E)

Çizim 21. Duvar (E) Yüzeyi

Resim No:

53

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (E), Kapı, Kemer İç ve Dış Aynalıği

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri, Ahşap Üzeri, Mermer Üzeri
Kalem İşi

Kullanılan Motifler:

Servi Ağacı, Zencerek, Rûmî ve Hatâî,
Penç, Goncagül

Kullanılan Yazılar:

Yazı Yoktur

Şehzade Mustafa Türbesi'nin kalem işi analiz çalışmasına göre beşinci duvar yüzeyi kuzey duvarı olan (E) yüzeyidir. Duvar yüzeylerindeki kalem işi tezyînâtı dört bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; iki adet servi ağacı formu, kapının alınlık kısmında yer alan taç formudur. Kapının çini tezyînâtından dolayı üstü kapanmış kartuş tasarımı ve taç formun üzerindeki sülüs hat yazılı madalyon tasarımıdır. Duvar

yüzeylerin kompozisyonları aynı olmakla beraber tasarımları oluşturan motiflerde küçük değişiklikler görülmektedir (Resim 53).

Şehzade Mustafa Türbesi, sekizgen plana sahip ve tüm duvar yüzeylerinde kompozisyon tasarımları sivri kemer içerisine yerleştirilmiştir. Duvar yüzeyinde yer alan kalem işi tezyînâtı diğer duvar yüzeyleri ile benzerlik göstermektedir. Kapının konumu sebebi ile birlikte kartuş tasarımında bölünme olmuş, tezyînât bu duruma uygun şekilde tezyin edilmiştir. Servi ağacı kompozisyonları diğer duvar yüzeylerinde olduğu gibi pencerenin her iki yanına yerleştirilmiştir. Bu duvar yüzeyinde türbenin giriş bölümü olması sebebiyle revzen pencere formu dairesel olarak uygulanmıştır.

Duvar yüzeyi (E)'nin tezyînâtlı yüzeyleri; kapı girişinin alınlık taç formu, kapıdan dolayı eksik formulu sağ ve sol bordür kartuş, daire formulu madalyon tasarımı, daire revzen pencere ve iki adet servi ağacın kompozisyon tasarımı çizimde belirtilmiştir (Çizim 21).

Diğer cephelerde devam eden çinili yazı bordürünün üst kısmında yer alan kartuşlu ve taç formulu tasarım kompozisyonu bu duvar yüzeyinde farklılaşmıştır. Kapının konumu itibariyle tezyînâtlı kartuş ikiye ayrılmış, ancak tezyînât konum olarak yerine aynen tatbik edilmiştir.

Tasarım kompozisyonu, diğer duvar yüzeyinde yer alan kartuş tasarımı ile aynı özelliklere sahiptir. Kırmızı zemin rengi üzerinde rûmî motif grubu; şemse formu ile sınırlandırılmış yeşil zemin rengi üzerinde ise hatâî ve rûmî motif grubu yer almaktadır (Resim 54-55).

Resim 48. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E)
Kapı Alınlığı Sol

Resim 49. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E)
Kapı Alınlığı Sağ

Kapının alınlık kısmında bulunan taç form tezyînâtı 1/2 simetriktir. Tezyînât kompozisyon tasarımı rûmî ve hatâî grubundan oluşmaktadır. Taç formu tasarımın zemin rengi yeşildir. Tasarım sade rûmî ile tezyin edilmiş, rengi ise kahverengidir.

Nebati motiflerin, dalları ve yaprakları sarı renkle renklendirilmiştir. Nebati motif grubunda kullanılan yapraklar kahverengi ve yeşil renkler ile kademeli olarak renklendirilmiştir. Merkezde yer alan penç motifi yaprakları, sırasıyla turuncu ve kahverengi ile renklendirilerek, penç motifin can noktası yeşil; iç bünyelerinde ise degradeli olarak mavi tonları kullanılmıştır. Hatâî motifin meşime kısmı yeşil, yaprakların ilk katı sarı, ikinci katı kahverengi, taç yaprakları ise turuncudur. Tasarıma bitişik olarak çizilmiş ince şerit yer almaktadır. Şerit kırmızı ile renklendirilerek, şerit üzerine iki yeşil bir kırmızı renkte yaprak çıkıntısı eklenmiştir. Tasarım, tepelik ile sonlandırılarak iç kısmı hatâî motifiyile tezyin edilmiştir (Resim 56).

Resim 50. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E) Taç Formlu Tezyînât

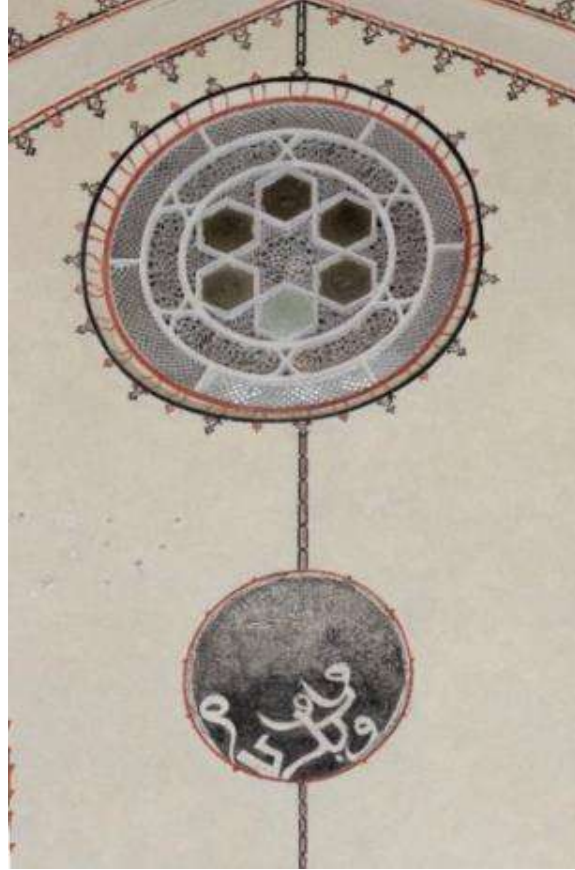

Çizim 22. (E) Taç Formu Helezon Sistemi

Çizim 23. Duvar (E) Taç Formlu Tezyînât

Duvar (E), kapı girişi farklılığından dolayı yuvarlak pencere yerleştirilmiş ve hemen altında zencerek ile birbirlerine bağlı bir şekilde madalyon yer alır. Pencerenin etrafında bulunan kırmızı ve siyah renkteki tığlar, tepelik formu olarak tezyin edilmiştir. Madalyon zemini siyah olup içerisinde harfler görülmektedir (Resim 57).

Resim 51. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E) Pencere

Türbenin, giriş kapı üzerinde ahşap tavan bulunmaktadır. Ahşap tavanın, ana zemini sülyen renk ve üzerine yedi adet çita ile kare bölmelere ayrılmıştır. Ahşap tavanın, kenar bordür zemin rengi yeşildir. Tasarım, içerisinde S kıvrımlı helezon sistemi, nebati grubu ile oluşturulmuştur. Motifler sülyen renk, merkezleri sarı renk, yaprakları beyaz olarak renklendirilmiştir. Bu yaprakların dilimlerinin uç kısımları ise kahverengi renk ile tahrirlenerek tezyin edilmiştir (Resim 58).

Resim 52. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E) Giriş Kapı Tavan Ahşap Detayı

Türbenin giriş kapısında yer alan kemerin iç mekâna bakan yüzeyleri ile çiniler aynı hizada bulunmaktadır. Kemerin ayak kısımlarında bulunan tezyînât deforme olmuştur. Zemin rengi turuncudur.

Bordür tasarımı dikey formdadır. Bu tasarım, S kıvrımlı çift iplik helezonu olarak tasarlanmıştır. Çift iplik olarak tasarlanmış tasarımın bir helezonunda nebati grubu motifi, bir diğer helezonunda rûmî motifi kullanılmıştır. Rûmî motifi, zemin rengiyle aynı renkte, nebati grubu motifler ise yeşil renkte tezyin edilmiştir. Motifler siyah tahrir ile zeminden ayrılarak netabi grubu helezonu, saz yolu yapraklar ile tezyin edilmiştir (Resim 59).

Kapıya ait tezyînât kompozisyonunda ayrıca aynı hizada bulunan, kapının kemer karnında birbirini takip eden bir ters bir düz tepelik formu yer almaktadır. Beyaz ve turuncu renkteki tepelikler zemin renginden tahrir ile ayrılmış ve kompozisyon tamamlanmıştır (Resim 60).

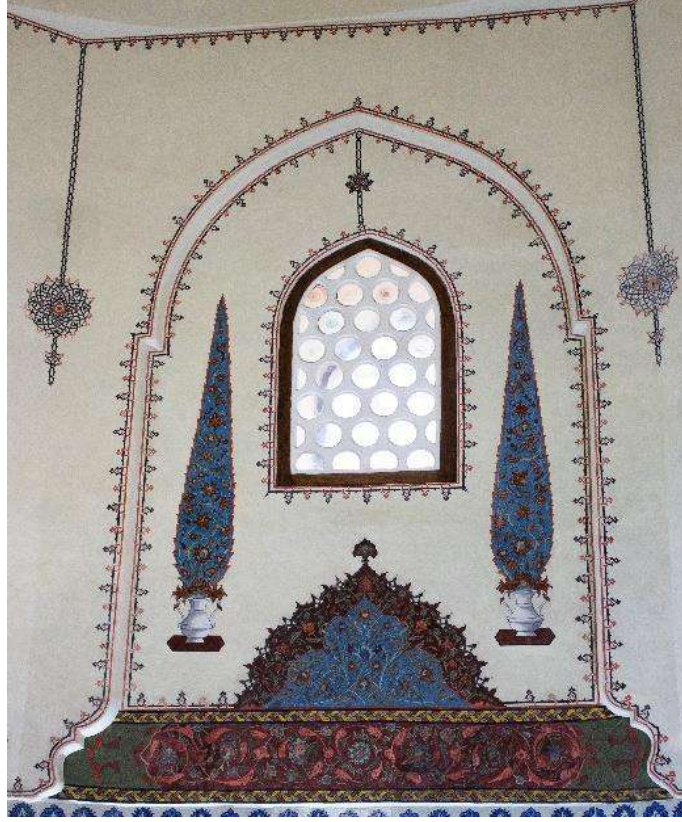

Resim 53. Şehzade Mustafa Türbesi Duvar (E)
Kemer İç Mekân Bordür Tezyînâtı

Resim 54. Şehzade Mustafa Türbesi, Duvar (E)
Kemer Karnı Tezyînâtı

Duvar (F)

Resim No:

61

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (F)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem İşi

Kullanılan Motifler:

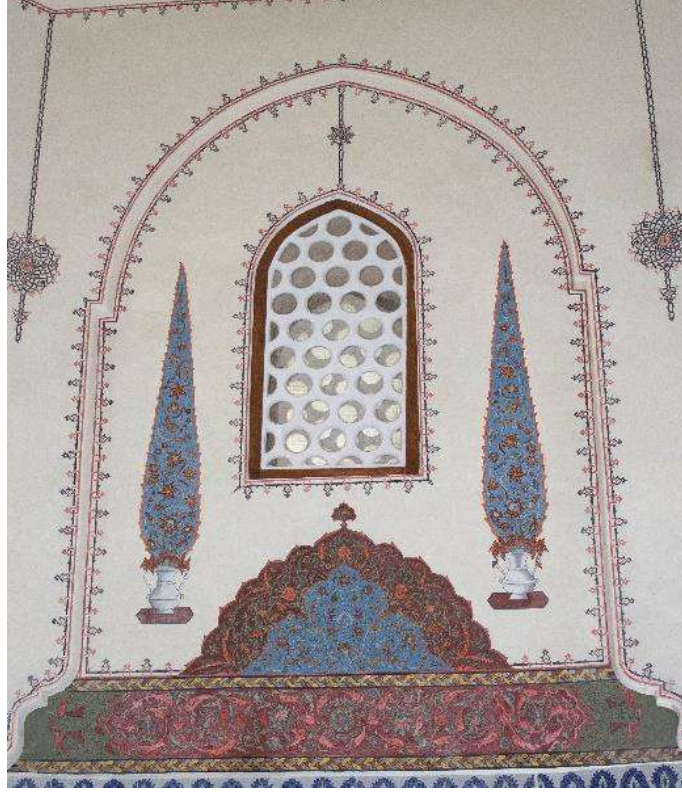
Servi Ağacı, Rûmî, Hatâî, Penç, Goncagül,
Zencerek

Kullanılan Yazılar:

Yazı Yoktur

Duvar (F), altıncı duvar yüzeyidir. Duvar yüzeyindeki kalem işi tezyînâtı üç ana bölümden oluşmaktadır. Diğer duvar yüzeyleri ile aynıdır (Resim 61).

Duvar (G)

Resim No:

62

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (G)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem İşi

Kullanılan Motifler:

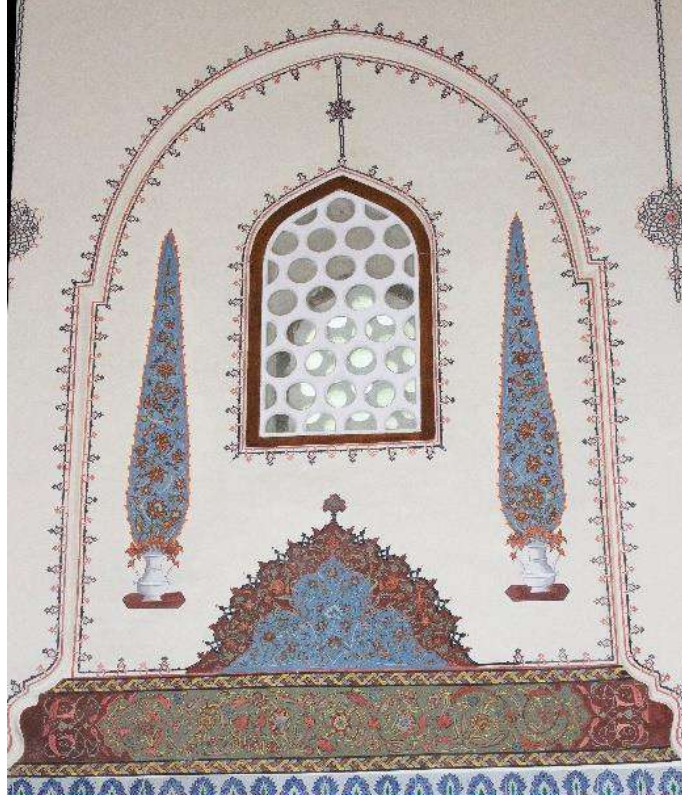
Servi Ağacı, Rûmî, Hatâî, Penç, Goncagül,
Zencerek

Kullanılan Yazılar:

Yazı Yoktur

Duvar (G), yedinci duvar yüzeyidir. Duvar yüzeyindeki kalem işi tezyînâtı üç ana bölümden oluşmaktadır. Diğer duvar yüzeyleri ile aynıdır (Resim 62).

Duvar (H)

Resim No:

63

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (H)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem İşi

Kullanılan Motifler:

Servi Ağacı, Rûmî, Hatâî, Penç, Goncagül,
Zencerek

Kullanılan Yazılar:

Yazı Yoktur

Duvar (H), sekizinci duvar yüzeyidir. Duvar yüzeyindeki kalem işi tezyînâtı üç ana bölümden oluşmaktadır. Diğer duvar yüzeyleri ile aynıdır (Resim 63).

5.1.3. Değerlendirme

Sekizgen plan yapısına sahip türbenin çini ve kalem işi tezyînâtı yoğun bir tezyînâta sahiptir. Türbenin kubbesinde rûmî ve nebati grubu motifleri kullanılmıştır. Kubbe tezyînâtı yoğun değildir. Kubbenin 1/6'lik kısmında dönem eki olarak 19. yüzyıl tezyînâtında görülen barok ve rokoko üslubunda yapılmış tezyînât örnek olarak bırakılmıştır.

Duvar yüzeylerinde yoğun tezyînât hakimdir. Türbenin mihrabı yoktur. Duvardaki tezyînâtlar çini panolar ve sıva üzeri kalem işi tezyînâttan oluşmaktadır. Duvar yüzeyleri; silme sivri kemerler ile belirtilerek bütün duvar yüzeylerindeki tezyînâtlar aynıdır.

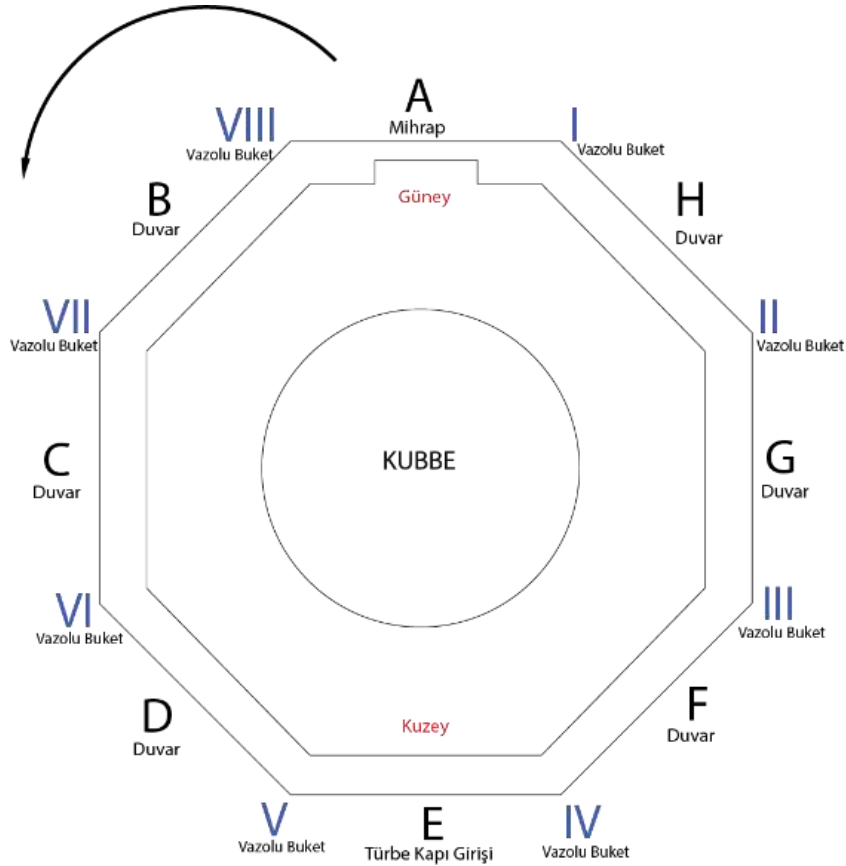
Revzen pencerelerin her iki yanında üsluplaştırılmış servi ağacı motifleri yer almaktadır. Çini yazı kuşağının üzerinde; tezyînâtlı kartuşlar ve kartuşların alınlık kısımlarında taç form tasarımları yer almaktadır.

Kuşak yazı üzerinde yer alan taç formundaki tasarımların benzer örneği, Şehzade Mahmut Türbesi'nde yazı kuşağının üst kısmındaki kalem işi tezyînât uygulaması ile benzerlik göstermektedir.

4.2 ŞEHZADE MAHMUT TÜRRESİ

Şehzade Mahmut Türbesi'nin kalem işi tezyînatı iki kısımdan oluşmaktadır. Kubbe tezyînatı ile başlanmış olup duvar yüzeyleri aşağıdaki şema üzerinden saat yönünün tersi olacak şekilde değerlendirilmiştir. Duvar yüzeylerindeki tezyînat güney duvarı (A) ile başlamış olup sırasıyla; Duvar (B), Duvar (C), Duvar (D), Duvar (E), Duvar (F), Duvar (G), Duvar (H) olmak üzere sekiz duvar yüzeyine ait kalem işi tezyînatının analizi yapılmıştır (Çizim 24). Duvar yüzeylerindeki kalem işi kompozisyonları birbiri ile benzerlik göstermektedir.

Sekizgen planın köşe kısımlarında yer alan yüzeylerde vazolu buket tasarımları yer almaktadır. Bu tasarımlar mihrap duvarı referans alınarak saat yönünde incelenmiştir. Vazolu buket tasarımlar Roma rakamları ile ifade edilmiştir.

Çizim 24. Şehzade Mahmut Türbesi, Şematik Plan

4.2.1 Kubbe

Resim No:

64

Tezyînâtın Bulunduğu Alan: Kubbe ve Kubbe Eteği

Uygulama Tekniği: Sıva Üzeri Kalem İşi

Kullanılan Motifler: Rûmî, Hatâî, Penç, Goncagül, Nar, Bulut, Geometrik Geçme, Tığ, Saadet Düğümü.

Kullanılan Yazılar: Celi Sülüs

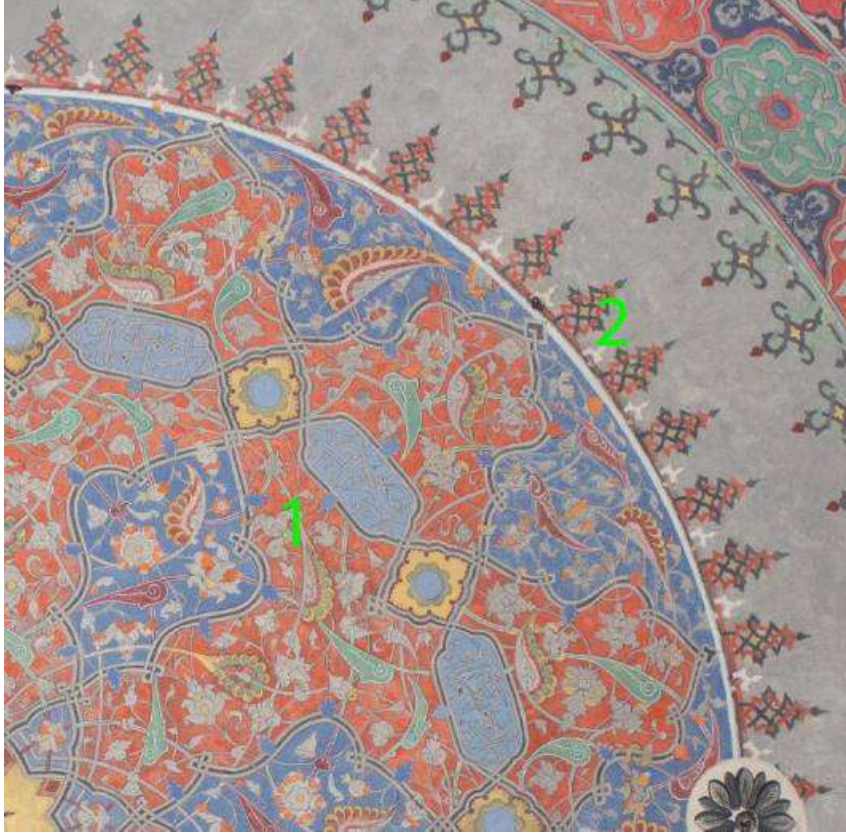
Türbenin kubbe tezyinâtı sırası ile;

- a) Kubbe merkezi,
- b) Kubbe eteği olmak üzere iki aşamada analiz edilmiştir.

a) Kubbe merkezi;

Şehzade Mahmut Türbesi, kubbe kompozisyonu yoğun kalem işi tezyînatına sahiptir. Sıva üzeri kalem işi tekniği uygulanmıştır. Kubbenin tamamında tezyînat bulunmaktadır. Kubbe merkezi ve kubbe eteği kendi içerisinde aşamaya bölünmüştür.

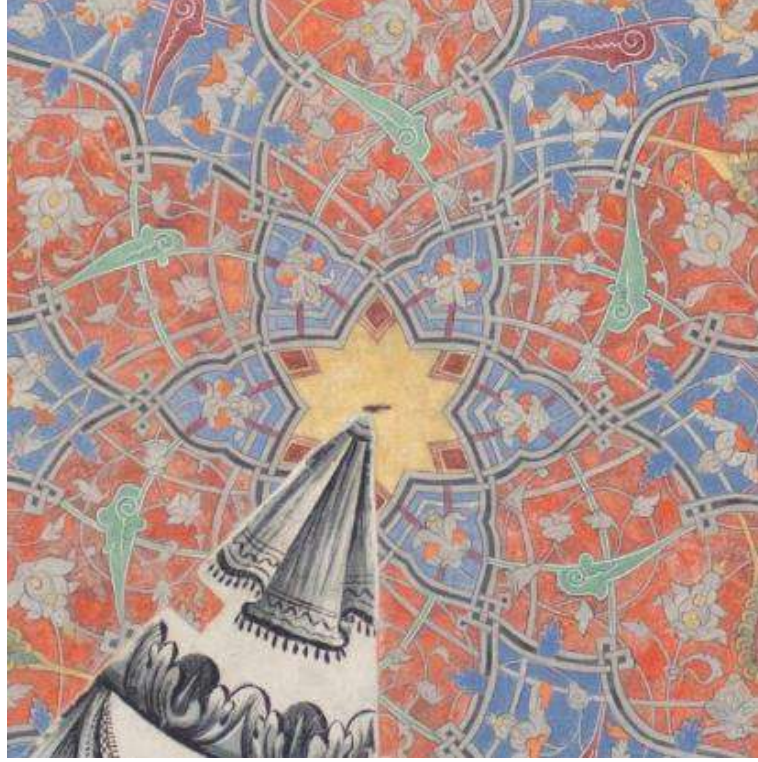
Kubbe merkezi 1/6 simetrik eksenli kompozisyon tasarımına sahiptir. Kompozisyon tezyînatı kendi içinde iki kademededen oluşmaktadır. Birinci aşama kubbe merkezi, ikinci aşama ise kubbeyi çevreleyen tığ kısmıdır. Birinci aşama kendi içerisinde bir pafta sistemi, ikinci rûmî sistemi ve üçüncü nebati grubu sistemi olarak üç sistemden oluşmaktadır (Resim 65).

Resim 55. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe Merkezi

Kubbe kompozisyonu, tasarımın merkez noktasıdır. Merkezde gri renk cetvel ile alt-üst geçiş sağlanarak 6 kollu yıldız oluşturmuştur. Merkez noktası zemini sarı renk ve baklava dilimleri bordo renk kullanılmıştır. Kol zemini mavi renk ve içerisinde hatâî motifi bulunmaktadır. Rûmî motifli helezonların kubbe merkezinden aşağı yöne

yönelimi ile birlikte altı kollu yıldız devam eder ve içerisinde dört kat daha yıldız oluşturulmuştur. Renk olarak ise küf yeşili kullanılmıştır (Resim 66).

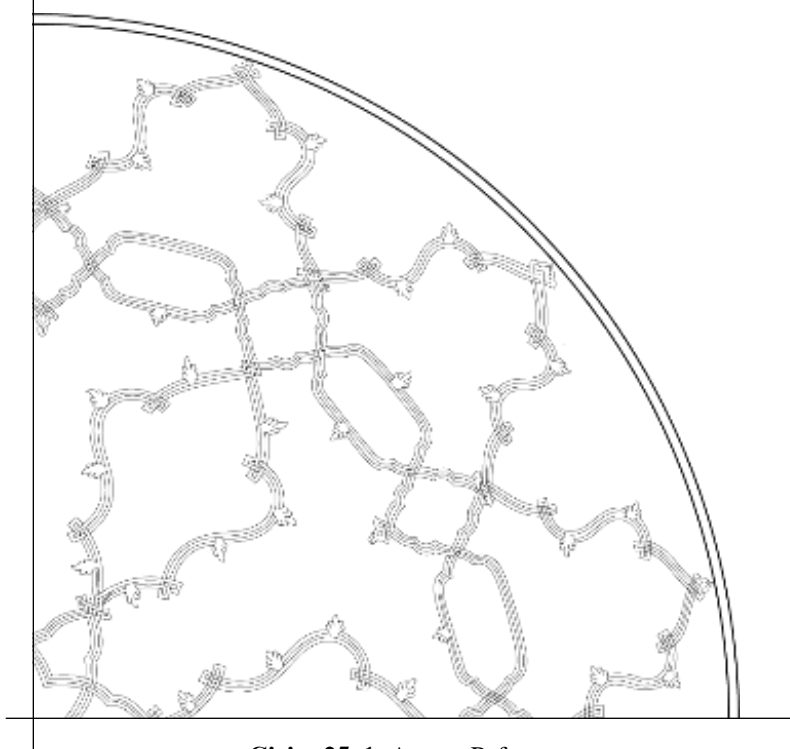

Resim 56. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe Merkez Noktası

Pafta merkezden aşağıya doğru açılım sağlarken ilk etapta 6 taksimat, ikinci etapta yazı kartuşları ve son bitiş kısmı ise 12 taksimatlıdır. Kendi içinde dört aşamadan oluşmaktadır (Resim 67).

Resim 57. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama Pafta Sistemi

Çizim 25. 1. Aşama Pafta

Pafta kompozisyonu birbirlerine geçiş sağlarken, saadet düğümler ile bağlantı sağlanarak kapalı form oluşturmuştur. Pafta gri renk ile çift cetveli uygulanırken ortası siyah renklendirilmiştir. Pafta zemini mavi renkli olup iç kısmı rûmî ve nebati motifleri ile tezyin edilmiştir (Resim 68).

Resim 58. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama Pafta Sistem Detayı

Pafta kompozisyonunun içerisine 12 kartuş yer alacak şekilde yerleştirilmiştir. Kartuşların içerisinde “**Sultan Mahmud Han, aleyhi’r-ahmeti ve’l-gufrân**” yazmaktadır. Duanın anlamı ise, “rahmet ve bağışlama Sultan Mahmut Han üzerine olsun”⁹², İbaresini altı kere münavebeli şekilde devam etmektedir (Resim 69).

Resim 59. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama Pafta Sistemi Kartuş Detayı

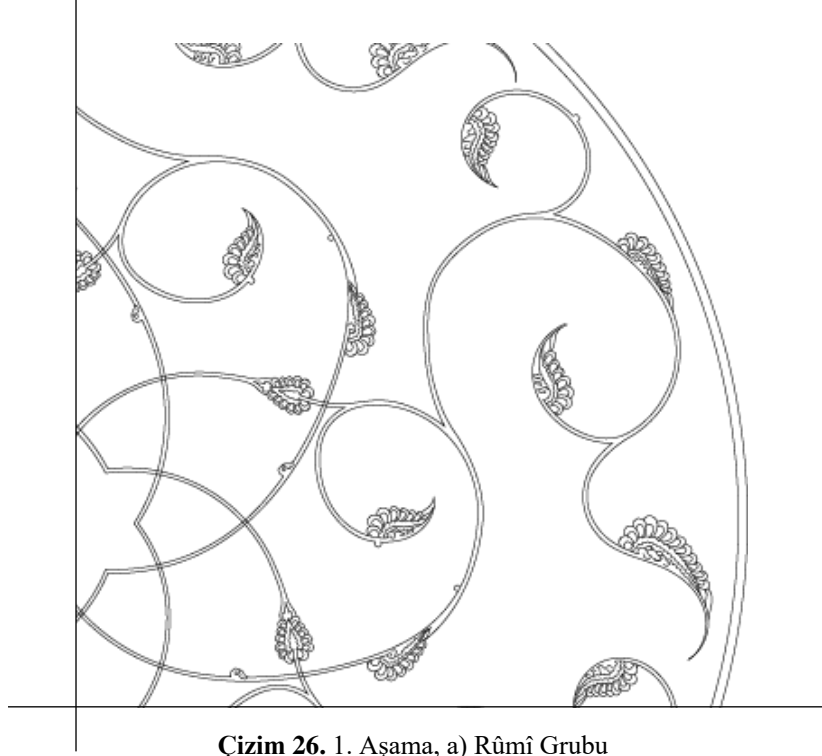
⁹² KAPTAN, Ömer, “Muradiye Türbelerinde Kalemîşi Kitabeler”, s.35

Rûmî Grubu: Altı kollu yıldız sisteminin devamını oluşturan iki farklı rûmî tasarımı bulunmaktadır. Rûmîler **a)** ve **b)** olarak iki gruba ayrılmışlardır. Motifler arasında renk ve iskelet yapısı bakımından farklılıklar görülmektedir.

a) Rûmî motifli helezon sistemin kalem işi tezyînâtı, mavi renk tüm yüzeyi kaplarken, yeşil renk ile 1/6 kısmını kapladığı belirtilmiştir. Merkezden başlayarak mavi ve kırmızı zemin bölgesinden aşağı doğru dağılmaktadır. Helezon sistemi ise 60°'lik açı ile saatin tersi yönünde çoğaltılmıştır (Resim 70).

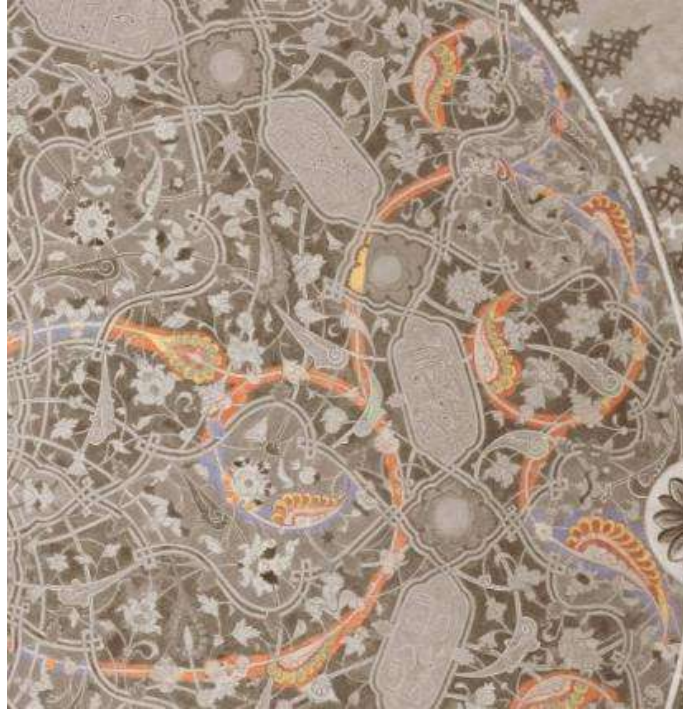

Resim 60. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama, a) Rûmî Sistemi Tezyînâtı

Çizim 26. 1. Aşama, a) Rûmî Grubu

Rûmî motifli helezonun dallarına, aralıklı 7 adet münhanili rûmî motif konumlandırılmıştır. Rûmî motifin; sarı, küf yeşili, kiremit ve açık pembe renkleri kullanılarak tezyin edilmiştir. Dalları ise gri renktedir (Resim 71).

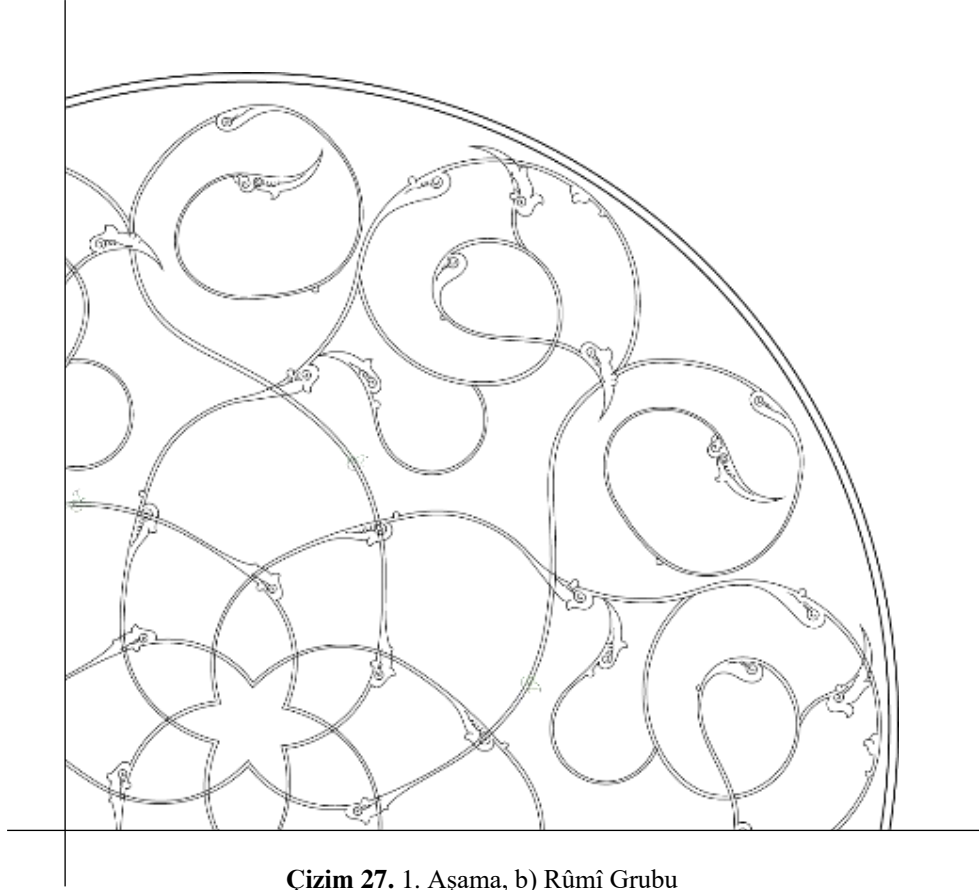

Resim 61. a) Rûmî kompozisyon Tezyinât Detayı

b) Rûmî motifli helezon sistemi diğerk rûmî motifin yönü ile aynıdır. Açık mavi renk tüm yüzeyi kaplarken, pembe renk ile 1/6 kısmını kapladığı belirtilmiştir Merkezden başlayarak mavi ve kırmızı zemin bölgesinden aşağı doğru dağılmaktadır. Helezon sistemi, 60°'lik açı ile saatin tersi yönünde çoğaltılmıştır (Resim 72).

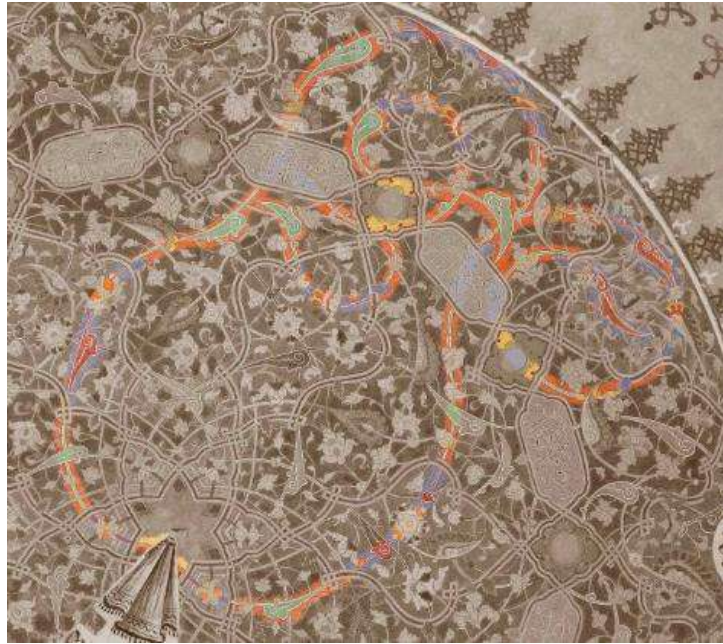

Resim 62. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama, b) Rûmî Helezon Sistemi

Çizim 27. 1. Aşama, b) Rûmî Grubu

Rûmî motifli helezonda sade ve dilimli rûmî motiflerin sayısı dokuz adettir. Kırmızı zemin üzerindeki helezon küf yeşili renktedir. Mavi zemin üzerindeki rûmî motifi ise kiremit renginde tezyin edilmiştir (Resim 73).

Resim 63. b) Rûmî Kompozisyon Tezyînât Detayı

Nebati Grubu: Kubbe tezyînâtının son kompozisyonunu oluşturan gruptur. Helezon incelemesinde siyah renk tüm yüzeyi kaplarken beyaz renk 1/6'lık sistemini göstermektedir. Tasarımda merkeze yönelik rûmî motiflerin etrafında 60°'lik açı ile dağılım göstererek tezyin edilmiştir (Resim74).

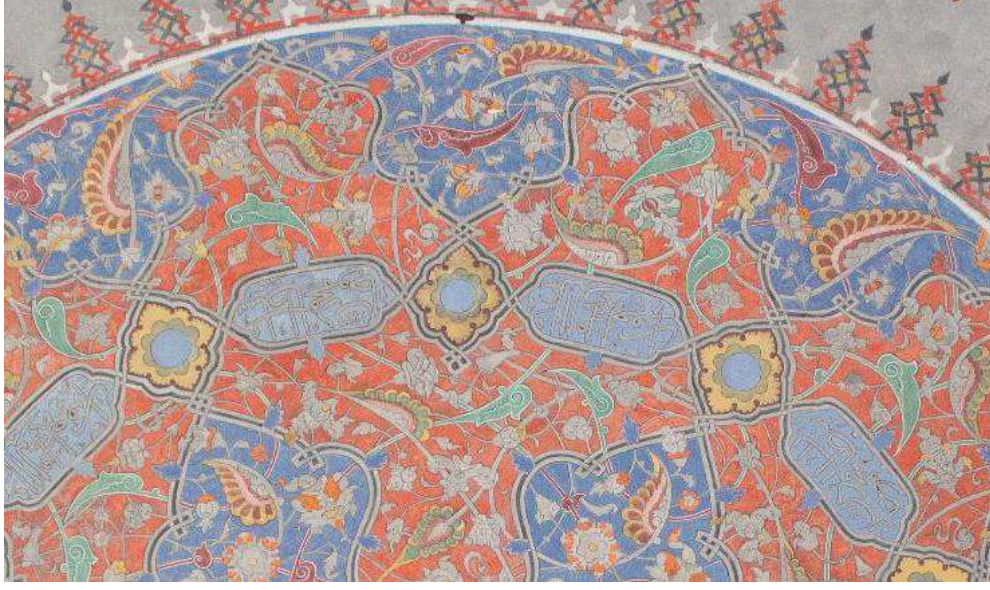

Resim 64. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama, c) Nebati Grubu Helezon Sistemi

Çizim 28. 1. Aşama, c) Nebati Grubu

Nebati grubu; hatâî, goncagül, penç, nar motiflerini içermektedir. Tasarım, mavi ve kırmızı paftalar üzerinde gri renkler ile tezyin edilmiştir. Motiflerin bazı noktaları küf yeşili, sülyen, oksit sarı ve kiremit rengi ile renklendirilmiştir. Nebati grubunun karakteristik özelliklerinden biri de motiflerin ve yaprakların kıvrılmış, dallara sarılmış halde olmasıdır. Helezonların ayrılma noktalarında konik formlar, penç ve hatâî motifleri kullanılmıştır. Kompozisyonun genel düzeni simetrik, motiflerin dengesi açısından ise büyüklü küçüklü farklı şekillerdedir (Resim 75).

Resim 65. c) Nebati Grubu Kompozisyon Detayı

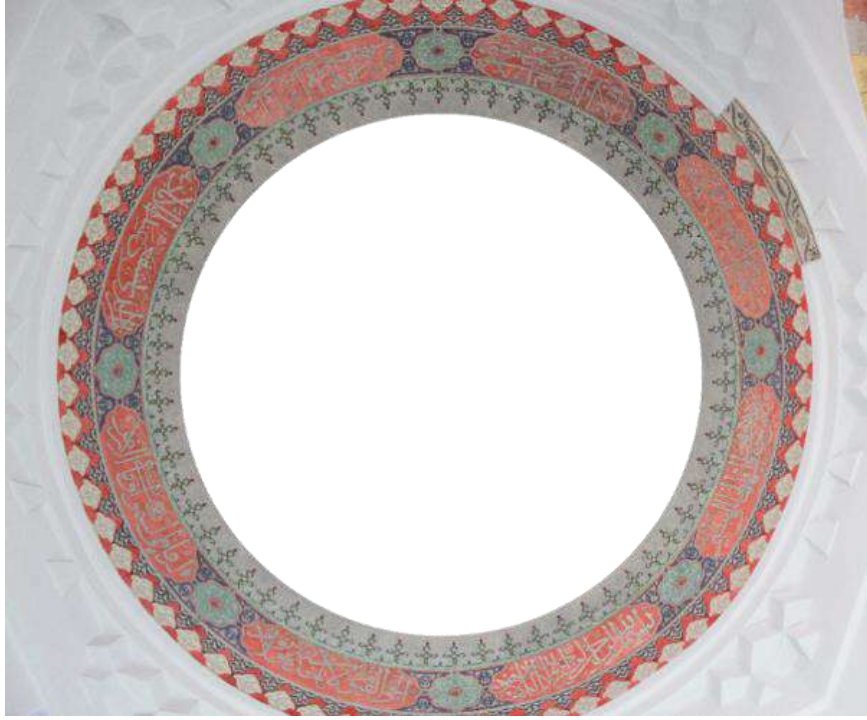
İkinci aşama; kubbe tezyînât tasarımı düğüm ve tığ motifleriyle sınırlandırılmıştır. Tığ tasarımları kubbe merkezinden kubbe eteği yönünde doğru yönelim sağlamıştır. Gri zemin üzerinde kubbe şeridine bağlı beyaz, siyah, kırmızı ve oksit sarı renkler ile alt-üst geçmeler ile 1/2 simetriğiyle münavebeli olarak sıralanmıştır (Resim 76).

Resim 66. 2. Aşama Tığ Kompozisyon Tezyînâtı

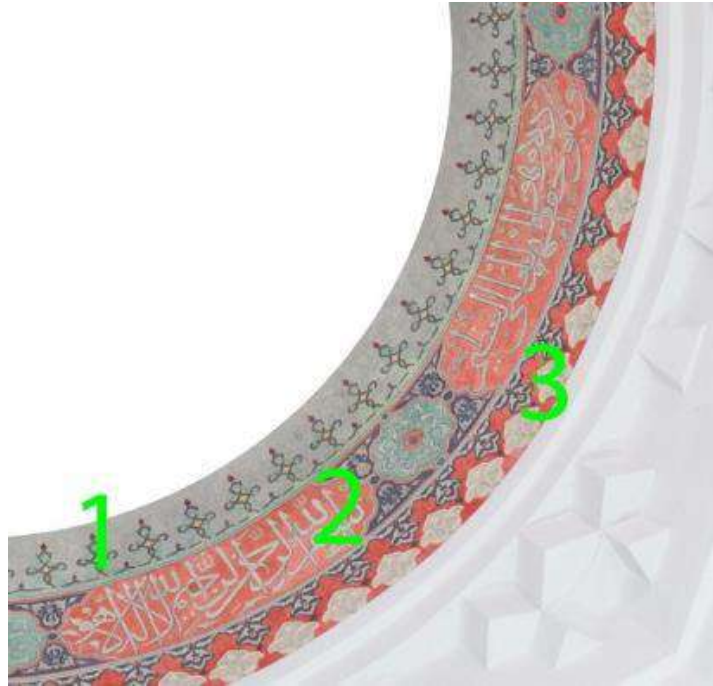
a) Kubbe Eteği

Türbenin kubbe eteği tezyînâtı, kubbe merkezine doğrudur. Merkezdeki gibi bu bölüm de yoğun tezyînâta sahiptir (Resim 77).

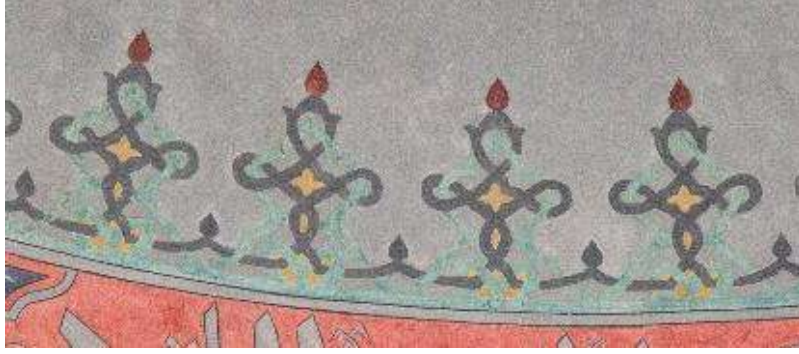
Resim 67. Şehzade Mahut Türbesi, Kubbe Eteği Tezyînâtı

Kubbe eteği tezyînâtı kendi içinde üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama tığ, ikinci aşama yazı kartuşlu kuşak, üçüncü aşama ise bordürdür. Bordürler birbirlerinden şeritler ile ayrılarak tezyin edilmiştir (Resim 78).

Resim 68. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe Eteği Tezyînâtı

Birinci aşamada tığ motifleri kubbe eteğinden kubbe merkezine doğru yönelim sağlamıştır. Tığ gri zemin üzerinde yeşil renk ve siyah renk ile alt üst geçiş sağlayarak 1/2 simetrik olarak tasarlanmıştır. Her iki büyük tığın ortasına siyah küçük tepelikler konumlandırılmıştır. Orta noktada oluşan boşluklar oksit sarısıyla renklendirilmiş ve uç noktasındaki krem rengi damlacık ile sonlandırılmıştır (Resim 79).

Resim 69. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Aşama, Tığ Detay

İkinci aşamada kubbe eteği yazı kuşağıyla çevrelenmiştir. Celi sülüs hat yazısıyla oluşturulan bu kartuşlar kırmızı zemin üzerinde uygulanmıştır. Kuşaklar, birbirlerine bağlanmış dendanlı daire kapalı formludur. Pafta küf yeşili zemin üzerinde 8 taksimatlı 1/16 simetriğinde gri renk rûmî ve agraf ile oluşturulmuştur. Kapalı formun etrafında 1/2 simetriğinde dört adet gri renk bulut motifleri görülmektedir. Motif mavi zemin üzerine tezyin edilmiştir. Alan kırmızı ve gri renk ile sınırlandırılmıştır (Resim 80).

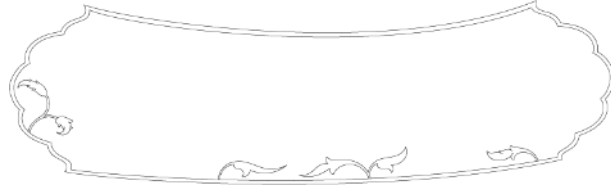

Resim 70. Şehzade Mahmut Türbesi, 2. Aşama Kuşak Yazıları Arası Tezyînât

1. Yazı kuşağı, kırmızı zemin üzerinde gri renkte “**Besmele-i şerif ve Ayet-el kürs-i**”nin başlangıç kısmı yazmaktadır. İstifi oluşturan harflerin etrafında küçük yaprak ve rûmî motif detayları görülmektedir (Resim 81).

Resim 71. Şehzade Mahmut Türbesi, 1. Yazı Kuşağı Detay

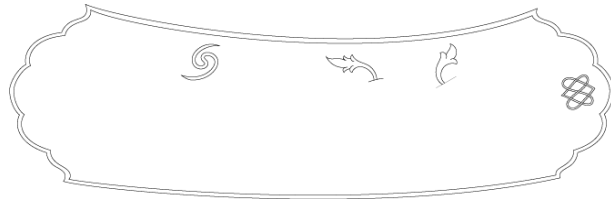

Çizim 29. 1. Yazı Kuşağı, Motifleri

2. Yazı kuşağı, kırmızı zemin üzerinde “**Ayet-el kürs-i'nin**” devamı uygulanmıştır. Harflerin etrafında küçük yaprak ve düğüm motif detayları görülmektedir (Resim 82).

Resim 72. Şehzade Mahmut Türbesi, 2. Yazı Kuşağı Detay

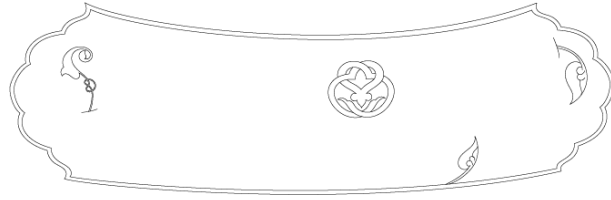

Çizim 30. 2. Yazı Kuşağı, Motifleri

3. Yazı kuşağı, “**Ayet-el kürs-i'nin**” devamı uygulanmıştır. Harflerin etrafında rûmî ve saadet düğüm motif detayları görülmektedir (Resim 83).

Resim 73. Şehzade Mahmut Türbesi, 3. Yazı Kuşağı Detay

Çizim 31. 3. Yazı Kuşağı, Motifleri

4. Yazı Kuşağı, “Ayet-el kürs-i'nin” devamı bulunmaktadır. Harflerin etrafında büyüklü küçüklü düğüm motif detayları görülmektedir (Resim 84).

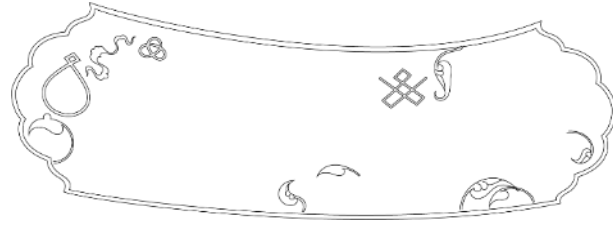

Resim 74. Şehzade Mahmut Türbesi, 4. Yazı Kuşağı Detay

5. Yazı kuşağı, “Ayet-el kürs-i'nin” devamı tezyin edilmiştir. Harflerin etrafında rûmî ve düğüm motif detayları görülmektedir (Resim 85).

Resim 75. Şehzade Mahmut Türbesi, 5. Yazı Kuşağı Detay

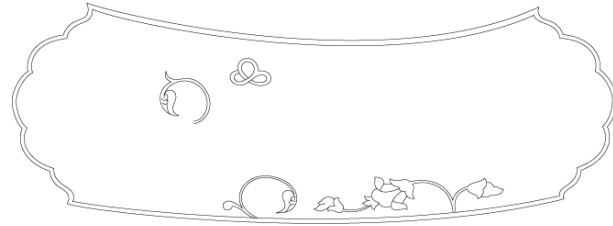

Çizim 32. 5. Yazı Kuşağı, Motifleri

6. Yazı kuşağı, “**Ayet-el kürs-i'nin**” devamı uygulanmıştır. Harflerin etrafında rûmî ve düğüm motif detayları görülmektedir (Resim 86).

Resim 76. Şehzade Mahmut Türbesi, 6. Yazı Kuşağı Detay

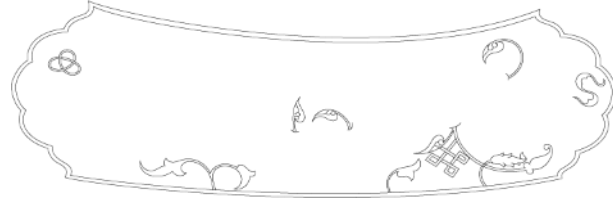

Çizim 33. 6. Yazı Kuşağı, Motifleri

7. Yazı kuşağı, “**Ayet-el kürs-i'nin**” devamı bezenmiştir. Harflerin etrafında ise rûmî çeşitleri, bulut, yaprak ve düğüm motif detayları görülmektedir (Resim 87).

Resim 77. Şehzade Mahmut Türbesi, 7. Yazı Kuşağı Detay

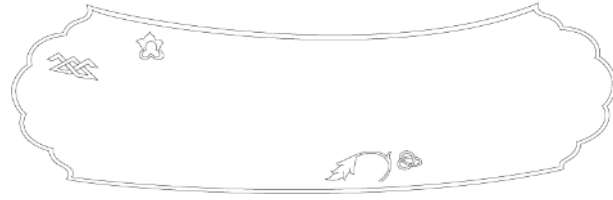

Çizim 34. 7. Yazı Kuşağı, Motifleri

8. Yazı kuşağı, “**Ayet-el kürs-i'nin**” son kısmı ile tezyin edilerek yazı kuşağı tamamlanmıştır. Harflerin etrafında agraf, yaprak ve düğüm motif detayları görülmektedir (Resim 88).

Resim 78. Şehzade Mahmut Türbesi, 8. Yazı Kuşağı Detay

Çizim 35. 8. Yazı Kuşağı, Motifleri

Üçüncü aşamada kubbe eteğinin son tasarımı tepelik formlarının oluşturduğu iki sıralı şerit bulunmaktadır. Tepelik motifleri, ters ve düz olarak yan yana sıralanmış, 1/2 simetriğinde tasarlanmıştır. Siyah renk tepelik rûmî, kırmızı zemin üzerinde sade rûmî ile ters olarak işlenmiştir. Düz bakan tepelik rûmî malakâri tekniğinde kabartmalı olarak yapılmış, içi sade rûmîler ile işlenmiştir.

Kubbe eteğinde 3. aşamanın altında barok tarzında yapılmış siyah beyaz renkte dönem eki bulunmaktadır (Resim 89).

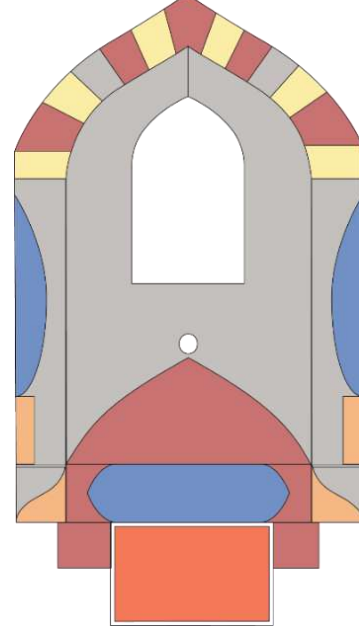
Resim 79. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe eteği 3. Aşama, Bordür Detayı

4.2.2. Duvar Yüzeyi Tezyînâtı

Sekizgen plan tipine sahip duvar yüzeyleri, mihrap duvarı referans alınarak saatin tersi yönde Duvar (A-B-C-D-E-F-G-H) isimlendirilmiş; Kalem işi tezyînâtları benzerlik yönünde sınıflandırıldığında, mihrap duvarı kendi içinde özel bir tasarıma sahipken, B-D-F-H duvar yüzeyleri birbirleri ile; C-E-G duvar yüzeyleri de birbirleri ile benzerlik göstermektedir. Duvar yüzeylerinde yer alan kalem işi tezyînâtlar kataloglar içerisinde detaylı olarak açıklanacaktır.

Duvar yüzeyindeki kalem işi tezyînâtı mihrabın alınlık kısmında olup bu bölüm üç kısımdan oluşmaktadır. Bu bölümler; tezyînâtlı kartuş, yazı kartuşu ve bunun üst kısmında yer alan taç formlu tasarımıdır (Çizim 36).

Duvar (A)

Çizim 36. Duvar (A), Mihrap Üstü Yüzeyi Çizimi

Resim No:

90

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (A)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem İşi ve Malakâri

Kullanılan Motifleri;

Sade Rûmî, Sencide Rûmî, Sarılma Rûmî, Penç, Hatâî, Geometrik Motif, Goncagül, Nar, Bulut

Kullanılan Yazılar:

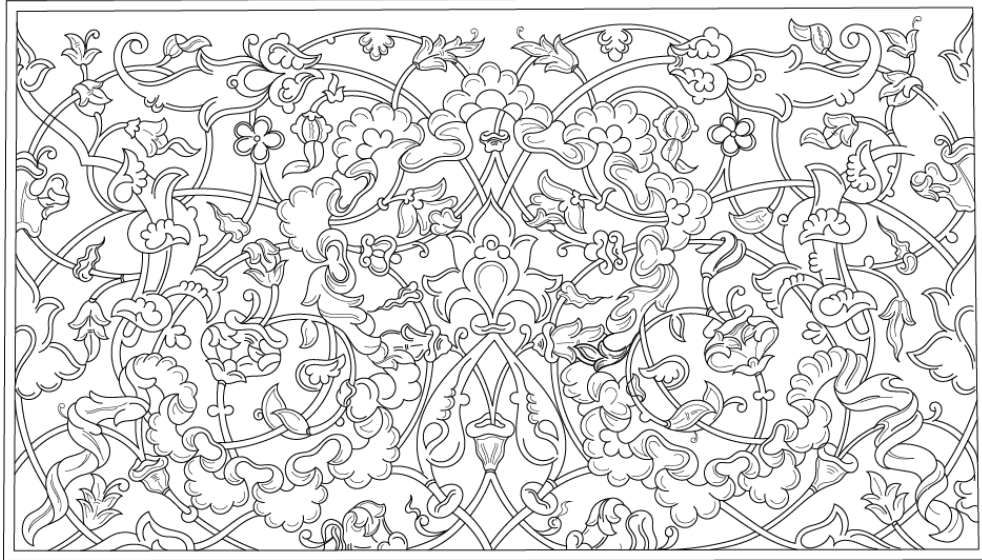
Celi Sülûs ve Kufi Yazı

İncelenen bu duvar yüzeyi güney yönde bulunan mihrap duvarıdır. Kompozisyon tezyînât tasarımı diğer duvar yüzeylerine kıyasla yoğun ve tasarım farklılığı görülmektedir. Bu duvar yüzeyinde sıva üzeri kalem işi tekniği ve malakâri tekniği uygulanmıştır. Fakat diğer duvar yüzeylerinde malakâri tekniği görülmemektedir (Resim 90).

Mihrabın her iki yanında yer alan bu yüzey 1/2 simetriğinde kalem işi tezyînatlı alanda kullanılan motifler bulut, sarılma rûmî, sencide rûmî, iç bünyeli rûmî, tepelik, ortabağ, yönlü hatâî, penç, goncagül, nar motifleridir. Bulut motifi yeşil renkli, kırmızı ve mavi zeminli iki alanı birbirinden ayırmaktadır. Tasarım paftaları beyaz renkli rûmî helezonu ve gri renkli nebati grubu dallardan oluşmaktadır. Rûmî tasarımınagraf ve ortabağların başlarında sülyen ve yeşil renk ile tezyin edilmiştir (Resim 91).

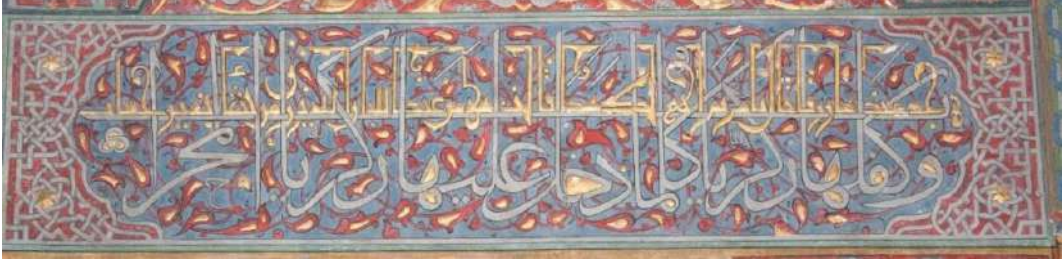
Resim 80. Duvar (A), Mihrap Üstü Sağ ve Sol Kalem İş Tezyînat

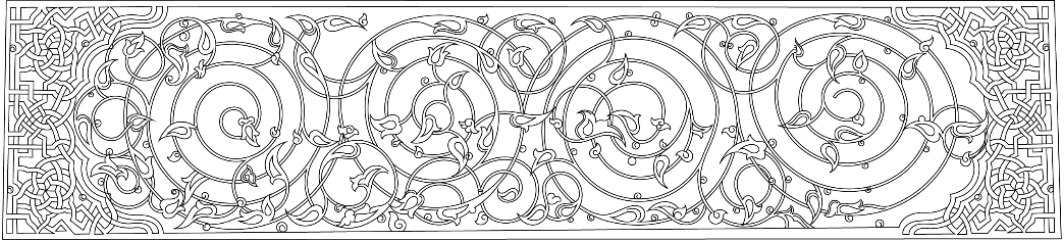
Çizim 37. Mihrap Üstü Sağ ve Sol Tezyînat

Diğer bölümün üzerinde yer alan yazı kartuş, dendanlar ile sınırlandırılarak oluşturulan alandaki mavi renkli zemin üzerinde Selçuklu celi sülüs yazı ve rûmî

helezon tasarımı bulunmaktadır. Beyaz renkli Selçuklu celi sülüs yazı ile “**Ve keffelehâ zekeriyyâ kullemâ dehalé aleyhâ zekeriyyal mihrâbe.**” Malakâri tekniğinde uygulanmış altın varaklı kûfi yazıda “**vecede indehâ rızkân kâle yâ meryemû ennâ leki hâzâ kâlet hüve min indillâhi innallâhe yerzuku men yeşâu bi gayri hisâbin**”⁹³ ayeti yazılmıştır (Resim 92).

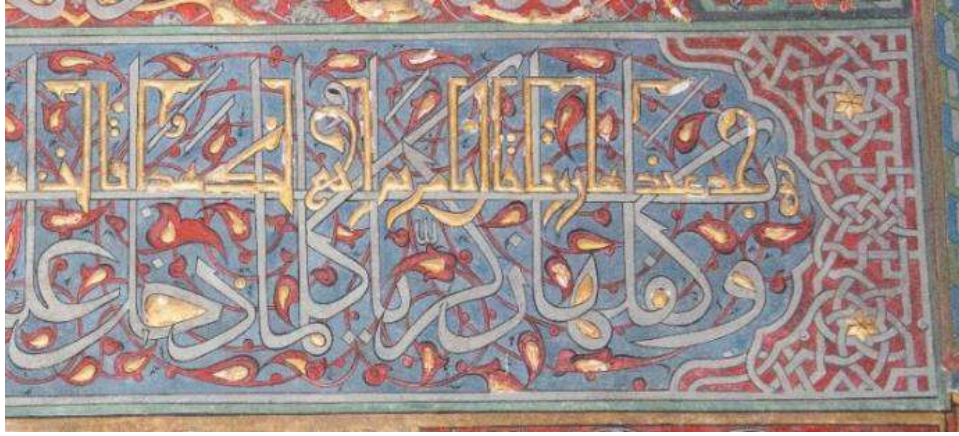
Resim 81. Duvar (A), Mihrap Üstü Kartuş Kalem İşi Tezyinât

Çizim 38. Mihrap Üstü Kartuş Tezyinât

Yazı zemininde rûmî helezon sistemi görülmektedir. Bu rûmî helezon sistemi yalın rûmî ve dilimli rûmîlerden oluşmaktadır. Tasarımda yazıların harflerinden oluşan kapalı alanlar, rûmîlerin iç bünyeleri, geçme motiflerin merkezlerinde kabartma altın varak uygulaması mevcuttur. Yazı kartuşunun her iki yanında kırmızı zemin üzerinde 1/2 simetrik geometrik geçme düğüm görülmektedir (Resim 93).

⁹³ Kur'an-ı Kerim, *Âli İmran Sûresi*, 37.

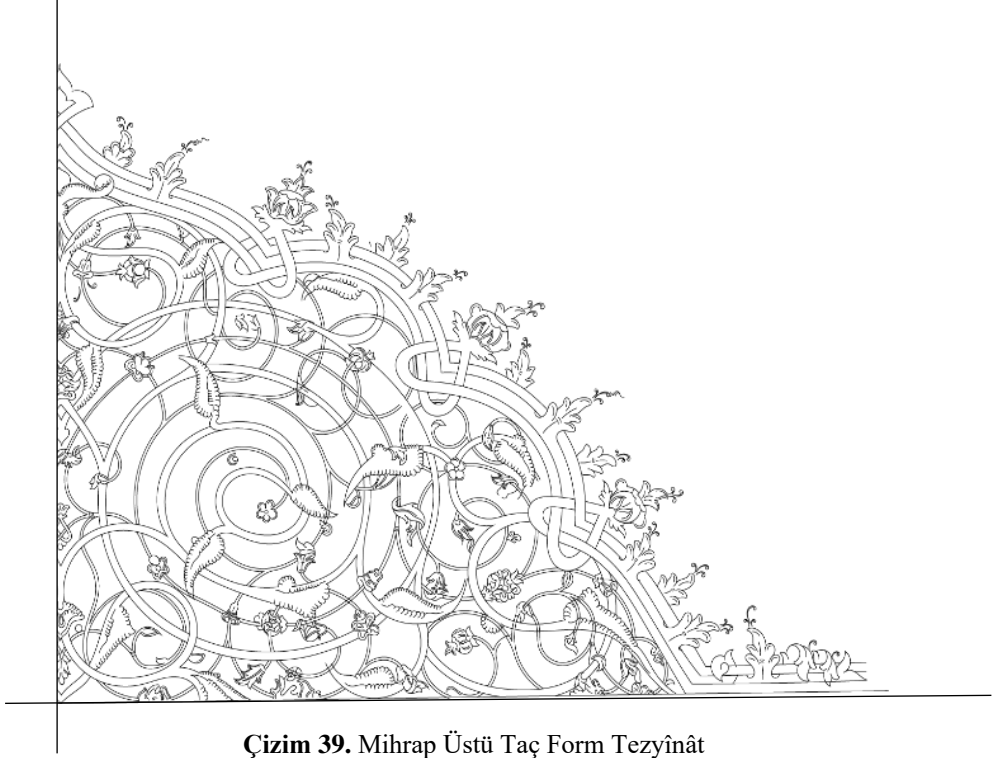
Resim 82. Duvar (A), Mihrap Üstü Kartuş Detay

Mihrap üzerindeki yazı kartuşunun üzerinde bulunan taç formun tezyînatı 1/2 simetriktir. Tasarımın kırmızı renkli zemin üzerinde rûmî ve nebati grubu motifleri bulunmaktadır. Yalın rûmî tasarım, malakâri tekniğinde kabartma olarak yapılmış ve varak altın ile kaplanmıştır. Rûmî motifler, yalın rûmî motif ve dendanlı rûmî motiflerden oluşmaktadır. Nebati grubun helezon sistemi ve kendisi tamamen gri renkte yapılmış ve tahrir ile anatomileri belirtilmiştir. Nebati grubun helezonu ve rûmî helezon sistemi ile birbiriyle alt-üst geçme sistemi sağlanmıştır (Resim 94).

Yazı müsennalı tasarımın orta merkezinde altıgen formlu kapalı alan oluşturmuştur. Bu alan mavi ile renklendirilmiştir. Mihrap ayetinin üzerinde gri renkte müsenna tarzında yazılmış sülûs “**Bismill’ahi’r-Rahmâni’r-Rahîm**” ibareleri ve üzerinde beyaz renkte kûfi harfler ile “**E’uzü billâhi mine’seytani’r-racim**” ifadeleri yer almaktadır (Resim 94).

Resim 83. Duvar (A), Mihrap Üstü Taç Form Kalem İşi Tezyînat

Çizim 39. Mihrap Üstü Taç Form Tezyînat

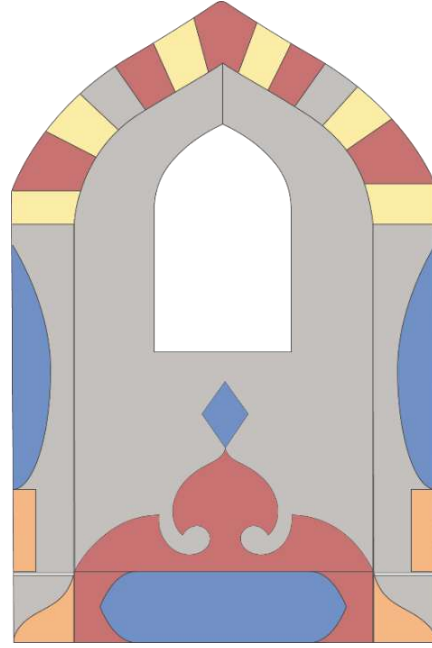
Tezyînat tasarımının dış çevresi üç şeritten oluşmaktadır. İlk şerit siyah renk olup köşesinde saadet düğümü ve ucunda nar motifi yer almaktadır. Bu nar motifleri malakâri tekniğinde, altın varak ile uygulanmıştır. İkinci şerit yeşil renk ile yaprak çıkıntıları oluşmuştur. Üçüncü kırmızı şerit tepelik ile sonlandırılmıştır. Yapraklar ve nar motiflerin uçlarında tirfiller görülmektedir. Bu tirfiller kırmızı zemin içerisinde de noktalara halinde yer almaktadır (Resim 95).

Resim 84. Duvar (A), Taç Form Tezyînat, Detay

B, D, F, H Duvar tezyînât planı kırmızı alan ve mavi alan yazı kartuş, üstte bulunan kırmızı alan taç formdur. Duvar yüzeyleri aynı kompozisyon tezyînâtına sahiptir (Çizim 40).

Duvar (B)

Çizim 40. B, D, F, H Duvar Yüzeyi

Resim No:

96

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (B)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem işi

Kullanılan Motifler:

Rûmî, Hatâî, Penç, Nar, Geçme Motifi

Kullanılan Yazılar:

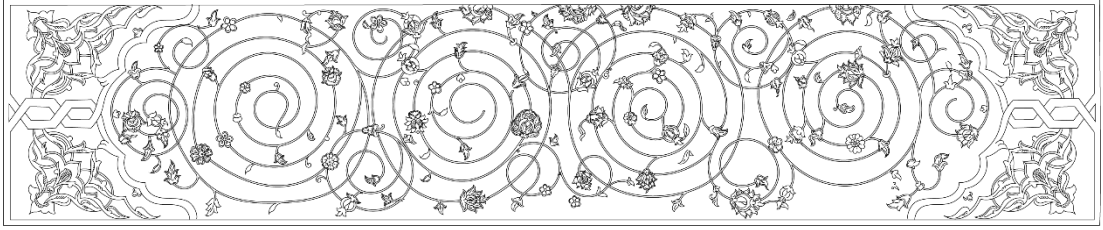
Celi Sülûs ve Kufi Yazısı

Duvar (B), türbede bulunan ikinci duvar yüzeyidir. İç duvar yüzeyinde yazı kartuş ve üzerinde taç form tezyînâtı ile iki bölümden oluşmaktadır (Resim 96).

Celi sülüs ve kufi hatlı istifin yer aldığı kartuş, dendanlar ile sınırlandırılmış mavi renkli zemin alanına sahiptir. Sülyen renkli celi sülüs yazı ile “**küllü men aleyhâ fân ve yebkâ vechu rabbike zü'l-celâli ve'l-ikrâm**”⁹⁴ gri renk ile kufi “**Sadekallâhü'l-azîm ve belleğâ Rasûlühü'l-kerîm ve nahnü'alâ zâlike mineş-şâhidîn, El hamdü lillâhi vahdeh**” ayeti ifadeleri yer almıştır (Resim 97).

Resim 85. Duvar (B), Kartuş Kalem İşi Tezyînât

Çizim 41. Duvar (B), Yazı Kartuşu Tezyînât

Yazıların altında mavi renkli zemin üzerinde nebati helezon sistemi dönmektedir. Nebati grubun tezyînât tasarımında kullanılan motifler yönlü hatâî, goncagül, penç, nar motifleri yer almaktadır. Motiflerde farklı renk olarak sülyen uygulanmıştır. Fakat birkaç motiflerde tercih edilmiştir. Yazı kartuşun her iki yanında da kırmızı zemin üzerinde 1/2 simetriğinde beyaz, açık mavi, pembe renklerinde yalın rûmî tasarımı görülmektedir (Resim 98).

⁹⁴ Rahman Suresi, *Kur'an-ı Kerîm*, 26-27.

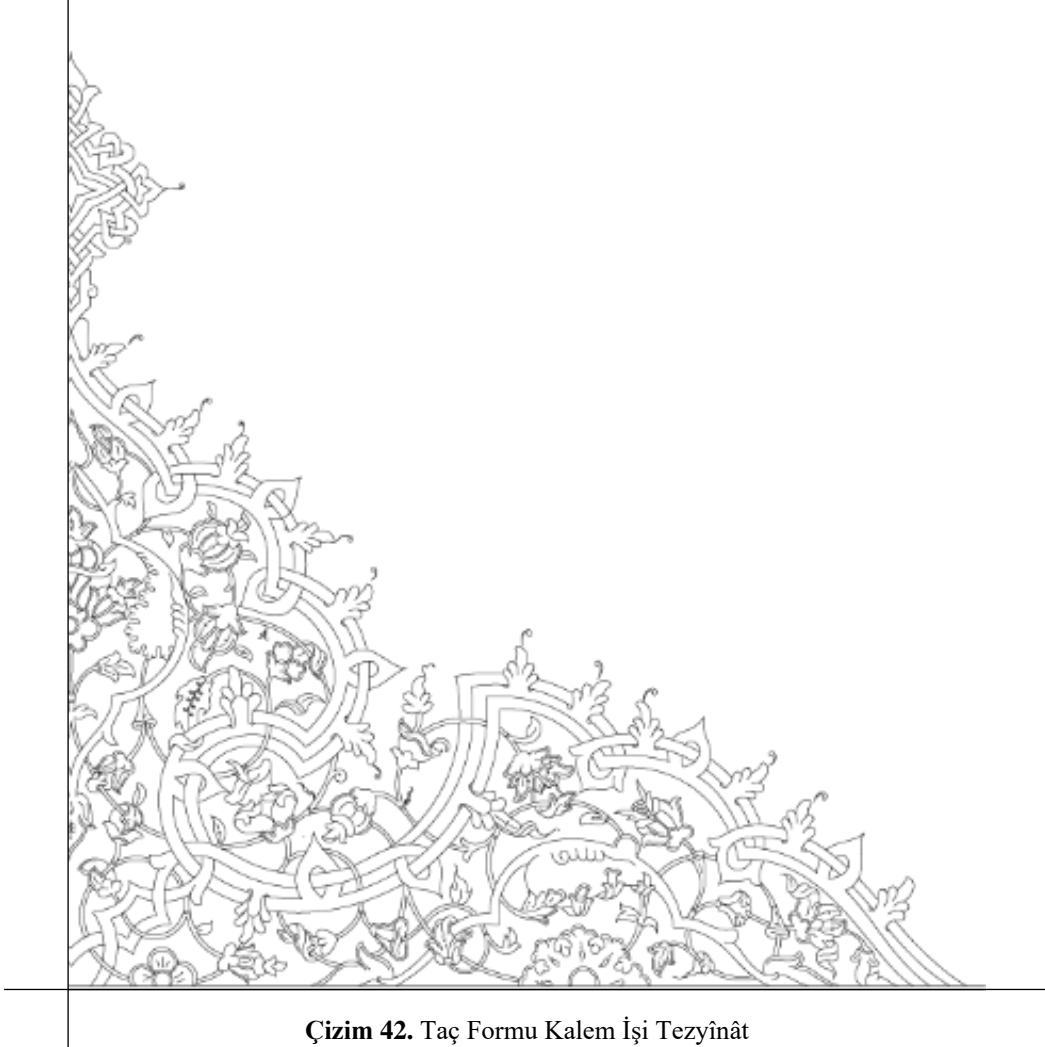

Resim 86. Duvar (B), Kartuş Detay

Celi sülüs ve kufi yazının yer aldığı kartuşun üzerinde bulunan taç formun tezyînatı 1/2 simetriktir. Tamamen kırmızı zemine sahiptir. Nebati grubu ve rûmî grubundan oluşturmaktadır. Tam orta merkezde bulunan rûmî 1/2 simetriğe sahip rûmî gri renk olup iç bünyesi açık pembe renk ile hafif gölgelendirme yapılmıştır. Yazı kartuş kısmına bakan rûmî motifi gri renk ve mavi renk ile gölgelendirme yapılarak karın kısmına yapraklar sarılmıştır (Resim 99).

Resim 87. Duvar (B), Taç Formu Kalem İşi Tezyînat

Çizim 42. Taç Formu Kalem İşi Tezyinât

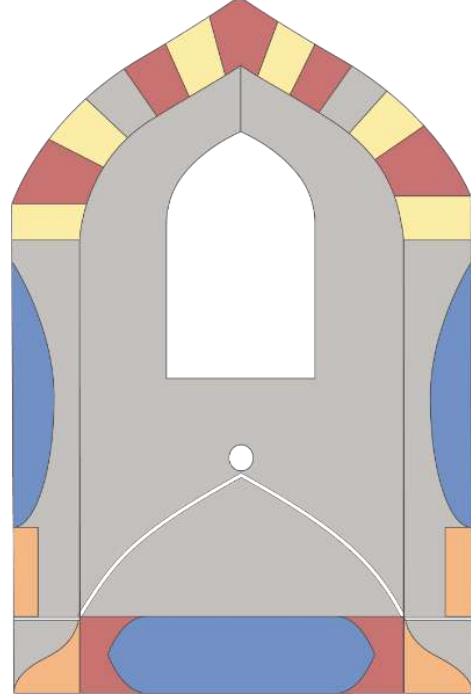
Nebati grubun çıkışı pençten verilmiş ve tek hat sisteminden devam etmektedir. Tasarım gri renklidir ve bazı motiflerde turuncu, oksit sarı, küf yeşili ve mavi renkler kullanılmıştır. İki şerit sistemine sahip sınır hattı vardır. Oksit sarı ve küf yeşil hattın arasında kırmızı zeminden yaprak çıkıntıları çıkarılmıştır. Yeşil şerit orta alana açılarak düğüm oluşmaktadır. Tepedeki düğüm motifi ile sonlandırılmıştır (Resim 100).

Resim 88. Duvar (B) Taç Formu Kalem İŖi Tezyînat

C, E, G Duvar tezyînat planı kırmızı alan ve mavi alan yazı kartuŖ, Ŗstte bulunan gri alan taç formudur. Duvar yŖzeyleri aynı kompozisyon tezyînatına sahiptir (Çizim 43).

Duvar (C)

Çizim 43. C, E, G Duvar Yüzeyi

Resim No:

101

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (C)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem işi

Kullanılan Motifler:

Rûmî, Hatâî, Penç, Nar, Geçme Motifi

Kullanılan Yazılar:

Celi Sülüs ve Kufi Yazısı

Duvar (C) türbede bulunan üçüncü duvar yüzeyidir Duvar yüzeyinde yazı kartuş ve üzerinde taç form tezyînâtı ile iki bölümden oluşmaktadır (Resim 101).

Celi sülüs ve kufi hatlı istifin yer aldığı yazı kartuş, dendanlar ile sınırlandırılmış mavi renkli zemin alanına sahiptir. Sülyen renkli celi sülüs yazı ile

“Kullu men aleyhâ fân ve yebkâ vechu rabbike zü'l-celâli ve'l-ikrâm”⁹⁵ gri renk ile kufi “Sadekallâhü'l-azîm ve belleğâ Rasûlühü'l-kerîm ve nahnü'alâ zâlike mineş-şâhidîn, El hamdü lillâhi vahdeh” ayet ifadeleri yer almıştır (Resim 102).

Resim 89. Duvar (C), Kartuş Kalem İşi Tezyînât

Yazıların hemen altında mavi zemin üzerinde nebati helezon sistemi dönmektedir. Nebati grubun tezyînât tasarımında kullanılan motifler yönlü hatâî, goncagül, penç, nar motifleri yer almaktadır. Yazı kartuşun her iki yanında da kırmızı zemin üzerinde 1/2 simetriğinde beyaz, açık mavi, pembe renklerinde yalın rûmî tasarımı görülmektedir (Resim 103).

Resim 90. Duvar (C), Kartuş Detay

Celi sülûs ve kufi yazının yer aldığı kartuşun üzerinde yer alan taç form tezyînâtını incelediğimizde 1/2 simetrik şemse formuna sahiptir. Tasarım hurdeli, dilimli ve agraf rûmî grubundan oluşmaktadır. Rûmî motifleri turuncu, pembe ve mavi tonlarda renklendirilmiş ve tahrir ile sonlandırılmıştır.

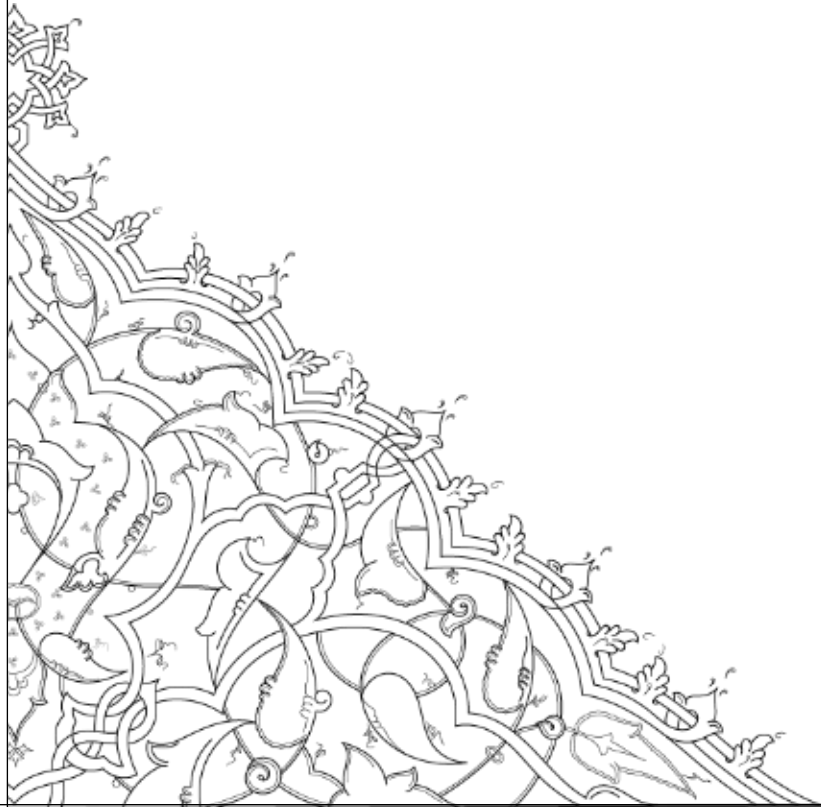
Tasarımın iç kısmında mavi renk geçmeli şerit görülmektedir. Aşağı doğru birleşme noktasına doğru kırmızı şeride bağlanmıştır. Dış sınır kısmı üç şeritten

⁹⁵ Rahman Suresi, *Kur'an-ı Kerîm*, 26-27.

oluşmaktadır. İlk şerit kırmızı ve tepeliklidir. İkinci şerit oksit sarı renk ve yaprak çıkıntılıdır. Üçüncü şerit, mavi renkli olup kırmızı şerit ile alt-üst ilişkisi kurarak bitirilmiştir (Resim 104).

Resim 91. Duvar (C), Taç Formu Kalem İşi Tezyînât

Çizim 44. Duvar (C), Taç Formu Kalem İşi Tezyînât

Duvar (D)

Resim No:

105

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (D)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem İşi

Kullanılan Motifler:

Rûmî, Hatâî, Penç, Nar, Geçme Motifi

Kullanılan Yazılar:

Celi Sülüs ve Kufi Yazısı

Duvar (D), türbede bulunan dördüncü duvar yüzeyidir. Duvar yüzeyinde yazı kartuş ve üzerinde taç form tezyînâtı ile iki bölümden oluşmaktadır. Duvar (B) yüzeyin aynısı olup sadece renk farklılığı vardır (Resim 105).

Yazı kartuş, diğer cephenin birebir aynısı olup yazı arkasında nebati grubu tezyînatı yoktur. Her iki tarafta bulunan tezyînat tasarımı farklıdır. Sülüs ve kufi yazıda aynı gri renk ile yine Rahman Suresi'nin 26. ve 27. ayet ibaresi yer almaktadır (Resim 106).

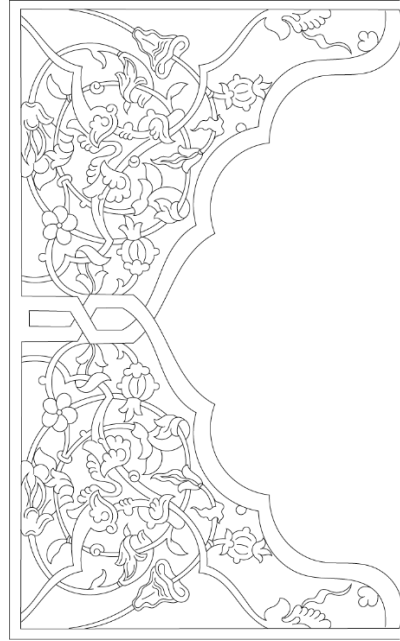

Resim 92. Duvar (D), Kartuş Kalem İşi Tezyînat

Yazı kartuşun iki tarafında yer alan tasarım 1/2 simetriktir. Açık mavi zemin üzerinde gri renkte sarılma rûmî ve nebati grubundan tasarım oluşmaktadır (Resim 107).

Resim 93. Duvar (D), Kartuş Detay

Çizim 45. Duvar (D), Kartuş Tezyînat

Duvar (D) yüzeyinin taç formu, Duvar (B) yüzeyinin taç formu ile aynı tasarıma sahiptir. Bu bölümdeki farklılıklar renklerdir, şeritler ve rûmî motiflerinde

görülmektedir. Zemini açık mavi renk, orta merkezdeki kapalı rûmî formun karın kısmı yaprak çıkıntılıdır. Diğer rûmî motifler sülyen ile renklendirilmiştir. Sınır hattındaki 3 şerit 'in ilki oksit sarı renk, ikincisi küf yeşil renk ve yaprak çıkıntılıdır. Üçüncüsü kırmızı renklidir. Nebati grubundaki farklılık ise sınır dışına taşan üç motifin renkleri kırmızı ve turuncudur (Resim 108).

Resim 94. Duvar (D), Taç Formu, Kalem İşi Tezyînât

Duvar (E)

Resim No:

109

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (E)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem İşi

Kullanılan Motifler:

Sade Rûmî, Sencide Rûmî, Hatâî, Penç, Nar, Geçme Motifi

Kullanılan Yazılar:

Celi Sülüs ve Kufi Yazısı

Mihrap yönünü referans alarak, incelemeye başladığımız Duvar (E) türbede bulunan beşinci duvar yüzeyidir. Aynı zamanda türbe girişini sağlamaktadır. Duvar yüzeyinde yazı kartuş, taç form, kapı girişinin alınlığı ve kemer karnı tezyînâtı ile dört bölümden oluşmaktadır (Resim 109).

Duvar (E), yazı kartuş zemini mavi renktir. Yazı arkasında nebati grubu tezyînâtı yoktur. Her iki yanında bulunan 1/2 simetrik ayırma rûmi tasarımı

görülmektedir. Sülüs turuncu renk ve kufi gri renk ile Rahman Suresi'nin 26. ve 27. ayet ibaresi yazılmıştır (Resim 110).

Resim 95. Duvar (E), Kartuş Kalem İşi Tezyinât

Birinci bölümün üzerinde yer alan taç formu tezyînâtı Duvar (C) yüzeyi tezyînâtı ile aynı olup renk farklılığı görülmektedir (Resim 111).

Resim 96. Duvar (E), Taç Formu Kalem İşi Tezyinât

Duvar (E) yüzeyin Bursa kemerli kapı girişinin alınlığı, 1/2 simetriğinde gri renk zemin üzerinde nebati grubu ve rûmî grubu görülmektedir. Kırmızı renk rûmînin iki ayrı hattı vardır. İlki dik sınıra dayanmış ve aşağıdan yukarıya doğru genişlik sağlayarak kapalı form oluşturmuştur. İkincisi üst sınıra dayanmıştır. Her birinin içerisine nebati motifleri yerleştirilerek tezyin edilmiştir (Resim 112).

Kırmızı fleto ile sınırlandırılmış alanın zemin rengi yeşildir. İç kısmında 1/2 simetriğinde beyaz renkte dilimli rûmî ve sülyen renkli agraf tasarım yapılmıştır (Resim 113).

Resim 97. Duvar (E), Kapı Giriş Kemer Alınlığı,
Kalem İşi Tezyînat

Resim 98. Duvar (E), Kapı Kemer Karnı İç,
Kalem İşi Tezyînat

Duvar (F)

Resim No:

114

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (F)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem işi

Kullanılan Motifler:

Rûmî, Hatâî, Penç, Nar, Geçme Motifi

Kullanılan Yazılar:

Celi Sülûs ve Kufi Yazısı

Duvar (F), türbede bulunan altıncı duvar yüzeyidir. İç duvar yüzeyinde yer alan yazı kartuş ve üzerinde taç form tezyînâtı Duvar (D) yüzeyinin benzeridir. Yazı kartuşu ve taç formu ile iki bölümden oluşmaktadır (Resim 114).

Duvar (F), pencerenin üzerinde yerleştirilmiş yazı kartuş, sülüs ve kufi ile Rahman Suresi'nin 26. ve 27. ayet ibaresi yazılmıştır (Resim 115).

Resim 99. Duvar (F), Kartuş Kalem İşi Tezyînat.

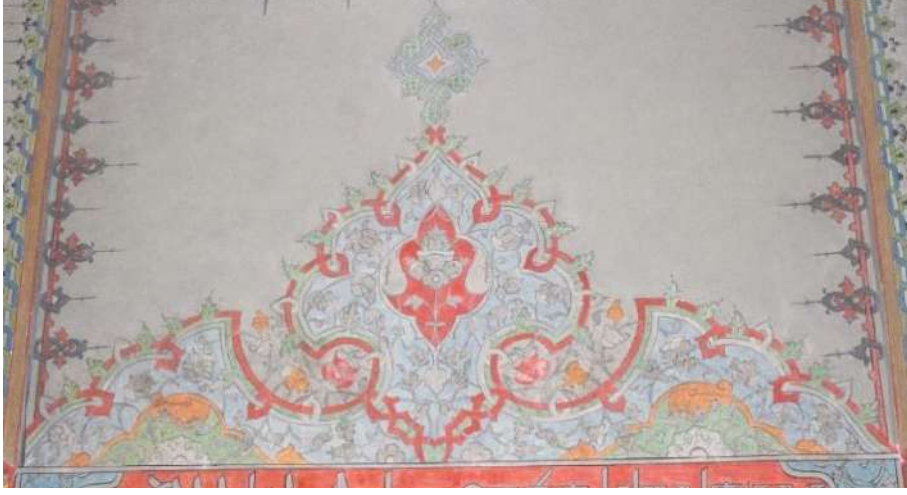
Yazı zemininde hatâî grubu tezyînatı yoktur. Yazı kartuşun her iki yanında bulunan tezyînat tasarımı 1/2 simetrik olup dilimli rûmî ve nebati motifinden oluşmaktadır. Tasarım mavi renkli zemin üzerinde gri renk ile uygulanmıştır (Resim 116).

Resim 100. Duvar (F), Yazı Kartuş Rûmî Detay

Duvar (F) taç formu, Duvar (D) yüzeyinin taç formu ile aynıdır. Tasarım açık mavi zemin üzerinde rûmî ve nebati grubundan oluşmaktadır. Sınır hattı 3 şeritten oluşmaktadır. Bu şeritlerden ilki oksit sarı, ikincisi küf yeşili ve yaprak çıkıntılı şerit,

üçüncüsü ise kırmızılı şerit hattıdır. Nebati grubundaki farklılık ise sınır dışına taşan üç motifin renklerinin kırmızı ve turuncu olmasıdır (Resim 117).

Resim 101. Duvar (F), Taç Formu Kalem İşi Tezyînât

Duvar (G)

Resim No:

118

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (G)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem işi

Kullanılan Motifler:

Sade Rûmî, Sencide Rûmî, Hatâî, Penç, Nar, Geçme Motifi

Kullanılan Yazılar:

Celi Sülûs ve Kufi Yazısı

Duvar (G), türbede bulunan yedinci duvar yüzeyidir. Duvar (B) ve Duvar (C) ile aynı yazı kartuşa sahiptir. İç duvar yüzeyinde yer alan yazı kartuşu ve üzerindeki taç form tezyînâtı iki bölümden oluşmaktadır (Resim 118).

Duvar (G), yazı kartuş zemini mavi renktir. Yazı arkasında nebati grubu tezyînâtı bulunmaktadır. Her iki yanında bulunan yüzey 1/2 simetrik ayırma rûmi tasarımı görülmektedir. Sülûs yazı turuncu renk, kufi yazı ise gri renklendirilmiştir. Aynı kartuştan Rahman Suresi'nin 26. ve 27. ayet ibaresi yazılmıştır (Resim 119).

Resim 102. Duvar (G), Kartuş Kalem İşi Tezyînât

Birinci bölümün üzerinde yer alan taç formu tezyînâtı Duvar (C) ve Duvar (E) yüzeyi tezyînâtı ile aynı olup renk farklılığı bulunmaktadır (Resim 120).

Resim 103. Duvar (G), Taç Formu Kalem İşi Tezyînât

Duvar (H)

Resim No:

121

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

Duvar (H)

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem işi

Kullanılan Motifler:

Rûmî, Hatâî, Penç, Nar, Geçme Motifi

Kullanılan Yazılar:

Celi Sülüs ve Kufi Yazısı

Duvar (H), türbede bulunan sekizinci duvar yüzeyidir. Duvar (B), Duvar (C) ve Duvar (G) ile aynı yazı kartuşa sahiptir. Duvar yüzeyinde yer alan yazı kartuşu ve üzerindeki taç form tezyînâtı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır (Resim 121).

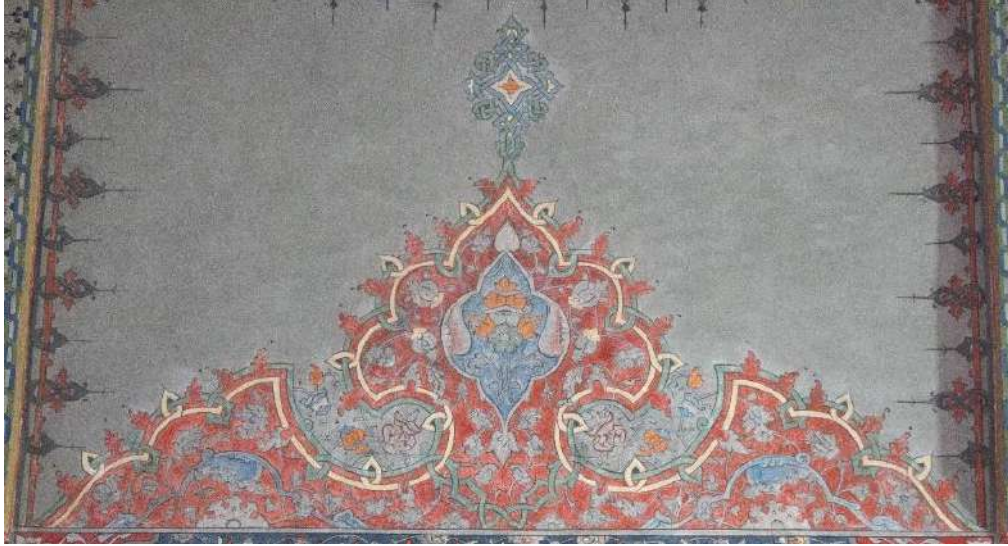
Duvar (H), yazı kartuş zemini mavi renktir. Sülüs turuncu renk ve kufi gri renk ile Rahman Suresi'nin 26. ve 27. ayet ibaresi yazılmıştır. Yazı arkasında nebati grubu

tezyînâtı bulunmaktadır. Her iki yanında bulunan yüzey 1/2 simetrik ayırma rûmî tasarımı görülmektedir (Resim 122).

Resim 104. Duvar (H), Kartuş Kalem İşi Tezyînât

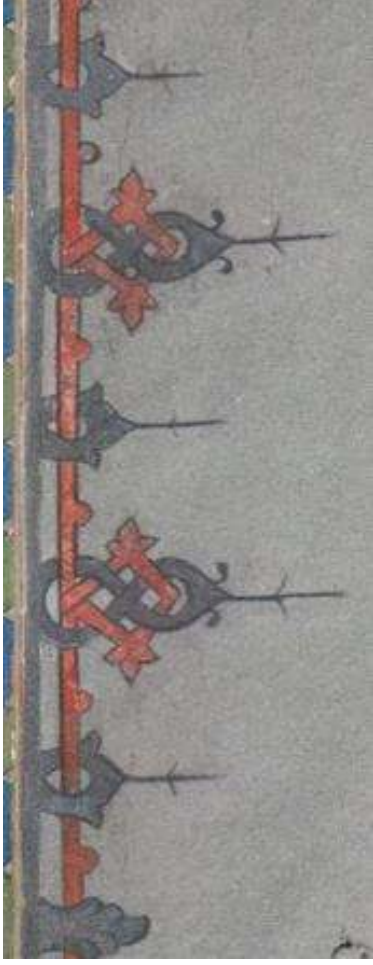
Yazı kartuşunun üzerinde bulunan taç formun tezyînâtı Duvar (B) yüzeyi ile aynıdır. Tasarım 1/2 simetriktir. Tamamen kırmızı zemine sahiptir. Nebati grubu ve rûmî grubundan oluşturmaktadır (Resim 123).

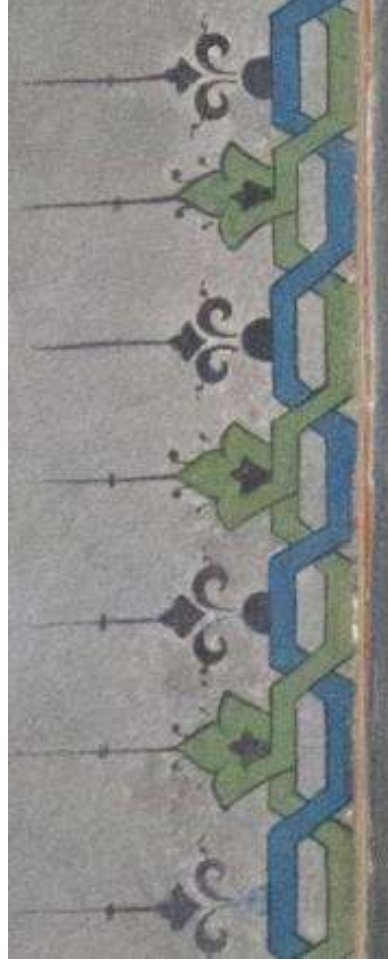
Resim 105. Duvar (H), Taç Formu Kalem İşi Tezyînât

Duvar yüzeyleri ve vazolu buket duvar yüzeylerin etrafını dönen tığ tasarımları görülmektedir. Bunlar; Duvar (H) yüzeyindeki tığ tasarımı, 1/2 simetrik düğüm motiflidir. Bir sıra büyük, bir sıra küçük alt-üst geçme şeklinde devam etmektedir. Siyah ve kırmızı renklidir (Resim 124).

Vazolu buket duvar yüzeyindeki tığ tasarımı 1/2 simetriktir. Tığ tasarımı, zencerek üzerine yerleştirilmiştir. Tığ yeşil renkli hat üzerine tepelik, mavi renkli hat üzerine siyah tığ yerleştirilmiştir (Resim 125).

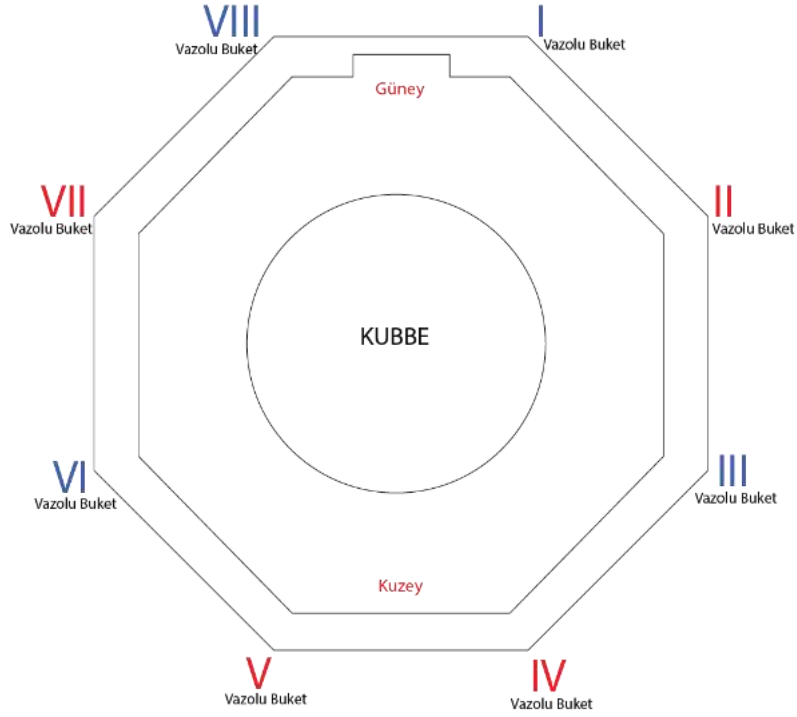
Resim 106. Duvar Yüzeyi Tığ

Resim 107. Vazolu Buket Yüzeyi Tığ

Vazolu Buket Tasarımları

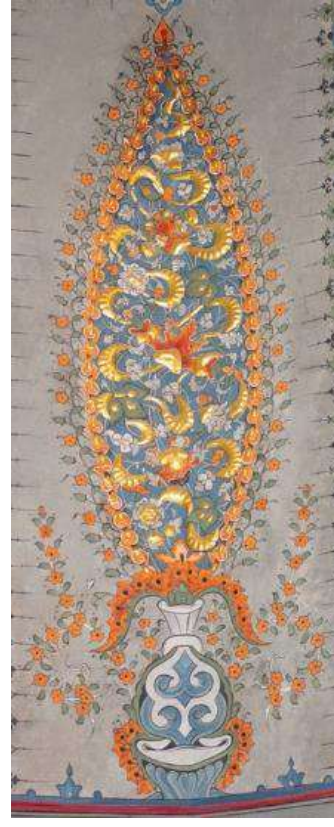
Vazolu buket tasarımları türbenin köşe noktalarında bulunmaktadır. Duvar yüzeylerinde bulunan vazolu buket tasarımları güney duvarı olan (A) duvar yüzeyi baz alınarak, mavi ve kırmızı renkte karşılıklı olarak sıralı bir şekilde analizi yapılmıştır. Vazolu buketler kendi içerisinde tasarım olarak iki kademeye sahiptir. Bu kademeler vazo gövdesi ve buket tasarımıdır. Vazolu buketlerde; I-VIII, II-VII, III-VI, IV-V numaralı tasarımlar aynıdır. Tasarımlarda sıva üzeri kalem işi tekniği ve malakâri tekniği kullanılmıştır (Resim 126-127-128-129).

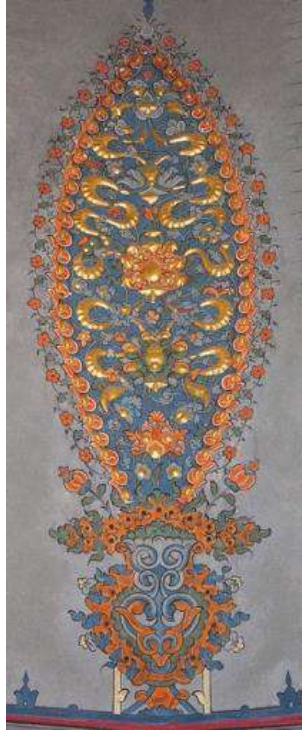
Çizim 46. Şehzade Mahmut Türbesi, Vazolu Buketler Şematik Plan

Resim 108. I-VIII No'lu Buket

Resim 109. II-VII No'lu Buket

Resim 110. III-VI No'lu Buket

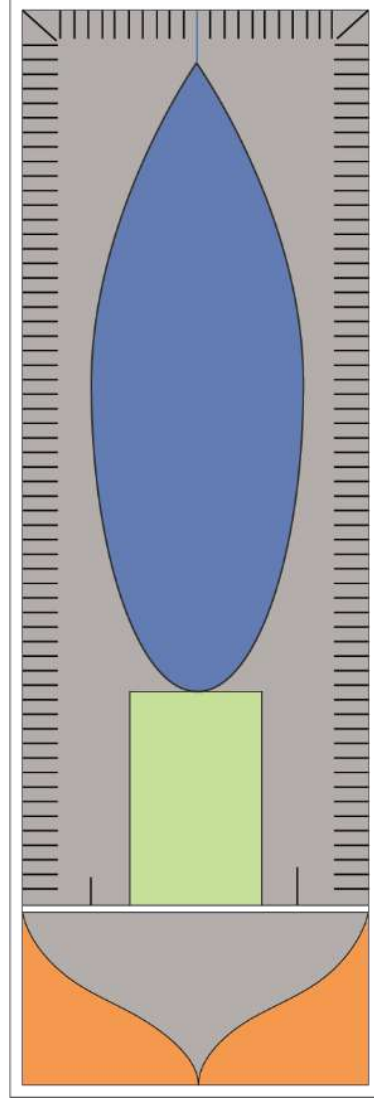
Resim 111. IV-V No'lu Buket

Tablo 1. Şehzade Mahmut Türbesi, Vazolu Buketler

I, II, II, IV, V, VI, VII, VIII köşe tezyînâtı, vazonun altındaki sarı alan mermer taklidi, gri alan 1/2 simetriğindeki rûmî tepeliktir. Hemen üzerindeki yeşil alan vazonun gövde kısmıdır. Mavi zeminli alan buket tasarımlarıdır. Gri zeminin etrafında yer alan çizgiler ise zencerekli tığ kısımlarıdır (Çizim 46).

Resim 112. Vazolu Buket

Çizim 47. Vazolu Buket Plaster Planı

I-VIII No'lu Buket

Resim No:

131

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

I-VIII

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem işi ve Malakâri

Kullanılan Motifler:

Sencide Rûmî, Sarılma Rûmî, Bulut, Hatâî, Penç, Lale, Nar, Yaprak

Kullanılan Yazılar:

Yazı Yoktur

I-VIII No'lu köşede vazolu buket tasarımı, mihrabın her iki tarafına yer almaktadır. Vazolu buket tasarımı 1/2 simetriktir. Vazolu buketin birinci aşaması; vazo gövdesi ve vazo başlığı olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. İkinci aşaması ise

buket tasarımı; nebati grubu, rûmî grubu ve dış bordür olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Resim 131).

a). Vazo Gövdesi: Mavi renkli hat üzerine kasnak oturtulmuş ve gövde içerisinde mavi ile beyaz renkte kıvrımlı münhaniler görülmektedir. Yeşil renk ile etrafını saran sınır hattın sırtına yerleştirilmiş sülyen renkli yaprak çıkıntıları bulunmaktadır. Vazo başlığına geçiş, münhanili motif ile belirtilmiştir.

b). Vazo Başlık: Konik motifinden çıkışı sağlanan yaprak çıkıntıları aşağı doğru sarkmaktadır. Yaprakların sırtı yeşil, çıkıntıları ise sülyen rengindedir. Başlık kısmının etrafında ilk olarak rûmî motifi yer almıştır. Rûmî motif dalı yeşil, karın kısmı ise mavi ve beyaz renkte münhani şeklinde uygulanmıştır. Daha sonra sülyen renkli nar motifi ve gri renkli yaprak motifi ortaya çıkmıştır (Resim 132).

I ve VIII no'lu vazolu buketin arasındaki fark, yalnızca gövde altında bulunan kasnak ve yaprak çıkıntı kısmıdır. VIII. vazoda bulunmamaktadır (Resim 133).

Resim 113. I. Köşe Vazolu Buket Detay

Resim 114. VIII. Köşe Vazolu Buket Detay

Mavi zemin üzerinde nebati grubu ve rûmî grubu tasarımı alan boyunca yukarıya doğru yükselmektedir. Nebati grubunda birbirinden farklı 5 adet büyük hatâî motifi dikkat çekmektedir. Tasarımda bulunan motiflerin renkleri sülyen, patlıcan moru, yeşil ve gri renk ile renklendirilmiştir. Kıvrılan ve katlanan yapraklar yer almaktadır. Motiflerin merkez noktası, can noktaları ve iç bünyelerinde malakâri

teknîği kullanılarak varak altın kaplama uygulanmıştır. Tam ortada bulunan hatâî motifin her iki yanında yeşil renk bulut motifi dikkat çekmektedir.

Rûmî tasarım yukarıya doğru yükselirken 3 kapalı alan oluşturmaktadır. Bu alanların noktalarına nebati motifleri yerleştirilmiştir. Helezon sisteminde dört adet hurdeli rûmî motifi görülmektedir. Tasarım tamamen malakâri tekniğinde varak altın ile uygulanmıştır.

Dış bordür tasarım, 1/2 simetriğinde olup gri renk fletonun üzerine lale motifi ve sarılmış münhani motifinden 29 adet görülmektedir. Münhanilerin sırt kısmından yeşil renkli 14 adet yaprak, sülyen renkli 13 adet penç motifi çıkmaktadır. Dalların ters yönlere bakan tirfilleri ve penç motifin dalından nüanslı fırça detayları dikkat çekmektedir. Tasarımın uç noktasında goncagül motifi, zencerek tepeliğine değerek bitirilmiştir. Lale motifleri, malakâri tekniğinde varak altın ile uygulanmıştır (Resim 134).

Resim 115. I-VIII Köşe Vazolu Buket, Dış Bordür

II-VII No'lu Buket

Resim No:	135
Tezyînâtın Bulunduğu Alan:	II-VII
Uygulama Tekniği:	Sıva Üzeri Kalem işi ve Malakâri
Kullanılan Motifler:	Sarılma Rûmî, Hatâî, Penç, Goncagül, Nar, Lale, Bulut, Yaprak
Kullanılan Yazılar:	Yazı Yoktur

II-VII No'lu köşe vazolu buket tasarımı, sıva üzeri kalem işi ve malakâri tekniği uygulanmıştır. Vazolu buket tasarımında sınırı oluşturan tasarım grubu 1/2 simetriktir. Tasarımın iç bölümü simetrik değildir, kademeli olarak yukarıya doğru

çıktıkça tasarım daralmaktadır. Vazolu buketin birinci aşaması; vazolu gövdesi ve vazolu başlığı olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. İkinci aşaması ise buket tasarımı; nebati grubu, bitkisel tasarım, bulut ve dış bordür olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır (Resim 135).

a). Vazolu Gövdesi: Mavi renkli hat üzerine kasnak oturtulmuş ve kasnak içinde mavi renkte münhani motifi görülmektedir. Gövde kaide üzerine yerleştirilerek beyaz ve mavi renkli münhani motifleri ile tezyin edilmiştir. Gövde ve kaidenin etrafında dolaşan yeşil renkli fleto, bütünlüğü sağlamaktadır. Fletonun sırtına yerleşmiş 6 adet sülyen renkli yaprak çıkıntısı yer almaktadır. Gövde arkasından bahar dalını andıran ardı ardınca sıralanmış penç motifli tasarım çıkmaktadır. Gri zemin üzerinde beyaz helezon sistemi, biri yukarı biri aşağı yöne bakmaktadır.

b). Vazolu Başlık: Konik motifinden çıkışı sağlanan orta noktasından yeşil renkli nar motifi çıkmaktadır. Konik motifin her iki tarafından aşağı doğru sarkan yaprak çıkıntıları görülmektedir. Yaprakların sırtı yeşil, çıkıntıları ise sülyen rengindedir (Resim 136).

Resim 116. II-VII Vazolu Buket, Gövde Detayı

Mavi zemin üzerinde nebati grubu tasarımı alan boyunca yukarıya doğru yükselmektedir. Bu iki hattın sağ ve sol yöne helezonlar dağılmaktadırlar. Nebati grubunda birbirinden farklı 5 adet büyük hatâî motifi dikkat çekmektedir. Tasarımda bulunan motifler sülyen, yeşil ve gri ile renklendirilmiştir. Kıvrılan ve katlanan yapraklar görülmektedir. Motiflerin merkez noktası, can noktaları ve iç bünyelerinde

malakâri tekniği kullanılarak varak altın kaplama uygulanmıştır. Tam ortada bulunan hatâî motifin her iki yanında gri renk bulut motifi dikkat çekmektedir.

Bitkisel desen yeşil renkli “C” ve “S” kıvrımlarıyla alan boyunca yukarı doğru yükselmektedir. Aşağı doğru kıvrılan dalların uç noktaların da 3’lü yapraklı motif ve uçta tek yapraklıdır. Yaprakların can merkez noktaları damla şeklinde varak altın ile malakâri tekniğinde uygulanmıştır.

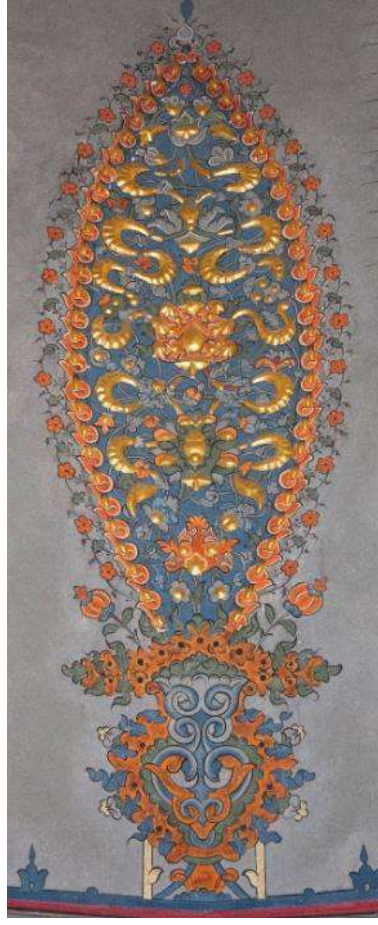
Bulut motifi simetrik olmayan ve görünüşte dağınık halde yerleştirilmiştir. Fakat tek hat sisteminde sahip bir tasarımdır. Tamamen varak altın ile malakâri tekniğinde tezyin edilmiştir.

Dış Bordür tasarım, kahverengi sınır hat üzerinde 1/2 simetriğinde 30 adet motif yerleştirilmiş. Lale motifi düz, münhani motifi bir ters bir düz sarılmış vaziyettedir. Münhanilerin sırtından sıralı şeklinde 15 adet ikili yaprak ve 15 adet penç motifi çıkmaktadır. Ana yapraklar kıvrımlı, dal çıkmalarındaki yapraklar sadedir. Motiflerin ters yönler bakan tirfil detayları dikkat çekmektedir. Tasarımın uç noktadasın da tepelik motifi ile sonlandırılmıştır (Resim 137).

Resim 117. II-VII no’lu Köşe, Vazolu Buket Dış Bordür

III-VI No'lu Buket

Resim No:

138

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

III-VI

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem işi ve Malakâri

Kullanılan Motifler:

Sarıлма Rûmî, Hatâî, Peñç, Goncagül, Konik, Nar, Lale, Bulut, Yaprak Motifleri

Kullanılan Yazılar:

Yazı Yoktur

III ve VI no'lu köşe vazolu buket tasarımında, sıva üzeri kalem işi ve malakâri tekniği uygulanmıştır. Vazolu buket tasarımı 1/2 simetriktir. Kademeli olarak yukarıya doğru çıktıkça tasarım daralmaktadır. Vazolu buketin birinci aşaması; vazo gövdesi ve

vazo başlığı olmak üzere iki bölüme ayrılmaktadır. İkinci aşaması ise buket tasarımı, nebati grubu, bitkisel tasarım, bulut ve dış bordür olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır (Resim 138).

a). Vazo Gövdesi: Mavi renkli hat üzerine korumalık ile bağlanmıştır. Bu korumalığın tam ortasında kaide yerleştirilerek gövdenin kaide üzerine birleşimi yeşil renkli bilezik ile gerçekleştirilmiştir. Mavi ve sülyen renkli münhani motifi, gövde anatomisini oluşturduktan sonra başlık kısmına doğru yükselmiştir. Sülyen renkte vazo gövdesinin etrafını mavi renk ile bir ters, bir düz siyah noktalara bağlanmış kıvrımlı yapraklar çevrelemiştir. Yaprakların üzerine minik motifler yerleştirilerek tezyin edilmiştir.

b). Vazo Başlık: Mavi ve sülyen renkli münhani motifi, gövde anatomisinin devamı olarak başlık kısmında yer almaktadır. Gövde ile bağlı başlığın etrafında sülyen renkli zeminin yaprak çıkıntıları ve yeşil renkte bir ters, bir düz siyah noktalara bağlanmış kıvrımlı yapraklar görülmektedir. Başlığın arkasında iki tane nar motifi bulunmaktadır. Nar motifi, sülyen renk üzerinde siyah, beyaz tahrirler ile anatomisi belirtilmiştir. Narın çanak kısmı ve içe dönük, taç kısmı mavi renkle tezyin edilmiştir (Resim 139).

Karşılıklı bakan vazolu buket tezyînât tasarımında III numaralı oksit sarı korumalığı daha uzun tutulmuş ve ayaklı olarak yapılmıştır. Vazonun kaidesinin münhani motifi uzun tutularak ayaklara sarılmış vaziyettedir. Gövde ve başlık aynı olmasına rağmen zemin rengi daha kırmızımsı tonlardadır. Her iki yanda da çıkan nar motiflerin çanak kısmı ve taç yaprakları, malakâri tekniğinde altın varak ile tezyin edilmiştir (Resim 140).

Resim 118. III-VI Vazolu Buket, Gövde Detayı

Resim 119. III Vazolu Buket, Gövde Detayı

Desen vazodan çıkışı sağlanan mavi zemin üzerinde buket tasarımı çift hat sistemindedir. Nebati grubun her iki tarafa dağılan helezon sistemi, birbirinden farklı olarak tasarlanmıştır. Diğer tasarımlardaki gibi bu tasarımda 4 büyük hatâi motifi dikkat çekmektedir. Motiflerde sülyen, açık mavi, yeşil ve kırmızı tonlarında renkler mevcuttur. Hatâi, goncagül, penç, nar motiflerin can noktaları malakâri tekniğinde altın varak ile kaplanmıştır.

Bitkisel desen yeşil ve kırmızı renkte büyük tek hat helezon sistemi ile yukarı doğru yükselmiştir. Fakat vazo başlangıcından başlamasına rağmen hat sistemi doğru gitmediği görülmektedir. Yeşil renk sistemin ucunda goncagül motifine rastlanmaktadır.

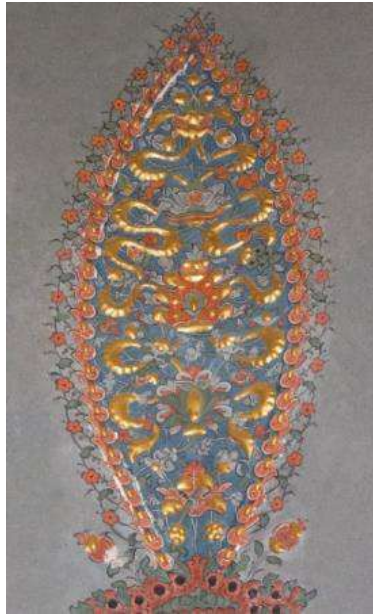
Bulut motifli tasarım, 1/2 simetriğinde ve 5 başlıktan oluşarak yukarı doğru yükselmektedir. Tasarım tamamen malakâri tekniğinde altın varak ile tezyin edilmiştir.

Dış Bordür tasarım, kahverengi fleto üzerinde 1/2 simetriğinde 28 adet motif bulunmaktadır. Lale motifi düz, münhani motifi bir ters bir düz sarılmış vaziyettedir. Münhanilerin sırtından sıralı şekilde 4 adet dilimli yaprak, 8 adet yaprak olmak üzere toplamda 12 adet yaprak ve 13 adet penç motifi çıkmaktadır. Diğer buket tasarımlarında görülen dalların sağında ve solunda tirfiller yer almaktadır. Uç noktada gri tepelik motifi ile sonlandırılmıştır. (Resim 141).

Resim 120. III-VI No'lu Köşe, Vazolu Buket Dış Bordür

İncelenen III numaralı vazolu buket tasarımının karşı tarafında VI numaralı vazolu buket tasarımı bulunmaktadır. Aralarında ufak farklılıklar vardır. Bu farklılıklardan ilki vazo kısmıdır. İkincisi hatâî grubun orta merkezdeki en büyük hatâî motifleridir. Diğer motifler ufak nüanslar ile değişime uğramıştır. Bu değişimler renklerde de kendisini göstermektedir. Dış bordürde yer alan yapraklar sade bir şekilde ilerlerken, uç kısma doğru dalgalı çizgilere sahiptir (Resim 142).

Resim 121. III No'lu Köşe, Vazolu Buket Kalem İşi Tezyînât

IV-V No'lu Buket

Resim No:

143

Tezyînâtın Bulunduğu Alan:

IV-V

Uygulama Tekniği:

Sıva Üzeri Kalem İşi ve Malakâri

Kullanılan Motifler:

Sarıлма Rûmî, Hatâî, Penç, Goncagül, Nar, Lale, Bulut, Yaprak Motifleri

Kullanılan Yazılar:

Yazı Yoktur

IV ve V no'lu köşe vazolu buket tasarımında sıva üzeri kalem işi tekniği ve malakâri tekniği uygulanmıştır. Vazolu buket tasarımı dış bordür 1/2 simetrisindedir. İç tasarım simetrik değildir, kademeli olarak yukarıya doğru çıktıkça tasarım daralmaktadır. Vazolu buketin birinci aşaması, vazo gövdesi ve vazo başlığı olmak

üzere iki bölüme ayrılmaktadır. İkinci aşaması ise buket tasarımı, nebati grubu, bulut motifi ve dış bordür olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır (Resim143).

a). Vazo Gövdesi: Mavi ve sülyen renkte münhani motifi ile gövde anatomisi oluşturulmuştur. Gövdenin etrafına gri renkli 3 yaprak çıkıntısı sarılmıştır.

b). Vazo Başlığı: Gövde bitiminde gri bilezik ile başlığın çıkışı belirlenmiştir. Bileziğin üzerine yeşil renk münhaniler çıkmıştır. Sülyen zeminli alanın etrafında yeşil renkli içe ve dışa dönük kıvrımlı yapraklar ile başlık tamamlanmıştır. Başlık çıkış kısmında sınır fletonun çıkışı için konik motifleri yerleştirilmiştir (Resim 144).

V. Numaralı vazolu buket tezyînât tasarımında, vazo gövdesinde ufak farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık, korkuluğun orta çizgisinden geçerek, mavi hat sisteminin içine sabitlenmiştir (Resim 145).

Resim 122. IV-V No'lu, Vazolu Buket Detay

Resim 123. V No'lu, Vazolu Buket Detay

Desen mavi zemin üzerinde çift helezon sistemi yukarı doğru yükselmektedir. Başlık kısmından çıkışı sağlanan buket tasarımının dağılan bütün motifler, birbirinden farklı tasarlanmıştır. Merkezde 3 büyük hatâi motifleri dikkat çekmektedir. Motifler de sülyen ve yeşil renkler kullanılmıştır. Hatâi, goncagül, penç motifi, nar motifin can noktaları, yapraklar ve taç yaprakları malakâri tekniğinde varak altın ile tezyin edilmiştir.

Bulut motifli tasarım tek hat helezon sisteminde 13 adet başlıktan oluşmaktadır. Bulut tasarım yukarı doğru yükseldikçe daralmıştır. Tamamen malakâri tekniğinde varak altın ile tezyin edilmiştir.

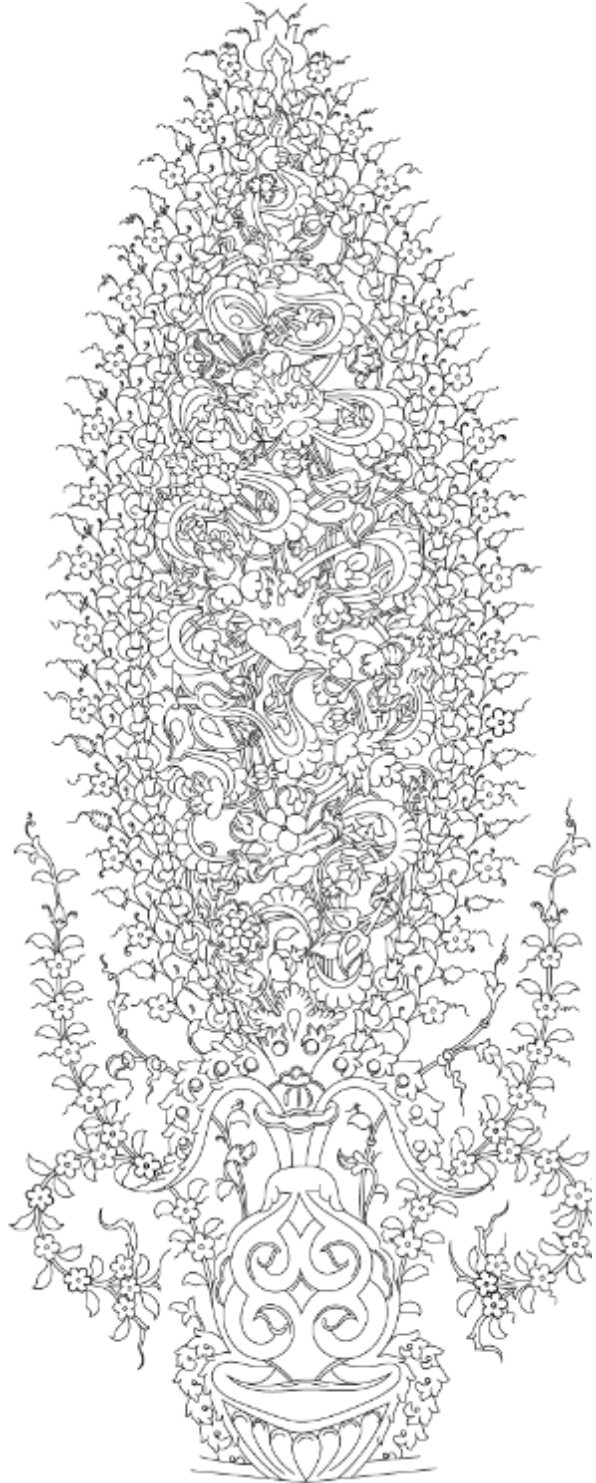
Dış bordürde, kahverengi fletto üzerinde 1/2 simetriğinde 28 adet motif bulunmaktadır. Lale motifi düz, dendanlı münhani motifin yönü yukarı bakmaktadır. Münhanilerin sırtından sıralı şeklinde 15 adet yaprak ve 15 adet penç motifi çıkmaktadır. Diğer buket tasarımlarında görülen dalların sağında ve solunda tirfiller yer almaktadır. Tasarımın uç noktasında gri renkli tepelik motifi, zencereğe değmesiyle sonlandırılmıştır (Resim 146).

Resim 124. IV-V No'lu Köşe, Vazolu Buket Dış Bordür

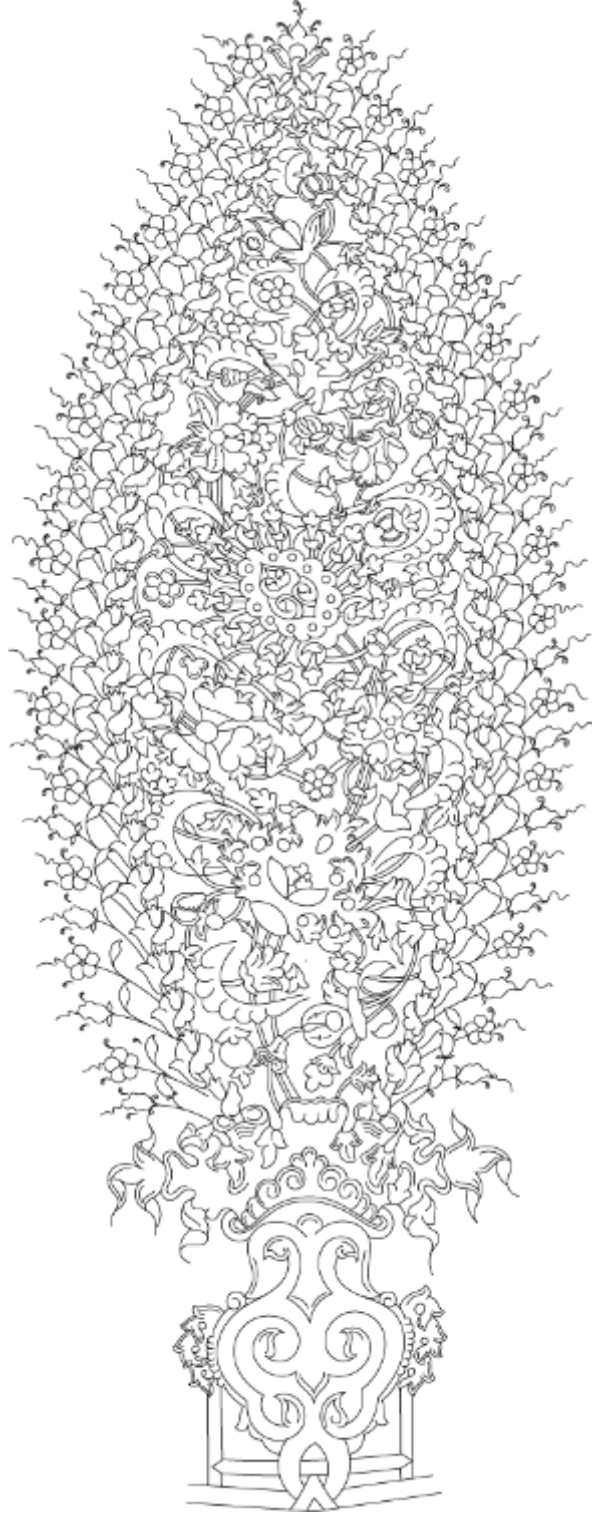
Çizim 48. I-VII No'lu Buket

Çizim 49. II-VII No'lu Buket

Çizim 50. III-VI No'lu Buket

Çizim 51. IV-V No'lu Buket

5.2.3. Değerlendirme;

Şehzade Mahmut Türbesi kalem işi tezyînâtı oldukça yoğundur. Tezyînâtı sıra üzeri kalem işi tekniği ve malakârî tekniğine sahiptir. Kubbe ve duvar yüzeylerin, köşelerindeki vazolu buket tasarımlarında rûmî motifleri, nebati grubu motifleri, bulut motifleri ve şerit motifleri kullanılmıştır. Kubbenin 1/6'lik kısmında dönem eki olarak barok ve rokoko üslubunda yapılmış 19. yüzyıl tezyînâtı bırakılmıştır.

Nebati grubun tasarımlarında “Baba Nakkaş”⁹⁶ üslubunda ki etkiler görülmektedir. Bu etkiler kıvrımlı yapraklar ve çıkıntılı yapraklardır. Nar, hatâî, penç, goncagül ve yaprak motifleri katlanmıştır. Çıkıntılı yapraklar, ağırlıklı olarak duvar yüzeylerindeki taç formlarında ve vazolu buket tasarımlarında kullanılmıştır. Dönem itibariyle kalem işlerinde, bir üslup olarak karşımıza çıkan yaprak çıkıntılarının kullanıldığı örnekler arasında Konya Mevlâna Türbesi, Edirne Üç Şerefli Camii, Nevşehir Hacı Bektaşî Veli Türbesi⁹⁷, Bursa Muradiye Külliyesi, Cem Sultan Türbesi⁹⁸, Şirin Hatun Türbesi ve Mükrime Hatun Türbesi'nde görülmektedir⁹⁹.

Türbede dikkat çeken tasarımlarından biri de vazolu buket tasarımlarıdır. Duvar yüzeylerin plasterlerinde yer alan dikdörtgen formlar içerisine yerleştirilmiştir. Dikdörtgen formun çevresi zencerek ve tığ motifi ile çevrelenmiştir. Vazolu buket tasarımları 4 adet farklı tasarımdan oluşmaktadır. Buket tasarımları çağdaş Timuri mimari, el sanatları veya kitap resimlerinde de yaygınlıkla kullanılmışlardır¹⁰⁰. Bu üslubun yakın örneği Bursa Muradiye Cem Sultan Türbesi'nde görülürken diğer benzer örnekleri İstanbul Küçük Ayasofya Camii, Edirne Muradiye Camii'nde¹⁰¹ görülmektedir.

⁹⁶ İRTEŞ, M. Semih, *Muhteşem Karahisârî Kur'ân-ı Kerîm'i Koltuk Tezhipleri I*, Nakkaş Sanatlar Merkezi Yayınları, İstanbul 2021, s. 41.

⁹⁷ İRTEŞ, M. Semih-BAYSAL, A. Fuat, “Hacı Bektaş Veli Türbesi İç Mekân Duvar Yüzeylerinde Yer Alan Kalemîşi Tezyînâtı ve Dönemsel Çözümlemeleri” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S.105, Ankara 2023, s. 57-71.

⁹⁸ İRTEŞ, M. Semih-BAYSAL, A. Fuat, “II. Bayezid Dönemi Kalemîşlerinde Bir Üslûp: Yaprak Çıkıntıları”, *İstem*, 37, İstanbul 2021, s. 125-140.

⁹⁹ ŞEKER, Özgenur, *Bursa Muradiye Külliyesi, Hanım Sultan Türbeleri Kalemîşi Tezyînâtı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2023, s. 92-160.

¹⁰⁰ BAĞCI, Serpil, “Osmanlı Mimarisinde Boyalı Nakışlar”, *Osmanlı Uygarlığı-2*, (edt. G. Renda, İnalçık), Ankara 2004, s. 741.

¹⁰¹ BAYSAL, Ali Fuat, Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İşî Örnekleri ve Analizleri, s.168-237.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

5.1 DEĞERLENDİRME

“Bursa Muradiye Külliyesi Şehzade Türbeleri Kalem İşi Tezyînâtı Analizleri ve Kompozisyon Özellikleri (Şehzade Mustafa ve Şehzade Mahmut)” isimli çalışmamızda Bursa’da bulunan erken Osmanlı mimarisine ait Şehzade Mustafa Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi’ndeki kalem işi tezyînâtları incelenmiştir. Bu bölümde incelemelerin değerlendirmesi yapılarak sonuçlar ortaya konulmuştur.

Tezyînât

Kalem işi tezyînâtlı yapıların değerlerini artırmakla kalmayıp, aynı zamanda kültürel ve dini anlamlar taşıyan birer sanat eseri haline getirmiştir. Mimarinin gelişim sürecinde ortaya çıkan yapısal aksaklıklar sonucunda, sadece estetik bir unsur değil, aynı zamanda mimari hataları gizleme işleviyle de önemli bir rol üstlenmektedir.

15. yüzyılın başları Osmanlı imparatorluğunun mimari ve tezyînât gelişiminde önemli bir evre olarak kabul edilmektedir. Bu dönem Timurlu etkisiyle şekillenmiştir. Yeşil Cami ve Külliyesi’nde, Tebrizli sanatkarların çalıştığı bilinmektedir. Muradiye Külliyesi’nin 1425 başlaması sebebiyle Tebrizli sanatkârların izleri burada da görülmektedir. Ortaya çıkan Tebriz üslubu, sanat ve teknik açısından en dikkat çekici karakteristik özelliklerini ve zevk anlayışını yansıtmıştır.

İncelemelerimizin sonucunda Şehzade Mahmut Türbesi 16. yüzyılın başında, Şehzade Mustafa Türbesi 16. yüzyılın ortalarında inşâ edilmiştir. Türbeler tek tip sekizgen plan yapısına sahiptir. İç mekân tezyînât tasarımı işçilik ve dönem açısından farklılık göstermektedir.

Malzeme ve Teknik

Türbelerin kubbe ve duvar yüzeylerinde sıva üzeri kalem işi tekniği ve malakârî tekniği kullanılmaktadır. Şehzade Mustafa Türbesi’nin giriş kapısında hem ahşap hem de taş üzeri kalem işi, Şehzade Mahmut Türbesi’nin giriş kapısının da ise yalnızca taş üzeri kalem işi tekniği görülmektedir. Tezyînâtı oluşturmak için kullanılan malzemeler; farklı renkte boyalar ve varak altın kullanılmıştır.

Renkler

Eserlerde zamanla yapılan onarımlar neticesinde orijinal renkler de kayıplar söz konusudur. Elde edilen raporlarda muhdes sıva ve boya tabakası, kir ve is tabakası, kılcal çatlaklar, sıva da kat kaybı, boya kalıpların sebep olduğu kalem işi desen kayıpları; renkle bağlantılı olarak lekeler ve ufak sıva çatlaklar ile bozulmalar mevcuttur.

Onarımların esnasında aynı renklerin yapılmış olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Renkler hakkında net bir bilgiye ulaşmak çok zordur. Fakat mevcut bulunan renklerin orijinaline yakın kullanıldığını düşünülmektedir. Şehzade Mahmut Türbesi'nde mavi, kırmızı, gri ve sülyen renkler ağırlıkla tercih edilirken; Şehzade Mustafa Türbesi'nde ağırlıklı kırmızı, mavi, beyaz ve siyah renk tercih edilmiştir. Dönem itibariyle her iki türbenin de renk farklılıkları mevcuttur.

Tasarımlar ve Motifler

Türbelerde kullanılan kalem işi tezyînatı, tasarımların ve motiflerin form dengeleri açısından oldukça başarılı ve zengin tasarım işçiliğine sahiptirler. Tezyînat tasarımlarında tercih edilen motifler şunlardır; rûmî motifler, hatâî motifleri, nar motifleri, üsluplaştırılmış çiçekler, saz yolu üslubunda yapraklar, bulut motifleri, geometrik motifler, lale motifleri, münhani motifleri, zencerek motifleri ve düğüm motifleri bulunmaktadır. Sekizgen plan yapısına sahip türbelerin kubbe ve duvar yüzey sistemleri benzer olsa da yüzeylerinde görülen tasarımların dönemleri farklılık göstermektedir.

Rûmî Motifler

Türbelerin tasarımlarında tercih edilen rûmî motifleri çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Şehzade Mustafa Türbesi'nde kullanılan motifler, kubbede hurdeli rûmî, ayrılma rûmî ve sade rûmîdir. Bordür ve taç form sistemi içerisinde sade, dendanlı rûmî motifleri bulunmaktadır (Tablo 2-3).

Kompozisyonda yer alan rûmî çeşitleri.

		
Kubbe, 2. Pafta	Kubbe, 2. Pafta	Kubbe, 2. Pafta
		
Kubbe, 2. Pafta	Kubbe, 2. Pafta	Kubbe, 2. Pafta
		
Kubbe, 2. Pafta		

Tablo 2. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe Rûmî Motifler

		
Duvar (E), Kapı Giriş Taç Formu	Duvar (E), Kapı Giriş Taç Formu	Duvar (A), Kartuş

		
Duvar (A), Kartuş	Duvar (A), Kartuş	Duvar (A), Kartuş
		
Duvar (A), Kartuş	Duvar (A), Kartuş	Duvar (E), Kartuş
		
Duvar (E), Kapı Giriş Taç Formu	Duvar (E), Kapı Giriş Taç Formu	Duvar (A), Kartuş

Tablo 3. Şehzade Mustafa Türbesi Taç Formu ve Bordür, Rûmî Motifler

Şehzade Mahmut Türbesi'nde kullanılan motifler; kubbe ve kubbe eteğinin münhanili, dilimli, sade ve tepelik rûmî motiflerle devam etmektedir. Mihrap bölümünde, duvar yüzeylerinde yer alan kartuşları ve taç formlarında sade, iç bünyeli, dilimli, sencide ve sarılma rûmîler görülmektedir. Diğer duvar yüzeylerinde ise hurdeli,agraflı, ayrılma, dendanlı, yaprak çıkıntılı rûmîler ile yapraklarla sarılmış sade rûmîler ve tepelikler bulunmaktadır (Tablo 4-5).

		
Kubbe	Kubbe	Kubbe
		
Kubbe	Kubbe	Kubbe

Tablo 4. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe Rûmî Motifleri

Türbelerin birbirinden farklı rûmîler her noktada karşımıza çıkmaktadır. Şehzade Mahmut Türbesi'nin üslup özelliklerini kıyasladığımızda, Bursa Muradiye Cem Sultan Türbesi, Şirin Hatun Türbesi, Mükrimme Hatun Türbesi, Konya Mevlâna Türbesi ve Edirne Eski Camii'nde izleri görülmektedir.

		
Duvar (E), Giriş Kapı Kemer Aynalığı	Duvar (C), Taç Formu	Duvar (C), Taç Formu

		
Duvar (C), Taç Formu	Duvar (D), Taç Formu	Duvar (A), Kartuş
		
Duvar (A), Taç Formu	Duvar (A), Taç Formu	Duvar (D), Taç Formu
		
Duvar (D), Kartuş	Duvar (A), Kartuş	Duvar (A), Kartuş
		
Duvar (A), Kartuş	Duvar (A), Kartuş	I Vazolu Buket

Tablo 5. Şehzade Mahmut Türbesi, Mihrap ve Duvar Yüzeyleri, Rûmî Motifleri

Nebati Motifler

Tezyînât tasarımında kullanılan rûmîlerden sonra en önemli parçalardan biri de nebati motifleridir. Tezyînât tasarımlarında kullanılan motifler; penç, yaprak, goncagül ve hatâîdir.

Şehzade Mustafa Türbesi'nde görülen motifler daha sadedir ve sıva üzeri kalem işi tekniğiyle yapılmıştır (Tablo 6).

		
Kubbe	Kubbe	Kubbe
		
Duvar (E), Taç Formu	Duvar (E), Taç Formu	Duvar (C), Taç Formu
		
Duvar (A), Kartuş	Duvar (C), Taç Formu	Duvar (A), Kartuş
		
Duvar (C), Taç Formu	Duvar (C), Taç Formu	Duvar (C), Taç Formu

		
Duvar (A), Servi Ağacı	Duvar (A), Servi Ağacı	Duvar (A), Servi Ağacı

Tablo 6. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe, Bordür Kuşak ve Taç Formu Hatâî Motifleri

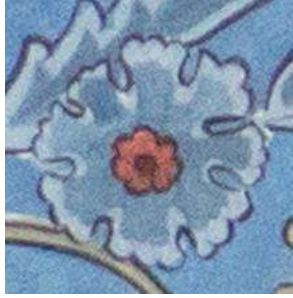

Şehzade Mahmut Türbesi'nde, merkezi düzlemde büyük boyutlarda vazolu buketler, kubbe ve cephelerde farklı tasarlanmış hatâîler ile katlanmış yapraklar kullanılarak hareket kazandırılmıştır. Malakâri tekniği ile zenginleştirilen motifler, yoğun ve gösterişli bir görünüm sağlanmıştır (Tablo 7).

		
Kubbe	Kubbe	Kubbe
		
Duvar (B), Taç Formu	Duvar (B) Taç Formu	Duvar (E), Giriş Kemer Aynalıği
		
Duvar (E), Giriş Kapı Kemer Aynalıği	Duvar (F), Bordür Kartuş Yazı Kenar	Duvar (H), Bordür Kartuş

		
II-VII No'lu Vazolu Buket	III-VI No'lu Vazolu Buket	IV-V No'lu Vazolu Buket

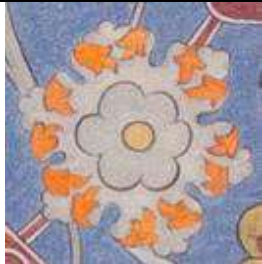
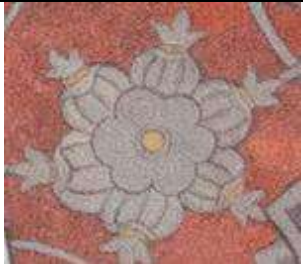

Tablo 7. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe, Duvar Yüzeyi, Vazolu Buket Hatâî Motifleri

Şehzade Mustafa Türbesi tasarımlarında bulunan penç motifleri sade görünümlüdür (Tablo 8).

		
Kubbe	Kubbe	Duvar (E) Taç Formu
		
Duvar (A), Kartuş	Duvar (A), Taç Formu	Duvar (C), Taç Formu

Tablo 8. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe, Bordür Kuşak ve Taç Formu Penç Motifleri

Şehzade Mahmut Türbesi'nde, kubbe, duvar yüzeyleri ve vazolu buketlerde görülen tezyînât tasarımlarında döneme ait penç motifleri yer almaktadır (Tablo 9).

		
Kubbe	Kubbe	Duvar (B), Taç Formu
		
III -VI No'lu Vazolu Buket	III-VI No'lu Vazolu Buket	IV-V No'lu Vazolu Buket

Tablo 9. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe, Duvar Yüzeyi ve Vazolu Buket Penç Motifleri

Yaprak

Tezyînât tasarımının bütünlüğünü sağlayan önemli parçalardan biridir. Şehzade Mustafa Türbesi'nde ağırlıklı olarak uzun yapılmış dilimli ve kıvrımlı “saz yolu üslubu” yaprakları yer almaktadır (Tablo 10).

		
Duvar (A), Servi Ağacı Vazo	Duvar (E), Taç Formu	Kubbe
		
Duvar(A), Taç Formu	Duvar (C), Taç Formu	Duvar (C), Taç Formu

	
Duvar (E), Taç Formu	Duvar (E), Taç Formu

Tablo 10. Şehzade Mustafa Türbesi, Kubbe ve Duvar Yüzeyi Yaprak Motifleri

Şehzade Mahmut Türbesi'nde kıvrımlı, dilimli ve katlanmış dönemin özelliklerini yansıtan yaprak çıkıntıları ve benzeri şekiller bulunmaktadır. Bu çıkıntılar kubbe, duvar yüzeyleri, kartuş, taç formları ve vazolu buketlerde yer almaktadır (Tablo 11).

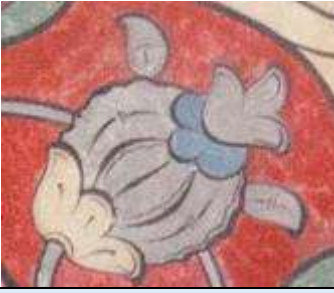
		
Kubbe	Kubbe	Kubbe
		
Kubbe	Kubbe	Kubbe
		
Duvar (E), Kapı Giriş Kemer Aynalığı	Duvar (E), Kapı Giriş Kemer Aynalığı	Duvar (B), Taç Formu

		
Duvar (B), Taç Formu	Duvar (B), Taç Formu	Duvar (A), Taç Formu
		
Duvar (F), Taç Formu	Duvar (F), Taç Formu	Duvar (G), Taç Formu
		
II-VII No'lu Vazolu Buket	III-VI No'lu Vazolu Buket	IV-V No'lu Vazolu Buket

Tablo 11. Şehzade Mahmut Türbesi, Yaprak ve Yaprak Çıkıntıları

Nar Motifi

Tezyînât tasarımların detay motiflerden biri nar motifidir. Şehzade Mahmut Türbesi'nde oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Şehzade Mustafa Türbesi'nde ise nar motifi bir detay olarak servi ağacın vazunun etrafında dönen yaprakların orta kısmında yer almaktadır (Tablo 12).

		
Duvar (B), Taç Formu	Duvar (E), Kemer Aynalığı	Duvar (F), Taç Formu
		
Duvar (G), Bordür Kuşak	II-VII No'lu Vazolu Buket	Duvar (H), Taç Formu
		
Duvar (A), Mihrap	Duvar (B), Taç Formu	

Tablo 12. Şehzade Mahmut Türbesi, Nar Motifleri.

Bulut

Bulut motifi, sadece Şehzade Mahmut Türbesi'nde görülmektedir. Kuşak yazı araları ve kubbe desen tasarımları arasında yer alan bulut motifleri, tasarım paftasına göre orantılı şekilde küçüklük ve büyüklük sağlamaktadır. Vazolu buket tasarımları ise büyük boyutlarda olup malakârî tekniğindedir. Bulut örnekleri, Bursa Muradiye Şirin Hatun Türbesi kubbe ve Mükrimme Hatun Türbesi giriş kapı aynalığında görülmektedir (Tablo 13).

		
Kubbe Eteği	Kubbe	Kubbe
		
Duvar (A), Mihrap	II-VII No'lu Vazolu Buket	Kubbe Eteği

Tablo 13. Şehzade Mahmut Türbesi, Bulut Motifleri

Münhani Motifi

Tezyînât tasarımlarında yoğun olarak rûmî ve hatâî gruplarıyla birlikte kullanılan münhani motifleri, genellikle tek başlarına kullanılmamıştır. Bu motiflerin zengin görünümü ve renk dokusuna katkı sağlamak amacıyla çokça tercih edilmiştir. Şehzade Mahmut Türbesi'nde bu motiflerin örneklerini vazolu buketlerde görmekteyiz. Ancak Şehzade Mustafa Türbesi'nde münhani motifi örneklerine rastlanmamaktadır (Tablo 14).

		
I-VIII No'lu Buket, Vazo Gövdesi	IV-V No'lu Buket Vazo Gövdesi	III-VI No'lu Buket Vazo Gövdesi

	
II-VII No'lu Buket Vazo Gövdesi	Vazolu Buket

Tablo 14. Şehzade Mahmut Türbesi, Münhani Motifleri

Geçme-Düğüm Motifi

Tezyînât tasarımlarında kullanılan ve dikkat çeken motiflerden bir düğüm motifleridir. Her iki türbenin de duvar yüzeylerinde belirli alanlarda tercih edilmiştir. Kullanılan geçmeler de alt-üst ilişkisi sıklıkla görülürken duvar yüzeylerin etrafında dönerek bütünlük sağlanmıştır (Tablo 15- 16).

		
Duvar Geçışı, Köşe Geometrik	Sivri Kemer ve Pencere Arası	Duvar (A), Taç Formu

Tablo 15. Şehzade Mustafa Türbesi Geçme ve Düğüm Motifleri

		
Duvar (G), Taç Formu	Duvar (G), Taç Formu	Duvar (H), Taç Formu
		
Pencere Çevresi, Tığ	Sivri Kemer ve Pencere Çevresi	Duvar (A), Mihrap Bordür
		
Sivri Kemer Çevresi	Kubbe	Kubbe Eteği, Tığ

Tablo 16. Şehzade Mahmut Türbesi, Kubbe, Duvar Yüzeyi, Geçme Dügüm Motifleri

Üsluplaştırılmış Çiçek Motifleri

Kalem işi tasarımlarında servi ağaçları yer almaktadır. Eski dönemlerden beri tercih edilen servi ağacı tasarımları Şehzade Mustafa Türbesi'nde duvar yüzeylerinde pencerenin sağında ve solunda bulunmaktadır. Duvar (A), Duvar (B), Duvar (C), Duvar (D), Duvar (E), Duvar (F), Duvar (G) ve Duvar (H)'nin tüm duvar yüzeylerinde aynı kompozisyon mevcuttur.

Şehzade Mahmut Türbesi cephe plasterlerine yerleştirilmiş vazolu buketler (I-II-III-IV-V-VI-VII-VIII) tüm duvar köşe yüzeylerinde 4 adet farklı tasarımdan oluşan toplamda 8 adet vazolu buket tasarımları bulunmaktadır. Erken dönem devrinin örneklerinden oluşan vazo içerisinden çıkan stilize çiçek motifleri, Edirne Muradiye Camii duvar yüzeyinde (Resim 147), Bursa Muradiye Cem Sultan Türbesi duvar yüzeyinde (Resim 148), İstanbul Küçük Ayasofya Cami duvar yüzeyinde (Resim 149) ve Ankara Hacı Bayram Veli Türbesi'nde (Resim 150) görülmektedir.

Resim 125. Edirne Muradiye Camii

Resim 126. Bursa Muradiye Cem Sultan Türbesi

Resim 127. İstanbul Küçük Ayasofya Camii

Resim 128. Ankara Hacı Bayram Veli Türbesi

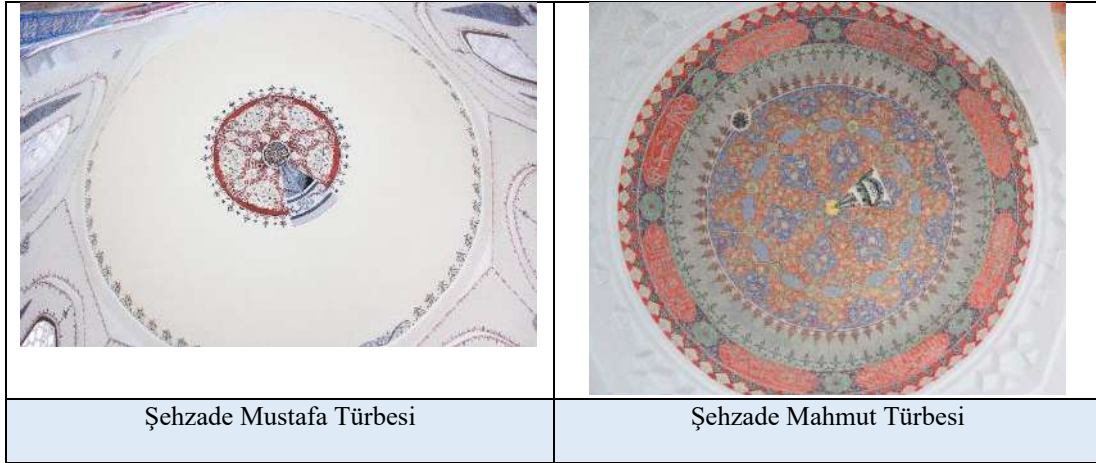
Tablo 17. Örnek Vazolu Buket Tasarımları

Kubbe ve Kubbe Eteği

Konumuz olan her iki türbe de sekizgen plan yapısına ve tek kubbeye sahiptir. Kubbe ve duvar yüzeyleri, sıva üzeri kalem işi tekniği ile bezenmiştir. Şehzade Mustafa Türbesi orta yoğunlukta bir tezyînât tasarımına sahipken, Şehzade Mahmut Türbesi çok yoğun bir tezyînât ile süslenmiştir.

Şehzade Mustafa Türbesi, kasnaksız yapı türüne sahiptir. Tezyînât yoğunluğu ise orta düzeydedir. Kubbe merkez noktası, 1/6 taksimatlı kompozisyon tezyînât tasarımına sahiptir. Tasarımda rûmî motifi ve hatâî grubu motifleri kullanılmıştır. Son yapılan restorasyon çalışmalarında motiflerin anatomik formlarında değişiklikler gözlemlenmektedir (Tablo 17).

Şehzade Mahmut Türbesi, kasnaklı kubbe yapısına sahiptir. Kubbe tezyînâtı oldukça yoğundur. Kubbe merkez noktasının uç kısmına doğru, 1/6 simetrik ekseni aşığıya doğru açılan pafta sistemiyle 1/12 simetrik akselidir. Tasarım, rûmî ve hatâî grubu motiflerinden oluşan zengin bir işçiliğe sahiptir. Kubbe eteğinde, üç bölüm ortasında 8 paftalı yazı kuşağı yer almaktadır. Son yapılan restorasyon çalışmasında, aslına uygun bir biçimde restore edilmiştir (Tablo 18).

Tablo 18. Şehzadeler Türbesine Ait Kubbeler

Duvar Yüzeyleri

Türbelerin duvar yüzeylerindeki tezyînât yoğunlukları birbirlerine yakın derecededir. Şehzade Mustafa Türbesi duvar yüzeyinde kartuş, taç formu, pencere ve pencerenin etrafında servi ağaçları bulunmaktadır. Türbenin mihrabı yoktur. Bütün

duvar yüzeylerinde yer alan tasarımlar, aynı kompozisyona sahip olup gözü rahatsız etmeyecek şekilde bezenmiştir. Duvar yüzeylerinde tığ düğüm ve zencerekler görülür. Ağırlıklı olarak mavi renk göze çarpmakta olup kırmızı ve yeşil renklerle duvar yüzeyinde renk dengesi sağlanmıştır. Tezyînât rûmî motifi ve hatâî motiflerden oluşarak sıva üzeri kalem işi tekniğinde uygulanmıştır (Tablo 18).

Şehzade Mahmut Türbesi duvar yüzeyinde sivri kemerler birbirlerine bağlanarak mermer taklit tasarımlar uygulanmıştır. Pencere ile bağlantılı sivri kemer etrafında iki farklı düğüm ve vazolu buketlerin etrafını saran 3 farklı tığ tasarımı ile çevrelenmiştir. Türbenin mihrabı bulunmaktadır. Duvar yüzeyinde yazı kartuşu, taç formu ve köşelerde vazolu buket yer almaktadır. Taç formunda 3 farklı tasarım görülmektedir. Vazolu buketler de 4 farklı tasarıma sahiptir. Yazı kartuşlarında celi sülüs ve kufi yazı çeşitleri yer almaktadır. Tasarımlarda rûmî motifi, hatâî motifleri ve üsluplaştırılmış çiçekler dikkat çekmektedir. Gri zemin üzerinde kırmızı, mavi, oksit sarı, altın, yeşil renkler dengesi sağlanmıştır. Sıva üzeri kalem işi tekniği ve malakâri tekniğinde altın varak kullanılmıştır (Tablo 19).

Tablo 19. Şehzadeler Türbesi, Duvar Yüzeyleri

5.2 SONUÇ

Tez kapsamı içerisinde değerlendirilen 2 türbede yer alan kalem işi tezyînât, döneminden bugüne ulaşan en erken örneklerdir. Her iki türbenin özgün kalem işi tezyînâtının detaylı şekilde ele alınması, kalem işi sanatımızın gelişim sürecinin takibi açısından önemlidir. Kubbe ve duvar yüzeylerinde yer alan nakışların yanı sıra hat istifleri de kalem işi sanatının dönem özelliklerini yansıtan târihi kanıtlardır.

Türbelerin tasarımlarında yer alan desen, motif ve yazılar incelendiğinde, Şehzade Mahmut Türbesi erken dönem izlerini taşıırken, Şehzade Mustafa Türbesi klasik dönem izlerini taşıdığı görülmektedir. Eserler kendi planı içerisinde değerlendirilmiş, devrin özgün nakışları tespit edilmiş ancak sanatkârların isim ve imzalarına rastlanmamıştır. Desen ve motiflerin yanı sıra hat yazıları da dönem anlayışına uygun olarak uygulanmış ve istifli bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Şehzade Mustafa Türbesi ve Şehzade Mahmut Türbesi restorasyon sonrasında, desenlerde kullanılan rûmî motifler ve nebati motiflerin formlarında bozulmalar mevcuttur. Bu bozulmalar Şehzade Mustafa Türbesi'nin kubbe tezyînâtında ve duvar yüzeyi tezyînâtlarında, Şehzade Mahmut Türbesi'nde ise vazolu buketlerdeki malakârî uygulamaların formlarında ve motiflerinde bozulmalar olduğu görülmektedir.

Yapılan onarımlar sonucunda, tarihi ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik adımlar atılmıştır. Ayrıca sergilenen türbeler, dönemin estetik anlayışını yansıtmakta ve ziyaretçilere geçmişin tezyînât izlerini göstermektedir. Bu türbelerin restorasyonları gelecek nesillere aktarılması gereken kültürel mirasın bir parçasını olması nedeniyle hem mimari hem de tezyînât açısından büyük bir öneme sahiptir.

Türbelerin tezyînâtında üslûp birliği ve tezyini anlayış devrin nakkaşhane yönetiminin bir özelliği olarak görülmelidir.

Döneme ait kalem işleri konusunda yeterli ölçüde çalışma yapılmadığı için kaynak eksikliğine, kavram veya terminolojide bazı zorluklara sebep olmaktadır. Tez içeriğindeki türbelerdeki tezyinatın değerlendirilmesi ile bu hususa açıklık getirilmiştir.

KAYNAKÇA

ALTUNTAŞ, Zeynep Berra, *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi Şehzadeler Arası Taht Mücadelesi*, Tarih Araştırma Projesi, Beykent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İstanbul 2021.

ARSEVEN, Celal Esad, *Türk Sanatı*, Cem Yayınevi, İstanbul 1984.

ASLANAPA , Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2018.

AYVERDİ, E. Hakkı, *Osmanlı Mimarisinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, İstanbul 1989.

AYVERDİ, E. Hakkı-YÜKSEL, İ. Aydın, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 1976.

BAĞCI, Serpil, “Osmanlı Mimarisinde Boyalı Nakışlar”, *Osmanlı Uygarlığı-2*, (edt. G. Renda, H. İnalçık), Ankara 2004, s. 737-759.

BAYAZIT, Mustafa, “Erken Osmanlı Devri’nde Tebrizli Usta Gruplarının İzi Nasıl Sürülmeli?”, *History Studies International Journal Of History, Issue 3*, Nisan 2014, s. 45-70.

BAYSAL, Ali Fuat, "Türk Tezyinat Sanatında Kalemîşi", *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, İstanbul 2016, s.130-139.

BAYSAL, Ali Fuat, *Türk Tezyinat Sanatında Kalem İşleri*, Konya 2017.

BAYSAL, Ali Fuat, *Edirne Osmanlı Erken Dönem Camileri Kalem İş Örnekleri ve Analizleri*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.

BİROL, İnci A.-DERMAN, Çiçek, *Türk Tezyini Sanatlarında Motifler*, İstanbul 2017.

BOZKURT, Nebi, “Nakkaş”, *TDVİA*, C.32, İstanbul 2006, s. 326-328.

Bursa Büyükşehir Belediyesi, Tarihi Kültürel Miras Şube Müdürlüğü, 2024.

CAN, Yılmaz-GÜN, Recep, *Ana Hatlarıyla Türk İslam Sanatları ve Estetiği*, İstanbul 2019.

CENGİZ, İsmail, “Muradiye’de Yaşayan Osmanlı Ruhı”, *Bursa’da Zaman Dergisi*, S.6, Bursa 2013, s.10-17.

ÇETİN, Yusuf-YAYIK, Bahar, “Tasavvuf Düşüncesinde Servi Ağacı ve Türk-İslam Sanatındaki Yansımaları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 100, Ankara 2021, s.485-511.

DEMİRİZ, Yıldız, *Osmanlı Mimarisinde Süsleme I. Erken Devir (1300-1453)*, İstanbul 1979.

DEMİRİTAŞ, Funda, “Şehzade Mustafa’nın Öldürülmesi Tahlili Bir Yaklaşım”, *Bilimname XVIII*, Kayseri 2010, s. 205-227.

DOĞANAY, Aziz, *Erken Osmanlı Bursa Türbelerinde Tezyinat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.

DOĞANAY, Aziz, “Tezyinat”, *TDVİA*, C. 41, İstanbul 2012, s.79-83.

ERSOY, Bozkurt, “Bursa Muradiye Türbeleri”, *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, S.7, 1990, s.27-34.

EYİCE, Semavi, “Cem Sultan Türbesi”, *TDVİA*, C.7, İstanbul 1993, s.286-287.

EYİCE, Semavi, “Kasım Paşa Camii”, *TDVİA*, C.24, İstanbul 2001, s. 547-548.

İNALCIK, Halil, “Bursa”, *TDVİA*, C.6, İstanbul 1992, s.445-449.

İNALCIK, Halil, “Osmanlı Medeniyeti ve Saray Patronajı”, *Osmanlı Uygarlığı-1*, (edt. G. Renda, H. İnalçık), Ankara 2004, s.19.

İNALCIK, Halil, “Murad II”, *TDVİA*, C.31, Ankara 2020, s. 164-172.

İRTEŞ, M. Semih, “Edirne Muradiye Camii Kalemişleri”, *Filiz Çağman’a Armağan*, İstanbul 2016, s.315-324.

İRTEŞ, M. Semih, “Kasımpaşa Piyale Paşa Camiindeki Ahşap Üstü Kalem İşleri”, *Vakıflar Dergisi*, 21, İstanbul 1990 s.173-182.

İRTEŞ, M. Semih, “*Muhteşem Karahisârî Kur’ân-ı Kerîm’i Koltuk Tezhipleri I*”, İstanbul 2021.

İRTEŞ, M. Semih, “Şehzade Mustafa ve Cem Sultan Türbesi”, *Cem Sultan ve Dönemi Sempozyumu*, (Ed. Kemikli, Bilal-Kocatürk, Olcay), Bursa 2018.

İRTEŞ, M. Semih-BAYSAL, A. Fuat, “Hacı Bektaş Velî Türbesi İç Mekân Duvar Yüzeylerinde Yer Alan Kalemişi Tezyînâtı ve Dönemsel Çözümlenmeleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, S. 105, Ankara 2023, s.57-71.

İRTEŞ, M. Semih-BAYSAL, A. Fuat, “II. Bayezid Dönemi Kalem İşlerinde Bir Üslûp: Yaprak Çıkıntıları”, *İstem*, 37, İstanbul 2021, s.125-140.

KANKAL, Recep, “Türk Kültüründe Servi Ağacı”, *Türkiye’nin Kültür Ağacı Dergisi*, S.11, Ankara 2016, s.50-57.

KAPTAN, Ömer, “Muradiye Türbelerinde Kalem İşleri Kitabeler”, *Bursa’da Zaman Dergisi*, S.20, Bursa 2016, s. 31-39.

KEMİKLİ, S. Berra, “Cem Sultan Türbesi”, *Cem Sultan ve Dönemi Sempozyumu*, (edt. B. Kemikli-O. Kocatürk), Bursa 2018, s.103-121.

KEPECİOĞLU, Kâmil, “Bursa’da Şer’i Mahkeme Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Tarihi Bilgiler ve Vesikalar”, *Vakıflar Dergisi*, S.2, İstanbul 1942, s. 405-421.

KEPECİOĞLU, Kâmil, *Bursa Kütüğü-I*, Bursa 2010.

KEPECİOĞLU, Kâmil, *Bursa Kütüğü-II*, Bursa 2010.

KEPECİOĞLU, Kâmil, *Bursa Kütüğü-III*, Bursa 2010.

- KEPECİOĞLU, Kâmil, *Bursa Kütüğü-IV*, Bursa 2010.
- KHODJOEVA, Surayyo, *XIV.-XV. Yüzyıl Osmanlı ve Timurlu Çinilerinin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2020.
- KÖKVER, Sema Nur, *Merzifon'un Ahşap Tavanlı Camilerindeki Kalem işi Tezyinatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2020.
- KURAN, Abdullah, *İlk Devir Osmanlı Mimarisinde Cami*, Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara 1964.
- MERCAN, Semra Güler, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Büyük Evladı Şehzade Mustafa'nın Hayatı (1515-1553) ve Bursa'daki Türbesi*, Emin Yayınları, Bursa 2023.
- NEMLİOĞLU, Candan, "Göçeli (Gökçeli) Camii", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyet Kongresi*, 2, Konya 2001, s.117-136.
- ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992.
- ÖNKAL, Hakkı, "Muradiye Türbeleri ve Şehzade Mustafa'nın Türbesi", *Üçüncü Uluslararası Türk Kültür Kongresi Bildirileri*, C.1, Ankara 1993, s.215-223.
- ÖNKAL, Hakkı, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1999.
- SABUNCUOĞLU, Mahmut, "Yeni Yüzyüyle Muradiye Türbeleri", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S. 12, Bursa 2014, s.25-57.
- SÖNMEZ, Zeki, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara 1989.
- ŞAKİROĞLU, Mahmut H., "Cem Sultan", *TDVİA*, C.7, İstanbul 1993, s.209-230.
- ŞEKER, Özgenur, *Bursa Muradiye Külliyesi, Hanım Sultan Türbeleri Kalemişi Tezyinatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2023.
- TURAN, Şerafettin, "Mustafa Çelebi", *TDVİA*, C.31, Ankara 220, s. 290-292.
- YAKUPOĞLU, Cevdet, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayat ve Faaliyetleri", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C.6, S.12, Kastamonu 2010, s.320-339.
- YAVAŞ, Doğan, "Muradiye Külliyesi", *TDVİA*, C. 31, Ankara 2020, s. 196-198.
- YAVAŞ, Doğan, "Muradiye Külliyesi", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.5, Bursa 2013, s.14-17.
- YENAL, Engin, "Muradiye Türbeleri", *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.5, Bursa 2013, s. 26-29.
- YENAL, Engin, *Osmanlı (Baş) Kenti Bursa*, Bursa Büyükşehir Belediyesi 2014.

YILDIRIM, Fahri, *14. Yüzyıldan Cumhuriyet Dönemi'ne Kadar Yabancı Seyyahların Gözünden Bursa İlindeki Mimari Eserler*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2013.

YILDIZALP, Erhan, “Muradiye Külliyesi”, *Bursa Defteri*, S. 19, Bursa 2003, s.113-119.

YILMAZ, İbrahim, “Muradiye Hanedan Türbelerinin Mimari Özellikleri”, *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.23, Bursa 2017, s.67-71.

YILMAZ, Saffet, “Yaşayan Osmanlı Ruhü: Muradiye”, *Bursa'da Zaman Dergisi*, S.16, Bursa 2015, s.5-35.

İNTERNET KAYNAKLARI

(<https://www.bursamuze.com/sultan-2-murad-kulliyesi-muradiye-kulliyesi>)Erişim Tarihi,29.05.2024.

https://camiler.fandovm.com/tr/wiki/Muradiye_Camii; Erişim Tarihi, 25.06.2024.

<https://www.bursa.com.tr/tr/mekan/sehzade-mustafa-turbesi-158/> Erişim Tarihi, 20.07.2024.

<https://www.google.com/search?q=%C5%9Fehzade+mahmut+t%C3%BCrbesi+bursa+muradiye> Erişim Tarihi, 15.08.2024.